ÇORUM

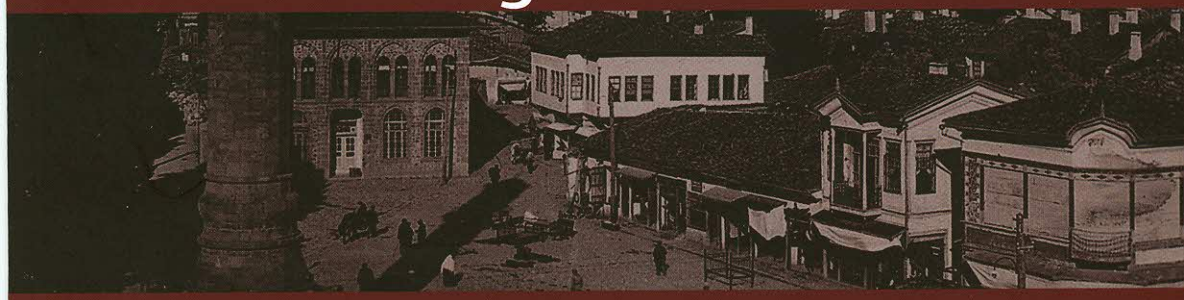

TARİH VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of **Çorum** for Historical and Cultural Studies **2010** year **1** volume **1** number **2**

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Mehmet MERMER (Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. İdris BOSTAN (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet ÖZ (Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Musa ÇADIRCI (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi)
Prof. Dr. Mustafa ÖZBALCI (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Münir ATALAR (Gazi Osman Paşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Nedim İPEK (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Ömer DEMİREL (Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Ömer TURAN (Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Mehmet Dursun ERDEM (Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Murat GÖKDERE (Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi)
Doç. Dr. Yavuz BAYRAM (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi)

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Ahmet SAMSUNLU
Prof. Dr. M. Naci BOSTANCI
Prof. Dr. Salim ÖĞÜT
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ
Doç. Dr. Abdulkadir DÜNDAR
Doç. Dr. Alaattin KARACA
Doç. Dr. Murat GÖKDERE
Doç. Dr. Yavuz BAYRAM
Doç. Dr. Ömer İskender TULUK
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Mücahit COŞKUN
Yrd. Doç. Dr. Osman KARATAY
Yrd. Doç. Dr. Şerif KORKMAZ
Yrd. Doç. Dr. Zülfikar GÜNGÖR
Mustafa ERCAN
Abdulkadir OZULU
Etem ERKOÇ
Hasan TULUK

ÇORUM TARİH VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL of ÇORUM for HISTORICAL and CULTURAL STUDIES
ISSN: 1309-0933
Yıl: 1 Cilt: 1 Sayı: 2 (2010/2)

Sahibi
Çorum Belediyesi Adına
Muzaffer KÜLCÜ
Belediye Başkanı

Koordinatör
Zeki GÜL
Çorum Belediye Başkan Yardımcısı

Editör
Doç. Dr. Yavuz BAYRAM
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Yardımcı Editör
Doç. Dr. Ömer İskender TULUK
Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

Kapak Tasarım
Doç. Dr. Ömer İskender TULUK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Salih KARSLIOĞLU

Mali İşler Müdürü
Mustafa ERCAN
Çorum Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü
Ali ALAKOÇ

İletişim
corumtarih@gmail.com
karslioglusalih@gmail.com

Baskı
Bizim Repro Ltd. Şti. Ofset Matbaacılık
Büyük Sanayi 1. Cadde Alibey İşhanı 99/22
İskitler/ANKARA Tel: 0.312 341 10 20

ÇORUM TARİH
ve
KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL of ÇORUM for HISTORICAL
and CULTURAL STUDIES

ISSN: 1309-0933
Yıl: 1 Cilt: 1 Sayı: 2 [2010/2]

İÇİNDEKİLER

Ethem ERKOÇ
ÇORUM HASAN PAŞA KÜTÜPHANESİNDEKİ YAZMA ESERLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME VE BAZI SEÇMELER 7-17

Murat GÖKDERE
DÜNYADA, TÜRKİYE'DE ve ÇORUM'DA ÜSTÜN YETENEKLERİN EĞİTİMİ 19-38

Ömer İskender TULUK
ÇORUM'DA MEHMET BATTAL EVİ HAMAMI 39-51

Mustafa Kemal ŞAHİN
AMASYA MÜZESİNDE BULUNAN ANADOLU'DA SELÇUKLU DÖNEMİNE AİT SİKKELER 53-69

Yavuz BAYRAM
ÇORUM BİBLİYOGRAFYASI 1 ÇORUM EKSENLİ YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ 71-94

Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi 2010/2, 7-17

ÇORUM HASAN PAŞA KÜTÜPHANESİNDEKİ YAZMA ESERLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME VE BAZI SEÇMELER

Ethem ERKOÇ*

Birkaç kütüphanedeki eserlerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş olan Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, adını Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın kurmuş olduğu kütüphaneden almıştır. Zira bu kütüphanenin asıl omurgasını, Ulu Cami avlusunda III. Alâaddîn Keykubat tarafından inşa edilen Cami-i Kebir Medresesi'nin[1] bitişiğinde, Beşiktaş Muhafızı Hacı Hasan Paşa tarafından bizzat kurulan kütüphane oluşturmaktadır. Ulu Cami avlusundaki bu kârgir bina, 1314 (1896) tarihinde inşa edilmiştir.[2] Bu bina, 1924 yılında yıkılmıştır.

Hacı Hasan Paşa'nın başlangıçta 170 kitapla kurduğu kütüphanenin İstanbul'dan temin ettiği kitaplarla sürekli desteklendiği tahmin ediliyor. Zira buradan şahıs kütüphanesinde bulunamayacak kadar kıymetli eserler de mevcuttur. Bunların saray imkânlarıyla temin edilip gönderilmiş olabileceği, araştırma yapan ilim adamlarınca sık sık dile getirilmektedir.[3]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinin bulunduğu bina, 1963 yılında yapılmıştır. O zamanki adı *İl Halk Kütüphanesi* idi. Buraya 1924 yılında inşa edilen *Milli Kütüphane* binasındaki kitaplar nakledilmiştir. Milli Kütüphane de o dönemde Çorum'da bulunan Hasan Paşa Kütüphanesi, Süleyman Fevzi Kütüphanesi ve Fevziye İrfaniye Kütüphanesinde bulunan kitapların bir araya getirilmesiyle kurulmuştur.[4]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde tarihi değeri büyük 3.692 adet el yazması kitabın yanı sıra 5.700'ü aşkın Arap harfli matbu eser mevcuttur. Bu eserlerin hepsi dinî ilimlerle ilgili değildir. Arapça, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, siyer, akâid ve gramer gibi konuların yanı

* Eğitimci, araştırmacı yazar.

1 İhsan Sabuncuoğlu, **Çorum Maarif Hayatı Hakkında Bazı Notlar**, Çorum 1945, s.8.

2 Naci Önder, "**Çorum Milli Kütüphanesinin Kuruluşuna Bir Bakış**", Yeni Çorum Gazetesi (05.12.1951), H.1320 Tarihli Ankara Vilayet Salnâmesi, Çorum İl Yıllığı-1973, s.140.

3 Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'ndeki el yazması eserlerin tasnif ve tetkiki konusunda bkz.: Ali Yardım, "Hasan Paşa Kütüphanesi'nin Çorum Kültüründeki Yeri", **Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu,** (01-03 Ekim 2004), Çorum 2006, s.339-347.

4 İhsan Sabuncuoğlu, **Çorum Tarihine Ait Derlemelerim II,** Çorum 1973, s.57.

sıra felsefe, mantık, tarih, tıp, logaritma, hendese, riyâziye, astronomi, edebiyat gibi pek çok alanda eser bulmak mümkündür.

Hasan Paşa Kütüphanesi, rastgele toplanmış bir kitap ambarı değildir. Orada hemen her devre ve her konuya ait temel klâsikler bulunmaktadır. Sadece medreselerde okutulan ders kitapları değil, müderrislerin de yararlanabileceği kaynak kitaplar mevcuttur. Kitapların içinde İstanbul'dan Edirne'ye, Bursa'dan Erzincan'a, Kars'a, Diyarbakır'a kadar Anadolu şehirlerinin her birinde yazılmış eserlerin yanı sıra Mekke'de, Medine'de, Şam'da, Kudüs'te, Kahire'de, Buhara ve Semerkant'a, Selanik'te, Belgrat'ta, Kırım'da yazılmış nadide nüshalar bulunmaktadır. Bu arada Çorumlu âlimlerin telif ve istinsah ettiği eserlerle Çorumda yazılmış olan kitapları da eklemek gerekir. Bunların pek çoğunda Hasan Paşa'nın vakıf mührü bulunmaktadır.[5]

Hasan Paşa Kütüphanesinde yer alan Arap harfli matbu eserler içinde çok kıymetli kitaplar var. Onlar, Osmanlı'nın son yüzyılındaki telifâtı ortaya koyması bakımından ayrıca kayda değer. Ancak el yazması eserlerin önemi çok büyüktür. Pek çoğu Türkiye'de tek nüsha konumundadır. El yazmalarının tek tek incelenerek gerekli görülenlerin ya Türkçeye çevirisinin yapılması ya da sadeleştirilerek yeni yazıya aktarılması sağlanmalıdır.

Araştırmalarımda bu sahanın bâkir olduğunu gördüm. Mesela Sayın Dalkıran, Ahmet Feyzi Çorumî'nin *Feyz-i Rabbanî Fî-Bâtılı İranî* adlı eseri üzerine doktora çalışması yapmıştır.[6] Bunun dışında bir bilimsel çalışmaya rastlamadım. Ben de Ahmet Feyzi Çorumî'nin bir eserini sadeleştirerek yeni yazıya çevirdim.[7] Ayrıca Hasan Paşa Kütüphanesinde yer alan el yazması tefsir, hâşiye ve ta'lîklerle ilgili bir tebliğ sundum.[8] Bilinen mevlit nüshalarından farklı olduğunu gördüğüm Enver Erzincanî'nin *Mevlüd-i Şerif* adlı manzumesini de tebliğ konusu yaptım.[9] Bunların dışında İslam Tarihi ile ilgili el yaz-

5 Ali Yardım, **a.g.m.,** S.343-346.

6 Sayın Dalkıran'ın bu tezi, 2000 yılında OSAV yayınları arasında *Ahmet Feyzi Çorumî'nin El-Feyzü'r-Rabbanî Işığında Osmanlı Devletinde Ehl-i Sünnet'in Şii Akidesi'ne Tenkitleri* adıyla çıkmıştır.

7 Ahmet Feyzi'nin 'Feyzü'l Vakip Fî-Necât-i Ebi Tâlib' adlı eseri, *'Hz.Muhammed(sav)'in Amcası Ebu Tâlib'in Müslümanlığı'* adıyla sadeleştirilip 2009 yılında tarafımca yayımlanmıştır.

8 Ethem Erkoç, "Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde Kur'an-ı Kerim Üzerine Yapılan Çalışmalar ile İlgili Bazı Örnekler", **İslami İlimler Dergisi I.Kur'an Sempozyumu** (14-15 Ekim 2006), Çorum 2007, s.269-293.

9 Ethem Erkoç, "Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'ndeki Siyerle İlgili Bazı Yazmalar ve Enveri Erzincanî'nin Mevlüd-i Şerif Adlı Manzumesi Üzerine Bir Değerlendirme", **İslami İlimler Dergisi,** Bahar 2006, s.251-257.

malarını Prof. Dr. Mehmet Mahfuz Söylemez inceleyip tebliğ halinde sunmuştur.[10]

Diğer taraftan Çorum Hasan Paşa Kütüphanesindeki yazma eserleri genel anlamda ve topluca tanıtmaya yönelik olmasa da, yazma eserleri münferit olarak inceleyen ve bunlarla ilgili metinleri yeni harflere aktaran çalışmalar da vardır. Ayrıca birden fazla yazma nüshası bulunan bazı çalışmalarda Hasan Paşa Kütüphanesindeki yazma nüshalardan da yararlanılmıştır. Meselâ birçok şairin divanı karşılaştırmalı metin olarak yayına hazırlanırken Hasan Paşa Kütüphanesindeki yazma nüshası da karşılaştırmada dikkate alınmıştır.

Ne var ki bu çalışmaların dışında Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde bulunan el yazmalarını topluca tanıtmaya yönelik yeterli bilimsel çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle gerek İlahiyat Fakültesinde gerekse Fen Edebiyat Fakültesinde görevli bulunan öğretim elemanlarının bu konuya dikkatlerini çekmek istiyorum. Kütüphanede doktora çalışmalarına konu olabilecek pek çok eser var. Ama hiç olmazsa gençleri kütüphaneye yönlendirebilmek için lisans veya yüksek lisans tezi olarak buradaki kitapların seçilmesi mümkündür. Bu konuda tez danışmanlarının etkili olacağı muhakkaktır. Bir başka ifadeyle konu, ilgili hocaların tercihlerine kalmıştır.[11]

Bu düşüncelerle aşağıda Hasan Paşa Kütüphanesine gidip el yazmaları kataloğunu incelemeye fırsat bulamayanlara ön bir değerlendirme imkânı sağlama adına, tez konusu da olabilecek bazı eserler, demirbaş numaraları ve müellifleri gibi kısa bilgiler eşliğinde, bir liste halinde, sıralanmıştır. Bu vesileyle Çorum Hasan Paşa Kütüphanesindeki yazma eserlerin kataloğunun bir an evvel hazırlanması ve basılarak araştırmacı ve akademisyenlerin hizmetine sunulmasının son derece önemli bir hizmet olacağına işaret ederek listeyi veriyoruz.

10 Mehmet Mahfuz Söylemez, "Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde Bulunan İslam Tarihi İle İlgili Yazmalar", **Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C.1., S.1, Çorum 2002.

11 Bu anlamda Hasan Paşa Kütüphanesinde 2208/1 numarada kayıtlı bir yazma eser üzerinde, Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yaptırılan bir lisans tezi, bu noktadaki hassasiyetimizin haklılığını ortaya koymaktadır. Zira *İstanbulnâme* adlı bu yazma eser üzerinde Doç.Dr.Yavuz Bayram'ın danışmanlığında yapılan inceleme ve transkripsiyon çalışması, önce lisans tezi olarak tamamlanmış; ardından uluslararası bir kongrede tebliğ olarak sunulmuş ve nihayet yine uluslar arası düzeyde yayın yapan bilimsel bir dergide makale olarak yayımlanmıştır. [Orhan Aydoğdu, *İstanbulnâme,* **Turkish Studies, ??????????** s.]. Bu ve benzeri tezler, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesindeki yazma eserler üzerinde ciddî ve faydalı bilimsel çalışmaların gerçekleştirilebileceğini göstermektedir.

Demirbaş No	Kitabın Adı-Yazarı
4489	Kânûnnâme-i Müberrâ Sultan Süleyman ve Ebussuûd
4359/3	Siyâsetnâme-İbrahim Karadede-Amasya
3988/3	Risâle-i İcâzetnâme-i Yusuf Bahrî
3931/1-2	Feyzi Rabbanî Fî Redd-i Bâtıl-ı İranî-Ahmet Feyzî (Arapça)
3813/1-2	Risâle-i Mevlüd-i Nebi (mensur) Risâle-i Mirâc-ı Nebi (mensur)
3787	Sââtnâme
3238/3	Risâle Yûsuf ve Züleyhâ
3234/8	Rumûzât-manzum (Şeyh Mehmet Aynî)
3237/8	Makâle-i Malûmât-ı Nâfia (Ahmet Cevdet Paşa)
3156/2	Risâle Fî-Hakk-ı Ehl-i Bida (manzum)
3156/3	İrşâdü'l-Avâm(manzum)
422	Terceme-i Meşârık Al Eşvâk Fezâ'ilü'l-cihâd (Abdulbâkî Şair-i Rûmî)
487/4	Millet-i İbrahim Hakkında Risâle (Minkâri-zâde)
487/6	Tütün Hakkında Risâle
497/5	Nasihatâmîz Manzume
507/5	Huda Rabbim Risâlesi (manzum)
535/3	Astronomi Mesaili Hakkında Risâle
538/3	Manzume Mürşit-al-Tullab(Necati)
564/2	Edirne'de Mü'mîn İsminde Bir Müslümanın Gördüğü Rüyâ Tabiridir
582/4	Sa'âdet-i Zamâniyye Cedvelleri
600/1	Du'anâme-Ebussuûd
602/4	Hilâfet-i Hz.Ali
627/ 7-8-9	İcâzetnâmeler
822/5	Hilâfetnâme-i Mevlânâ Hâlid
825/4	Sokullu Mehmed Paşa Ahvâdında Şehîd Bir Zâbit Hakkında Huzur-ı Şâhâneye Verilen Bir İstidâ

828/5	Yunus Emre'nin 'Çıktım Erik Dalına' Manzumesinin Şerhi
834/5	Vasiyetnâme (Şeyh Muhammed Yavsî)
843/1	Sultan Mecid'in Sünnet Düğünü
845/3	Terceme-i Hâl-i Hallâc-ı Mansûr
	Niyâzî (manzum)
	Terceme-i Esrârnâme-Attâr (manzum)
864	Şeyh Bâlî Hakkında Rüstem Paşa'nın Mektubu
879	Mevlânâ'nın Bazı Şiirlerinin Tercümesi-Abdi Dede
885	Fütüvvetnâme
889/2	Menâkıb-ı Akşemseddîn (Emîr Hüseyin Enîsî)
889/3	Hikmet-âmîz Hikâyât
951/4	Ashâb-ı Kehf Risâlesi (manzum)
1007	Manzum Akâ'id
1017	Hilye-i Şerîf
1022/3	Manzume-i Hüdâ Rabbim
1047/44	Tabirnâme
1079/2	Ferâ'id Al Kavid Manzum (Ebubekir Edîb b. Ömer Çorumlu)
1080/2	Seyyîd İbrahim Efendi Mektubu (Şeyh Câbî)
1122	Tercüme-i Siyer al-Nebi (manzum)
1170	Tarih-i Fezleke (Kâtip Çelebi)
1217	Manzum Menâkıb-ı Koyun Baba
1220	Hikâye Ebu Müslim Horasanî
1227	Menâkıb-ı Evliyâ ve Velayetnâme-Mehmed b. Mustafa Baldırzâde
1231	Kanice Fethiyyesi-Yusuf Nâbî-Revahin
1256/1	Risâle-i Vak'a-i Kerbelâ
1256/2	Manzûme-i Vak'a-i Kerbelâ (Nâreddîn Binevâ)
1256/3	Mersiye-i Cenâb-ı Şehinşâh-ı Kerbelâ (Sâmî)

1256/4	Hil'atnâme Hasan Hüseyin
1292	Der Beyân-ı Menâkıb-ı Şuhûrî Ali Osman ve Tarih-i Feth-i İstanbul
1521/3	Dînî ve 'An'anevî Sakıncalar (manzume)
1521/4	Hüdâ Rabbim (manzume) (İbrahim Hakkı)
1539	Menâsikât-ı Şerîfe (Hacı Ali Ârif Çorumî)
1684/1	Ebussuûd İşâretiyle Süleyman-ı Kânûnî Emriyle Amel Edilen Mesâ'il-i Dîniyye
1689/3	Fetvâ Kâtiplerine Buyurduğu Ta'lîm ve Tenbîh (Ebussuûd Efendi)
1697/3	Siyâset-i Sultân Mustafâ (Kefe Müftüsü Karadede Çelebi)
1754	1240-1253 Senelerine Ait 14 Senelik Çorum Mahkemesi Sicil Defteri
1755	1004-1005 Hicri Senelerine Ait 2 Senelik Çorum Mahkemesi Sicil Defteri
1787/3	Risâle-i Yeniçeri
1964	Tezkire-i Şu'arâ
	Meşâhir- i Şu'arâ
	Âşık Çelebi
	Emrullah Kınalızâde
2068/1	Risâle Bektaşî Nefesleri
2068/7	Eş'âr-ı Şu'arâ-ı Kadîm
2068/10	Münşeât-ı Kadîme
2085	Dîvân-ı Yahyâ (Şeyhülislam Zekeriyâ)
2089/5	Hâbnâme (Veysî)
2089/2/4	Gıyâbetnâme ve İhtilâcnâme (Erzurumlu İbrahim Hakkı)
2090/3	Risâle-i Lâihât (Abdurrahman Câmî)
2100/1	Muhtelif Halk Şiirleri (Şâkirî-Ömer Gevherî, Nidâî, Sipâhî vs.)

2100/3	Münşeât ve Dîvân-ı Eş`âr (Hacı Ali Ârif Çorumî)
2209/1	Risâle-i Kasâ'id ve Dîvân (Ali Hüseyin-Edirne)
2211	Eş'âr-ı Şu`arâ-i Meşhûre ve Kasâid-i Muhtelife
2114	Dîvân-ı Nâ'ilî-i Kadîm (Mustafa b. Pîrî Halîl İstanbul)
2216	Mecmûa-i Eşhâr-ı Mutelife/Cönk
2220/4	Dîvânlardan Bazı Parçalar (Eşrefoğlu Rûmî)
2225	Cönk (çeşitli şairlerden)
226/1	Dîvân (Veysî Efendi Alaşehir)
2233/1	Dîvân(Ümidî)
2234	Gül ü Bülbül (Fazlı Ali Çelebi-İstanbul)
2235	Dîvân (Hayâlî Mehmed Bey)
2244	Eş'âr-ı Şu`arâ-yı Muhtelife
2253/3	Eş'âr-ı Şu`arâ-yı Muhtelife
2253/4	Münâcât (Ahmed Garbî)
2257	Cönk (Eş'âr-ı Şu`arâ-yı Muhtelife)
2161	Cönk (Eş'âr-ı Şu`arâ-yı Muhtelife)
2271	İlâhî Mecmuası (Seyyîd Hasan)
2471/1	Terkîb-i Bend-Ziyâ Paşa
2673/2	Madanoğlu Mehmed Hilmî'ye Verilen İcâzetnâme (Yusuf Bahrî)
2889	Risâle-i Kimya (Âşık Paşa)
2908	Risâle-i Dîvân-ı Hikmet (Âşık Paşa)
2839/1	Lebîb fi't-tıb (manzum) Derviş Nidâî
3003/3	Risâle-i Rûznâme
3018/22	Risâle-i Mir`ât-ı Kâinât (Seyyîd Ati Reisi Galata)
3024/7	Risâle-i Eş'âr-ı Muhtelife (türküler-destanlar)
3032/1	Risâle-i Cifri Ali'den İki Manzûme (Cafer-i Sâdık'dan Menkûl)
3036/7	Manzûme-i Evsâf-ı Beynamâz-Çarkçı
3088/3	Hikâye-i İskender Bacalinus

3088/7	Dil ü Can (Gönül Cengi) Zileli
3088/9	Risâle-i Bahnâme
3088/10	Risâle-i Ahnâme
3088/11	Risâle Sefer-i Feth-i Kıbrıs (Ebussuûd Mehmed)
3141	Hikâye-i Tâhir ile Zehrâ (İsmail Çelebi Eyyûbî)
3142/1	Leylâ vü Mecnûn
2	Murâd Şâh ile Gülizâr Sultan
2101/4	Menâzil-i Aşk (manzum) (Seyyîd Yahyâ Şirvânî)
2111	Dîvân-ı Sâbit (Sâbit Alâ'addîn Özücevî)
2113/1	Dîvân-ı Nûrî (Nûrî b. Ahmed Kular)
2113/3	Dîvân-ı Kâmi (Kâmî b. Molla Evliyâ Hanyevî)
2113/2	Tezkire-i Şu'arâ-i Cezîre-i Girid (Nûrî Osman Hanyavi)
2115/2	Risâle-i Terkîb-i Bend (Rûhî-i Bağdâdî)
2115/5	Eş'âr-ı Şu'arâ-ı Muhtelife
2116/1	Müntehebât-ı Eş'âr
2116/3	Dîvân-ı Muhıbbî (Kanuni Sultan Süleyman)
2116/2	Dîvân (Kâmî Hasan Bosnevî)
2116/4	Dîvân (Hâfız Mehmed Erzurumî)
2119/1	Risâle-i Manzûme-i Hayrâbâd (Yûsuf Nâbî-Urfa)
2127/2	Risâle Der Beyân-ı Makâmât-ı Dervişân (Derviş Farzâî)
2136	Dîvân-ı Vehbî (Hüseyin Rûmî Keçecizâde)
2137	35 Şairin Şiirlerini Hâvî Cönk
2138	Dîvân-ı Hayretî (Vardarlı Hayretî)
2139/1	Dîvân (Şair Bâis)
2139/2	Dîvân-ı Servet (Servet Osman b. Sâlih İstanbul)
2141/1	Risâle-i İstimdât (manzum)
	Mektûb-ı Serasker Ahmed Muhtar
3	Tazarrunâme-manzum (Güvahî)
2142/2	Güldeste-i Gülistân (Mustafâ Vâzıh Çorumî)

2157	Dîvân (Yunus Emre)
2160	Dîvân-ı Fuzûlî (Mehmed b. Süleyman Bağdâd)
2163	Dîvân-ı Fehîm-i Kadîm (Fehîm Mustafâ Çelebi-İstanbul)
2173/1	Risâle-i Şeyhnâme-manzum (Nâdirî Mehmed b. Abdülganî)
2174	Müntehâb-ı Dîvân-ı Zâtî (Zât-i Bahşin Uvez Çelebi)
2175/3	Osmanlı Devrinde Yazılan Mektûb Sûretleri
2189/1	Dîvân-ı Râşid (Mehmed b. Mustafâ-Malatya)
2189/2	Müntehâb Min Eşher-i Dîvân-ı Nâzım (Nâzım Yahya-İstanbul)
2189/3	Risâle-i Tarih-i Manzûme-i Âl-i Osman (Yeniçeri Ağazâde Reşîd)
2194/3	Âsafnâme (Sâmî)
2195/3	Dîvân-ı Za'ifî (Za'ifî Pîr Mehmed-Üsküb)
2195/4	Risâle Fî-Tahmisât-ı Eş'âr-ı Muhtelife (muhtelif şairler)
2195/5	Şem ü Pervâne (Lâmi'î Çelebi)
2197	Tezkiretü'ş-şu'arâ (Abdüllatif-Kastamonu)
2205	Cönk (Eş'âr-ı Muhtelife)
2207	Cönk (Eş'âr-ı Muhtelife-i Şu'arâ)
2208/2	İstanbulnâme-Rûhî
24104	Çorumla İlgili Vakfiyeler-Fermanlar-Beratlar Albümü
24105	Çorumla İlgili Vakfiyeler-Fermanlar-Beratlar Albümü
24106	Çorumla İlgili Vakfiyeler-Fermanlar-Beratlar Albümü
24107	Vakfiye
25231	Mecmûa-i Eş'âr (cönk)
25232	Cönk
25233	Cönk
26673	Şer'î Mahkeme Sicilleri
28468	Folklorik dokümanlar

28469	Şi'r, Na't ve dokümanlar
28470	Sicil vs.
28472	Tekkeli Hocaoğluna Ait Vakfiye
34886	İktitat-cönk
35851	Dîvân-ı Şeyh Remzî
36592	Dîvân-ı Edîb Harâbî
23291/6	Kasîde-i Madriyye
23289/6	Terceme-i Kasîde-i Bürde
23289/8	Terceme-i Kasîde-i Emali
23289/9	Kasîde fî-Medh-ı Nebi
23277/4	Risâle Şerh-i Kasîde-i Emali
20897	Muhammediyye (Yazıcıoğlu Mehmed)
17845	Mir'âtü'l-cihâd (Mustafâ b. Ahmet Ali)
14665	Nâmık Kemal ve Bazı Yazıları
12951/3	Lügat-ı Şâhidî (Şâhidî İbrahim Dede)
9924	Târîh-i Melik Dânişmend (Ârif Ali)
8171	Subha-i Sıbyan Lügat-ı Manzûm
8073	Mevlid-i Nebi (Süleyman Çelebi)
8036/1	Mevlid-i Nebi (Süleyman Çelebi)
8036/2	Muhammediyye (Yazıcıoğlu Mehmed)
6719	Ümîd al. Müznibin-Mevlüt (Sinanoğlu)
5563/9	Risâle-Tabirnâme-i Mesâ'il-i Muhtelife
5538	Mecmûatü'r-resâ'il (icazetnâmeler külliyatı 12 risâle)
5536	İcazetnâmeler Külliyatı (13 risâle)
5536/31	Mevlüd-i Şerîf (Enver-i Erzincanî)
5520/3	Risâle el Küre (Mehmed b. Ali Hâmidî)
5520/5	Risâle-i Fethiyye fi'l-hey'e (Alâ'addîn Ali Kuşçu)
5276/6	Risâle Esmaü'l-hüsna Şerhi (Subhî Mehmed Bursavî)
5131/7	Coğrafya Risâlesi

4747/1	Risâle Fî-İlm-i Arûz ve Kavâ'id
4747/4	Risâle Fî-İlm-i Arûz ve Kavâ'id
4747/5	Risâle Fî-İlm-i Arûz ve Kavâ'id
4723/2	Risâle Kitâb-ı Zarûrât-ı Şi'r
4663	Şerh-i Dîvân-ı Hâfız
4665	Edebiyattan Bir Kitap (Mehmed Ezherî)
4594	Manzûme-i Lügat-i Feriştahoğlu (Feriştahoğlu Abdüllatîf)
4592/3	Lügat-ı Tuhfe-i Hüsâmiyye
4592/4	Lügat-ı Nisâb-ı Sübyân
4584/2	Dîvân-ı Riyâzî
4584/3	Manzûme-i Lügat

Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi 2010/2, 19-38

DÜNYADA, TÜRKİYE'DE ve ÇORUM'DA ÜSTÜN YETENEKLERİN EĞİTİMİ

Doç. Dr. Murat GÖKDERE*

Özet

Bu çalışma, literatür yardımıyla üstün yeteneklilerin eğitimi alanda ülkemizin ve Çorum ilinin bulunduğu noktanın bir analizini gerçekleştirmek amacıyla tasarlanmıştır. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış olup bu tarama neticesinde belirlenen on temel kriter referans alınarak ilgili diğer ülkelerle kıyaslama çalışması yapılmıştır. Ayrıca çalışmada Çorum ilinin belirlenen bu ölçütler dikkate alınarak bir değerlendirmesi yapılmıştır. Elde edilen veriler ışığında üstün yeteneklilerin eğitiminde Amerika, İsrail, Rusya gibi ülkelerin mesafe aldıkları, bu mesafenin bir neticesinde bilim ve sanat alanında ilerleme kaydettikleri belirlenmiştir. Üstün yeteneklilerin eğitimine bu ülkelerle aynı yıllarda başlamamıza rağmen çok fazla ilerle göstememiş olmamız, üzerinde durulması gereken bir husus olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda, geç kalınmış olsa da, Çorum ilinde üstün yetenekli çocukların eğitim gördüğü Bilim ve Sanat Merkezinin açılması ve bu merkezde yapılan çalışmalar ilerisi için ümit vermektedir.

GİRİŞ

Toplumu oluşturan bireyler, çeşitli yetenek seviyelerine sahiptirler. Bunların yaklaşık % 95'i normal yetenek seviyesindeki bireylerdir. Bundan dolayı eğitim programları normal seviyedeki bireylerin ihtiyaçlarına göre plânlanmakta ve eğitim-öğretim faaliyetleri bu doğrultuda uygulanmaktadır. Geriye kalan % 5'lik grup, bazı toplumlarda yine aynı programlar yolu ile eğitilmeye çalışılmaktadır. Bu grup, yetenek yönünden normalin üstündeki ve normalin altındaki bireylerden oluşmaktadır. Normalin altında yeteneğe sahip olan bireylerin yardıma ihtiyaçları olduğu düşüncesinden hareketle, bazı ülkelerde birçok eğitim projesi gerçekleştirilmiş ve bu bireyler için özel eğitim programları hazırlanmıştır. Normal seviyenin üstünde yer

* Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Amasya.

alan bireyler de tıpkı zekâ ve yetenek yönlerinden geri seviyede olan çocuklar gibi özel eğitime ihtiyaç duymaktadırlar (Maryland, 1972; Renzulli, 1999). Üstün yeteneklilerin eğitimi alanında ileri düzeyde bulunan bazı ülkelerde, bu bireylerin normal düzeydeki çocuklardan farklı olarak sahip oldukları özellikler dikkate alınarak hazırlanmış olan farklılaştırılmış müfredat ve sistemler yardımı ile eğitim görmeleri sağlanmaktadır (Feldhusen, 1997; Renzulli, 1999).

Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde kat edilen mesafe ve geçmişte yapılan çalışmalar yönünden ülkemizde durum nedir?

Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminin Türkiye'deki geçmişi, temel olarak üç bölümde incelenebilir. Bu bölümlerden ilki, 1959 öncesi; ikincisi 1960-1980 arası dönem; üçüncüsü ise 1980 sonrası dönemdir.

İlk dönem, 1959 öncesi dönemdir. Bu dönemdeki üstün yeteneklilerin eğitimi ile ilgili en önemli faaliyetler, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Enderun mektepleri ve Cumhuriyet döneminde 1948 yılında yürürlüğe giren 5245 sayılı yasanın çıkartılmasıdır Enderun mektepleri Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışıyla birlikte ortadan kalkmıştır. Cumhuriyet döneminde ise 1948 yılında başlatılan çalışmaların bir devamı olarak 1956 yılında, yerini daha kapsamlı olan 6660 sayılı yasa çıkartılmıştır. Fakat bu yasadan faydalanların sayısı çok fazla olmamıştır. Bu yasa sadece sanat alanında üstün yeteneklileri kapsamaktaydı ve bu yasadan yararlanan çocukların büyük bir çoğunluğu varlıklı ve sanatla ilgili ailelerin çocuklarıydı. Bu sebeplerden dolayı bu alanda yapılan çalışmaların amacına ulaşamadığı düşünülmektedir.

İkinci dönem ise 1960-1980 arasındaki yılları kapsamaktadır. Bu dönemde sanat alanının yanısıra zihinsel olarak üstün yetenekli çocukların eğitimi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

- Fen Lisesi projesi
- Özel üst sınıf denemesi
- Parasız yatılılık ve bursluluk

İkinci dönemde bu eğitim alanı ile ilgili birçok faaliyet başlatılmış olsa da bu faaliyetlerin birçoğu yeterli değerlendirme yapılmadan yürürlükten kaldırılmıştır. Bu dönemde uygulanmaya başlanan ve hâlâ devam etmekte olan en önemli faaliyet fen lisesi projesidir.

Üstün yeteneklilerin eğitiminin Türkiye'deki gelişim basmaklarının 3. aşaması ise 1980 sonrası dönemdir. Geçmişte yapılan birçok çalışmaya rağmen üstün yetenekli/zekâlı öğrencilerin eğitimine ilişkin en somut ve sistematik ilerleme bu dönemde kaydedilmiştir. Geçmişte ihmal edilen bu konu, 1980'li yıların başında tekrar gündeme gelmiş ve MEB bünyesinde proje çalışmalarının hazırlıklarına başlanmıştır. 1993 yılında özel yetenekli öğrencilerin tanılanması ile ilgili bir model geliştirilmiş ve uygulama için Ankara, İzmir, Denizli ve Bayburt illeri pilot il seçilmiştir. Bu tanılamalar yardımı ile ilk bilim-sanat merkezi 17.9.1995 yılında 45 öğrenci ile Ankara'da eğitim-öğretime başlamıştır. Bu sürecin devamında diğer dört ilde de bilim-sanat merkezleri açılmış ve pilot uygulamaya devam edilmiştir. Pilot uygulamalar neticesinde gerekli düzenlemeler yapılarak bu projenin bütün ülkeye yayılması çalışmalarına başlanmıştır. 2010 yılı itibarı ile ülkemizde 57 Bilim ve Sanat Merkezi mevcuttur. Bu merkezlerde bilim, sanat ve sportif yönden eğitim verilmektedir.

Bu merkezlerde öğrenci merkezli eğitim anlayışına paralel, disiplinler arası ilişkiler dikkate alınarak modüler yapıda bir program hazırlanmıştır. Ayrıca programlar, lider öğretmenlerin rehberliğinde bireysel öğrenmeye uygun olarak hazırlanmaktadır. Programların öğrencilerin yaratıcılığını, sorunlara farklı yaklaşma ve çözüm bulma becerilerini geliştirecek ve ileriki dönemlerde karşısına çıkması muhtemel problemlere çözüm üretebilecek nitelikte hazırlamasına özen gösterilmektedir. Hazırlanan bu programlar ile disiplinler arası ilişkiler dikkate alınarak, öğrencilerin herhangi bir disiplinde derinlemesine veya ileri düzeyde bilgi beceri, tutum ve davranış kazanmaları amaçlanmaktadır (Çepni&Gökdere, 2002).

Son yıllarda MEB bünyesinde önemli çalışmalar yapılmış olsa da, 1960 yılından günümüze kadar ülkemizde üstün yeteneklilerin eğitimi alanında yapılan çalışmalarda çok fazla bir mesafe kaydedilememiştir (Gökdere&Küçük, 2003). Yapılan harcamalar ve çabalara rağmen kaydadeğer gelişmelerin gösterilememiş olması, ülkemizde bu alanda sorunların olduğunu göstermektedir. Doğal olarak öncelikle bu sorunların hangi noktalardan kaynaklandığının tespit edilmesi zorunludur.Üstün yeteneklilerin eğitimi alanında bulunduğumuz noktanın gerçekçi bir şekilde belirlenebilmesi için ülkemizde bu eğitim sürecinin belirli kriterler çerçevesinde diğer ülkelerle karşılaştırılması gerekmektedir.

Amaç

Bu çalışma, literatür yardımıyla üstün yeteneklilerin eğitimi alanda ülkemizin ve Çorum ilinin bulunduğu noktanın bir analizini gerçekleştirmek amacıyla tasarlanmıştır.

Yöntemi

Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış olup, bu tarama neticesinde belirlenen on temel kriter referans alınarak ilgili diğer ülkelerle kıyaslama çalışması yapılmıştır. Ayrıca çalışmada Çorum ilinin belirlenen bu ölçütler dikkate alınarak bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Ülkemizi birçok parametre yönünden karşılaştıracağımız ülkelerin özellikleri, çalışmanın amacına ulaşma derecesini önemli derecede etkileyecektir. Ülkelerin seçiminde bu eğitim alanındaki durumları ve coğrafi pozisyonları dikkate alınmıştır. Bu çerçevede literatürde yer alan bilgiler dahilinde *Avustralya, İngiltere, Nijerya, Çin, İsrail, Rusya ve ABD*'deki üstün yeteneklilerin eğitimi ülkemizle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ulaşılabilen kaynaklardaki bilgiler dikkate alındığında, bu ülkeler arasındaki değerlendirme 10 temel kriter üzerinde odaklanmaktadır.

1. Üstün yeteneklilikle ilgili çalışmaların başlangıç tarihi.
2. Üstün yeteneklililer eğitiminin bağlı olduğu kurumlar ve eğitim ortamları.
3. Başlangıç aşamasında ilk olarak denen eğitim programı veya modeli.
4. Ülke genelinde uygulanan program türleri.
5. Hangi alanlara daha çok önem veriliyor?
6. Eğitim bakanlığı ile üniversiteler arasındaki işbirliği.
7. Üniversitelerdeki durum.
8. Bu eğitim alanı ile ilgili düzenlenmiş olan ulusal veya uluslararası sempozyumlar.
9. Bu eğitim alanı ile ilgili kurulmuş ve hizmet veren resmi vakıf, birlik ve dernekler.
10. Öğretmen eğitimi.

İncelenen ülkeler, yukarıda belirtilen on temel kriter referans alınarak karşılaştırılmış ve bu inceleme sonuçları tablolarla ifade edilmiştir. Literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular ve tartışma, aynı başlık altında verilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Bu konularla ilgili literatür, ülkemiz ve diğer yedi ülke açısından irdelenmiş ve elde edilen veriler üç ayrı tablo halinde verilmiştir (Tablo 1,2,3,4). Her bir tabloda yer alan bilgilerin ülkemizle karşılaştırılması tablonun sonunda verilmiştir.

Bu tablolardan birincisi, ilgili ülkelerde üstün yeteneklilikle ilgili çalışmaların başlangıcına ve öğrenme ortamlarına ilişkin bilgilerin bulunduğu Tablo 1'dir.

Tablo 1. Ülkemizde ve bazı ülkelerde üstün yeteneklilerin eğitiminin başlangıç tarihi, resmi kurumlar ve ilk uygulanan program yönlerinden karşılaştırılması.

Özellik	**Üstün yeteneklilikle ilgili çalışmaların başlangıç tarihi**	Üstün yetenekliler **eğitiminin bağlı olduğu kurumlar ve eğitim faaliyetleri nerelerde sürdürülüyor?**	**İlk denenen eğitim programı veya modeli**
Avustralya	1930	Eyalet eğitim birlikleri ve bu birliklerin bağlı olduğu bakanlıklara bağlı devlet okullarıyla özel okularda.	Özel üst sınıf uygulaması.
İngiltere	1869	Eğitim bakanlığı ve doğrudan birleşik krallık. Bu eğitim içi tasarlanmış özel eğitim kurumları yok. Fakat özel okullar istenilen alanda üstün yetenekli öğrencilere eğitim verebilmektedir. Geliştirilen materyaller normal sınıf ortamında eğitim için tasarlanmıştır.	Özel üst sınıf uygulaması.

Nijerya	1988	Bu alandaki faaliyetler, doğrudan eğitim bakanlığına bağlıdır.	Özel eğitim merkezleri kurularak bu çocukların eğitimi sağlanmaya çalışılmaktadır. Tanılama, personel yetiştirme ve materyal geliştirme hususlarında önemli problemlerle karşı karşıyadırlar.
Çin	1978	Bu alanla ilgili faaliyetlerin tümü eğitim bakanlığının kontrolündedir.	Bu çocuklar için özel okullar yapılmıştır.
İsrail	1974	Faaliyetler, eğitim bakanlığının kontrolündedir; fakat tek elde değildir.	Özel sınıf uygulaması denenmiştir.
Rusya	1930	Bütün faaliyetler, bakanlık kontrolündedir.	Özel okul uygulaması.
ABD	1960	Eyaletler kendi içinde bu faaliyetlerde bağımsız gibi görünse de Belirli sınırlar çizilmiştir. Eyalet yönetimlerinineğitim bölümleri bu faaliyetleri takip ederler.	Özel üst sınıf ve özel okul uygulaması.
Türkiye	1960	Faaliyetler, MEB'e bağlı müdürlüklerin tam kontrolündedir.	Özel üst sınıf uygulamaları.

Tablo 1'de görüldüğü gibi ülkemiz üstün yeteneklilerin eğitimine başlangıç tarihi aşaması ile incelen ülkeler ile karşılaştırıldığında geç kalındığı söylenemez. Hatta bu alanda önemli mesafe kaydetmiş olan ABD ile aynı tarihlerde başlanmış olması dikkat çekicidir. Dünyada üstün yeteneklilikle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, ilk çalışmaların başlangıcı sayılan çalışmanın 1869 yılında Galton tarafından yapılmış olması, bu alanda İngiltere'yi ön plâna çıkarmaktadır. Özellikle Çin'de 1900'lü yılların başında bu türde faaliyetlere rastlanmış olsa da, etkili çalışmalar 1978 yılında başlamıştır (Yewchuk, 1992). Özellikle burada dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi Türkiye,

ABD, Nijerya arasındaki ilişkidir. Türkiye ve Amerika'da üstün yeteneklilikle ilgili yapılan çalışmaların başlangıç tarihi hemen hemen aynıdır (Enç, 1973; Abram, 1982; Kolo, 1995). Ne var ki Türkiye ile ABD'lerinin aynı sürede aldıkları mesafeler arasında oldukça önemli farklılıklar mevcuttur. Zira ülkemiz, üstün yeteneklilerin eğitiminde bulunduğu nokta itibari ile 1983 yılında çalışmaların başladığı Nijerya ile hemen hemen aynı seviyededir.

İncelenen ülkelerde üstün yeteneklilerin eğitimi genellikle eğitim bakanlıklarının kontrolündedir. Fakat bunların bazılarında eğitim bakanlıklarının rolü koordinatör ve denetleyici düzeyindeyken bazılarında ise bu eğitim alanı her yönü ile doğrudan eğitim bakanlıklarının kontrolündedir. Eğitim bakanlığının denetleyici ve koordinatör olduğu ülkelerden olan ABD, İsrail, İngiltere veAvustralya'da eğitim bakanlıkları üniversite ve enstitülerden profesyonel hizmet satın almaktadır (Abram, 1982; Burg, 1990). Dolayısı ile bakanlık, işin bilimsel tarafını akademisyenlere bırakmış ve aynı zamanda onlara maddi destek sağlamaktadırlar.

Çin, Rusya ve Nijerya'da ise eğitim bakanlıklarına bağlılık oranları diğer ülkelere göre biraz daha fazladır (Yewchuk, 1992; Freeman, 1992; Grigorenko&Clinkenbeard, 1994; Kolo, 1997). Ülkemizdeki durum, bu ülkelerin tamamından farklıdır. Ülkemizde üstün yeteneklilerin eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğü bilim sanat merkezleri; müfredat, tanılama ve personel yetiştirme yönlerinden tamamen MEB'in kontrolü altındadır. Bakanlık, hiçbir akademik kuruluştan hizmet satın almamaktadır. Bu yönü ile ülkemiz, incelen ülkelerin tamamından farklılık göstermektedir.

Üstün yeteneklilere sağlanan eğitim-öğrenme ortamlarının çeşitliliği yönünden ülkeler arasında şöyle bir karşılaştırma yapılabilir. Avustralya, İngiltere, İsrail, ABD ve Rusya'da özel okular ve devlet okullarında eğitim verilirken İsrail'de özel okullarla devlet okullarının yanısıra bilim ve sanat merkezlerinde de eğitim verilmektedir. Ülkemizde ise üstün yeteneklilerin eğitimi, birkaç özel okulun yanı sıra daha çok İsrail'deki gibibilim ve sanat merkezlerinde verilmektedir. Öğrenme ortamındaki bu sınırlama, öğretim modellerini de sınırlamaktadır (Gökdere&Küçük, 2003).

Üstün yeteneklilerin eğitiminde bu ülkelerde ilk uygulanan eğitim modellerine bakıldığı zaman Avustralya, İngiltere, İsrail ve ABD olduğu gibi bizim ülkemizde de "özel sınıf uygulaması" dikkat çekmektedir (Enç, 1973; Abram, 1982; Burg, 1990). Nijerya, Çin ve

Rusya'da ise ilk olarak özel okul uygulaması yapılmıştır (Yewchuk, 1992; Freeman, 1992; Grigorenko&Clinkenbeard, 1994 Kolo, 1995).

İkinci olarak mevcut durumda uygulanan programlar, bu eğitim alanın en gözde alanları ve üniversitelerdeki duruma ilişkin bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.

Ülkemizde ve bazı ülkelerde üstün yeteneklilerin eğitiminde uygulanan programlar, yetenek alanlarına verilen önem ve üniversitelerdeki duruma ilişkin bilgiler

Özellik	Ülke genelinde uygulanan program türleri	Hangi alana daha çok önem veriliyor?	Üniversiteler açısından durum nedir?
Avustralya	Kaynak odası, hafta sonu ve öğleden sonra zenginleştirme kursları gibi birçok program uygulanmaktadır.	Bilimsel ve akademik çalışmalara ağırlık veriliyor.	Birden fazla üniversitede üstün yeteneklilerin eğitimi ile ilgili yüksek lisans ve doktora programları mevcut.
İngiltere	Ülke genelinde üstün yetenekliler için özel merkezler mevcut değildir. Bu çocuklar, eğitimlerine normal okullarda devam etmektedirler. Fakat eğitim bakanlığı ve diğer kuruluşlar bu çocuklar için özel zenginleştirilmiş materyal hazırlamaktadır. Bu materyaller, ilgili öğretmen gözetiminde uygulanmaktadır. Bununla birlikte isteyen aileler üstün yetenekli çocuklarına özel okullarda eğitim aldırma konusunda serbesttirler.	Bilimsel faaliyetlere ağırlık verilse de azınlıklara ait okullarda sanat alanında da önemli faaliyetler sürdürülmektedir.	Üniversiteler özellikle öğretmen eğitimi ve zenginleştirilmiş materyal hazırlanması ile ilgili faaliyetlere odaklanmışlardır. 1990'lı yıllarda 7 üniversite bu faaliyetleri yürütürken günümüzde bir ok üniversite bünyesinde bu faaliyetlerin sürdürüldüğü bilinmektedir.
Nijerya	Özel okul, özel sınıf uygulaması ve öğle sonu zenginleştirme kursları uygulanmaktadır.	Özellikle bilimsel alana ağırlık verilmektedir. Fakat bu ülkedeki araştırmacıların daha çok tanılama sistemi ile çalışmalarının yoğunluğu dikkat çekmektedir.	Konu ile ilgili yapılan çalışmalar, üniversitelerin üstün yeteneklilerin eğitimi ile olan ilgileri kısıtlıdır.

Çin	Ülke genelinde bu çocuklar özel merkezlerde eğitim görmektedirler. Eğitimlerinin tamamını bu merkezlerde sürdürmektedirler. Ayrıca bu çocuklar için farklı yetenek alanlarında özel okullar mevcuttur. Fen okulları bunlardan birisidir.	Özellikle fen alanında yapılan çalışmalar yoğunluktadır.	Üniversiteler personel yetiştirme ve bu öğrencilerin uygun seviyede olanlarının üniversitelerde eğitim görmesi hususlarında odcukça etkindirler.
İsrail	Düzenli okullarda özel sınıf uygulaması, kaynak odası, öğle onu ve hafta sonu zenginleştirme kursları ve özel fen sınıfları uygulamalarına rastlamak mümkündür.	Özellikle matematik ve fen alanlarındaki çalışmalar ağırlıktadır.	Üniversiteler bu alana öncülük etmektedirler. Personel yetiştirme, müfredat hazırlama ve ailelere yönelik oryantasyon hizmetleri üniversiteler aracılığı ile yürütülmektedir. Ayrıca üniversiteler bu alanda enstitüler aracılığı ile yüksek seviyedeki öğrencilere eğitim vermektedirler.
Rusya	Özel okul, öğle sonu ve hafta sonu zenginleştirme kursları yaygın olarak kullanılanlarındandır.	Matematik, fen ve dil alanlarına ayrı bir önem verilmektedir. Bu alanlarda özel okular açılmıştır.	Üniversitelerde bu alanla ilgili olarak diğer bazı ülkeler kadar olmasa da çalışmalar mevcuttur.
ABD	En yaygın olarak normal okullarda özel sınıf uygulaması, kaynak odası, öğle onu ve hafta sonu zenginleştirme kursları gibi uygulamalar yapılmaktadır.	Bilimsel çalışmalar daha ağırlıktadır.	Akademik anlamda en geniş ve detaylı çalışmalar bu ülkede yapılmaktadır. Üstün yeteneklilere özel eğitim sistem ve modelleri isimli detaylı bir eserin bu ülke akademisyenleri tarafından yazılmış olması bunun en büyük göstergesidir. Üniversitelerde bu alana ait alt bilim dalları ve enstitüler mevcut olup bu alanla ilgili doktora ve yüksek lisans programları vardır.
Türkiye	Öğle sonu zenginleştirme kursları.	Bir netlik yok.	Üniversitelerde özel eğitim bölümleri mevcuttur. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesinde Üstün Yetenekliler Öğretmenliği lisans programı mevcuttur.

Ülke genelinde uygulanan eğitim modelleri yönünden inceleme yapıldığında ülkelerin genelinde program bazında bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Bu programlar; genellikle *özel eğitim merkezleri, kaynak odası, öğle onu ve hafta sonu zenginleştirme kursları ve özel fensınıfları uygulamalarıdır*. İncelen ülkelerin eğitim sitemlerinde bu modellerin tamamına yakınını görmek mümkündür. Fakat bizim ülkemizde mevcut uygulamada sadece öğle sonu zenginleştirme kursları, MEB'e bağlı bilim ve sanat merkezleri aracılığıyla verilmektedir (Gökdere&Küçük, 2003). Öğrencilerin eğitim ortamlarındaki kısıtlamalar, kendini eğitim programın çeşitliliğinin sınırlandırılmasında da göstermektedir. Diğer ülkelerin birçoğunda özel eğitim merkezlerinin olmadığı ve bu çocukların normal eğitim kurumlarında eğitildikleri bilinmektedir. Fakat bilindiği üzere farklı yetenek seviyesine sahip öğrencilere aynı öğrenme ortamında bireysel eğitim vermek, öğretmenin nitelikleri ile doğru orantılıdır. Öğrenme ortamları yönünden incelen ülkelerle bizim ülkemiz arsındaki en önemli farklılık, bu ülkelerde öğrenme ortamlarında bir çeşitlilik olmasına rağmen büyük oranda üstün yeteneklilerin normal eğitim kurumlarından uzaklaştırmamalarına özen gösterilmesidir. Bunun temelinde öğrencilerin sosyal ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasının yattığı düşünülmektedir. Yapılan araştırmalarda, üstün yetenekli öğrencinin zihinsel olduğu kadar sosyal alanda da yardıma ihtiyacı olduğu vurgulanmaktadır. Ülkemizdeki eğitim sisteminde buna çok fazla dikkat edildiği söylenemez.

İrdelenen ülkelerde daha çok fen ve matematik gibi alanlara öncelik verilirken ülkemizde bu alanda bir netlik yoktur. Bilim ve sanat merkezlerinde her iki alana da eşit düzeyde önem verilmektedir. Bilim ve teknolojik gelişmelerde fen ve matematiğin önemi hatırlanacak olunursa bizim ülkemizde de bu alanla daha fazla önem verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. SSCB uzaya ilk uydu olan Sputnik'i fırlattığı zaman Amerika Birleşik Devletleri üstün yeteneklilerin eğitiminde özellikle fen ve matematik eğitimine ayrı bir önem vermeye başlamıştır. Bu alanla ilgili tarihi bir belge niteliği taşıyan Maryland (1972) raporu ve Javits projesinin hazırlanması ile bir atılım başlatılmıştır. ABD'lerinin günümüzde fen ve teknolojide geldiği nokta, bu projelerden beklenen verimin fazlası ile alındığının bir belirtisidir.

İlgili ülkelerin üniversiteleri, üstün yeteneklilerin eğitimi ile ilgi düzeyleri yönünden, ikiye ayrılmaktadır. Bu gruplardan birincisine ABD, Avustralya, İsrail, İngiltere girmektedir (Abram, 1982; Burg, 1990). Bu ülkelerde üniversiteler üstün yeteneklilik eğitimi ile olduk-

ça ilgilidir. Üniversitelerde üstün yeteneklilikle ilgili kürsüler mevcut olup çeşitli bilim dallarında üstün yeteneklilerin eğitimi ile ilgili doktora ve yüksek lisans programları vardır. Ayrıca personel yetiştirme, müfredat hazırlama ve ailelere yönelik oryantasyon hizmetleri üniversiteler aracılığı ile yürütülmektedir.

İkinci gruba ise Çin, Rusya, Nijerya ve Türkiye girmektedir. Bu ülkelerde üniversiteler, bu eğitim alanı ile ilgili çalışmaları sürdürmelerine rağmen, bunların ancak belli bir kısmını öğrenme ortamına aktarabilmektedirler. Bu çalışmalarda bir anlamda sıradanlık mevcut olup çalışma çeşitliği yoktur. Bu durumun ilgili ülkelerin yönetim şekilleri ile alakalı olduğu düşünülmektedir (Yewchuk, 1992; Freeman, 1992; Kolo, 1997).

Ülkemizde her ne kadar kurumsal düzeyde çok yoğun olmasa da bazı üniversitelerde akademik çalışmalar sürdürülmektedir. MEB, üstün yeteneklilerin eğitiminde yapılan bu çalışmalardan öğretmen seçim ve program geliştirme aşamalarında faydalanmaktadır. Bu bilgiler ışığında ülkemizin diğer ülkelerden en önemli eksiğinin akademik çalışmaların uygulamaya yansıtılamaması olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3'te ise ilgili ülkelerde eğitim bakanlıkları ile üniversite işbirliği düzeyi, bilimsel faaliyetler ve sivil toplum kuruluşları yönünden bir karşılaştırma verilmiştir.

Tablo 3. Değişik ülkelerde üstün yeteneklilerin eğitimi

Özellik	Eğitim bakanlığı ile üniversiteler arasında iş birliğinin durumu nedir?	Bu eğitim alanı ile ilgili ulusal veya uluslar arası sempozyum	Bu eğitim alanı ile ilgili resmi vakıf, birlik ve dernekler var mı?
Avustralya	Üniversiteler ile eğitim bakanlığı üstün yetenekli öğrenciler için müfredat geliştirme ve öğretmen eğitimi konularında koordinasyonlu olarak hareket etmektedirler.	8. uluslar arası üstün yeteneklilik sempozyumu bu ülkenin başkenti Sidney'de düzenlenmiştir. Ayrıca üstün yeteneklilikle ilgili periyodik olarak ulusal sempozyumlar düzenlenmektedir.	Birden fazla dernek ve kuruluş olmasına rağmen, en etkilisi *Avustralya Üstün Yetenekliler ve zekâlılar Eğitim Birliğidir.* Bu merkez; çocuklara, ailelere ve öğretmenlere hizmetler sunmaktadır.

İngiltere	Eğitim bakanlığı bu alanla ilgili faaliyetleri koordine etmektedir. Gerek personel yetiştirme gerekse materyal hazırlama hususlarında üniversitelerden hizmet satın almaktadır.	Uluslar arası ve ulusal düzeyde sempozyumlar düzenlemektedir. Ayrıca üstün yeteneklilerin eğitimine yönelik özel bilimsel dergiler de mevcuttur.	1984 yılında *Ulusal Müfredat Zenginleştirme Birliği (NACE)* 1989 yılında *Ulusal Üstün Yetenekli Çocuklar Birliği (NAGC)* kuruldu. Halen bu kuruluşlar faaliyetlerine devam etmektedirler.
Nijerya	Eğitim bakanlığı ile üniversiteler arasında tam bir iş birliğinden bahsedilemez. Bu iş birliğinin eksikliği, kendisini personel yetiştirme, materyal zenginleştirme ve fiziki şartların oluşturulmasında göstermiştir.	Bu alanla ilgili her hangi bir bilimsel faaliyete rastlanamamıştır. Fakat bireysel düzeyde hazırlanmış makaleler mevcuttur.	Ulusal düzeyde ailelere, öğretmenlere ve çocuklara hizmet verecek bir kuruluş mevcut değildir.
Çin	Eğitim bakanlığı denetleyici konumundadır.	Ulusal ve uluslar arası düzeyde sempozyum ve çalışmalara rastlanmaktadır.	1977 yılında kurulan Genç Mucitler kulübü mevcuttur.
İsrail	Eğitim bakanlığı ve üniversiteler arasında tam bir koordinasyon ve iş birliği mevcuttur. Bakanlık üniversitelerden hizmet satın almakta e onları denetlemektedir.	Bu alanla ilgili akademik çalışmalar oldukça iyi olup birçok ulusal faaliyet ve uluslar arası faaliyetlere literatürde rastlanmaktadır.	Bu alanla ilgili birçok kuruluş mevcuttur. Özellikle Kudüs ve Telaviv'de akademisyenler tarafından kurulmuş olan üstün yetenekliler eğitim birlikleri mevcuttur.
Rusya	Bu alanla ilgili olarak üniversiteler eğitim bakanlığına materyal ve akademik destek sağlamaktadırlar. Fakat bu destek ve işbirliği istenilen düzeyde değildir.	Birtakım faaliyetler olmasına rağmen diğer bazı ülkelere nazaran faaliyetler azdır.	Üstün yeteneklilerin eğitim gördükleri okullar tam devlet kontrolünde olduğu için bu tür kurumlar, devlet kontrolünde çalışmaktadır.
ABD	Üniversiteler,eğitim bölümü denetiminde kendi eğitim modelleri için personel yetiştirirler, müfredat farklılaştırırlar ve öğretmen ve öğrenciler için yaz ve hafta sonu seminerleri düzenlerler.	Birçok ulusal-uluslar arası sempozyum ve bilimsel etkinlikler düzenlenmektedir. Ayrıca uluslar arası indekslerde taranan üstün yeteneklilerin eğitimine özgü bilimsel dergi vardır.	Her bir eyaletin kendine özel üstün yeteneklilik eğitim birliğinin yanı sıra Ulusal Üstün Yeteneklilik Birliği de mevcuttur. Bu birlikler aileler, öğretmenler ve çocuklar için etkinlikler tasarlamakta ve uygulamaktadırlar.

Türkiye	MEB ile üniversiteler arasında işbirliği ve koordinasyon çalışmaları istenilen düzeyde olmasa da son yıllarda bu çalışmalar artarak devam etmektedir.	1998 yılında İstanbul'da üstün yeteneklilere özel bir uluslar arası sempozyum idüzenlenmiştir. Ulusal düzeyde de sempozyumlar periyodik olarak düzenlenmektedir.	1993yılında kurulan Türkiye Üstün Yetenekli Öğrenciler Eğitim Vakfı ve Çocuk Vakfı vardır.

Üstün yeteneklilerin eğitiminde iyi verim alınabilmesi için sistemi oluşturan kurumlar arasında bir iş birliğinin olması gerekmektedir. Bu kurumlardan en önemli ikisi, bu eğitim alanının koordinatörü ve denetleyicisi olması gereken eğitim bakanlığı ve akademik çalışmaların yürütüldüğü üniversitelerdir. Dolayısı ile ülkelerdeki üstün yeteneklilerin eğitimi incelenirken bu iki kurum arasındaki ilişki ve koordinasyon derecesi de irdelenmelidir. İncelediğimiz ülkelerin çoğunda üniversitelerle eğitim bakanlıkları arasında sıkı bir iş birliği vardır. Eğitim bakanlıkları üniversitelere projeler vererek bu alanda müfredat zenginleştirme, öğrenci tanılama enstrümanları ve personel yetiştirme kursları hazırlamalarını istemektedir. Bu ülkelerin başında ABD Avustralya, İsrail ve İngiltere gelmektedir. Çin ve Rusya'da ise bu hizmetler, ayrılan maddi kaynaklar diğerlerinden az olduğundan, daha verimsizdir. Nijerya'da bu durum daha da zayıftır. Ülkemizde ise bakanlık ile üniversiteler arasında istenilen düzeyde olmasa da ortak çalışmalar yapılmaktadır.

Bu eğitim alanına özel sempozyum ve kongre türünde bilimsel faaliyetlerin incelenen ülkelerin tamamında farklı sayılarda da olsa düzenlendiği görülmektedir. Bu tür faaliyetler sayısının ülkelerdeki üniversitelerin bu eğitim alanına olan ilgileri ile doğru orantılı olarak arttığı görülmektedir. Bu konuda ABD, Avustralya, İngiltere gibi ülkeler önde gelirken diğer ülkelerde bu sempozyumların sayısı düşmektedir. Örneğin Nijerya'da bu türden bir sempozyuma rastlanamamıştır. Ülkemizde ise ulusal düzeyde üstün yeteneklilerin eğitimi ile doğrudan ilişkili sempozyumlar periyodik olarak düzenlenmektedir.

Üstün yeteneklilere, ailelerine ve bu çocukların öğretmenlerine hizmet verecek olan sivil kuruluşlar yönünden de öne çıkan ülkeler gene bu alanda ileri düzeyde olan İngiltere, ABD, Avustralya ve İsrail gibi ülkelerdir. Bu ülkelerde bu türden dernek ve birlikler hem yerel hem de ülke çağında örgütlenmiş olup üstün yetenekli çocuklara,

ailelere ve bu alanda çalışan öğretmenlere hizmetler sunmaktadırlar. Çin ve Rusya gibi ülkelerde ise u tür faaliyetlerde kısmen de olsa devletin katkısı vardır. Nijerya ve ülkemizde ise merkezi olarak bu türden birkaç birlik olmasına rağmen bu birlikler yerel düzeyde örgütlenemedikleri için görevlerini etkili bir şekilde yerine getirememektedirler. Ülkemizde 1993 yılında kurulan Türkiye Üstün Yetenekli Öğrenciler Eğitim Vakfı ve Çocuk Vakfı bunun en iyi örneğidir.

Son olarak incelenen ülkelerdeki üstün yeteneklilerin öğretmen eğitim sistemleri Tabo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Farklı ülkelerdeki üstün yetenekli öğrencilerin öğretmenlerine yönelik eğitim sistemleri

Özellik	Öğretmen Eğitimi
Avustralya	Üstün yeteneklilerin öğretmenlerinin eğitimi için lisans seviyesinde özel bir program mevcut değildir. Üstün yeteneklilerin eğitiminde görev yapacak olan öğretmenler özel olarak hazırlanmış sertifika programları yolu ile yetiştirilmektedirler. Eğitim bakanlığı, üniversitelere üstün yeteneklilerin öğretmenlerinin eğitimi için mesleki gelişim paketleri hazırlamaktadır.
İngiltere	Üstün yeteneklilerin öğretmenlerinin ve müfettişlerin eğitimi için birçok üniversitede yüksek lisans ve doktora programları mevcuttur. NACE ve NAGC gibi kurumlar da üstün yeteneklilerin öğretmenlerinin hizmet içi eğitimlerine katkı sağlamaktadırlar. Öğretmenlerin bir kısmı ise eğitim bakanlığının bilim ve eğitim bölümünün hizmet içi eğitim seminerlerini tercih etmektedirler. Başka bir kısım öğretmen de öğretmen kaynak merkezlerine devam ederek geliştirilen materyal ve zenginleştirilmiş malzemeleri tanıma ve kullanma fırsatından faydalanmaktadırlar.
Nijerya	Üstün yeteneklilerin eğitimine başlanmadan önce öğretmen eğitimine gereken önem verilmemiş olması nedeni ile personel alımında önemli sıkıntılar yaşanmıştır. Ülke genelinde bu öğretmenlere özel eğitim verecek bir çalışma mevcut değildir. Bu alandaki çalışmalar yerel yöneticilerin gayretleri ile sınırlıdır.
Çin	Bu alanda çalışan öğretmenlerden ilave eğitim alma şartı aranmaktadır. Bu alanda görev yaptıkları süreçte devlet denetiminde geliştirme kursları almaları sağlanmaktadır.

İsrail	Üstün yeteneklilerin öğretmenlerinin eğitimine ayrı bir önem verilmektedir. Formal öğretmen eğitim programlarında üstün yeteneklilerin eğitimi için dersler mevcuttur. Ayrıca sertifika programları da üniversiteler tarafından düzenlenmektedir. Görev başındaki öğretmenler için Telaviv'de 1990-91 yılından itibaren periyodik olarak öğretmen eğitim seminerleri düzenlenmektedir.
Rusya	Bu çocuklara genellikle özel okullarda eğitim verilmektedir. Dolayısı ile bu okullarda görev yapacak olan öğretmenler de diğer öğretmenlerden farklı ve daha zorlu bir eğitim almaktadırlar. Normal okullarında üstün başarı gösteren öğretmenler, bu merkezlerde görevlendirilmekte ve periyodik olarak geliştirme seminerleri almaları sağlanmaktadır. Bu faaliyetler devlet denetimi ve kontrolündedir.
ABD	Lisans döneminde öğretmenlerin eğitimi programda yer alan seçmeli derslerle sınırlı olmasına rağmen, bu alanda çalışacak olan öğretmenler için bu dersleri almış olma şartı vardır. Göreve başlamak için bu alanla ilgili bir sertifika programından mezun olma şartı aranmaktadır. Devletten bağımsız olarak özel kurumlar sertifika ve geliştirme seminerleri düzenleyebilmektedirler.
Türkiye	Öğretmen adaylarına lisans seviyesinde 2009-2010 öğretim yılından itibaren özel eğitim dersi verilmeye başlanmıştır. Öğretmenlerin seçiminde üstün yeteneklilerin öğretmenlerinde bulunması gereken kriterlere yeterince dikkat edilmemektedir. Öğretmen, bu alana atanana kadar herhangi bir eğitim almamaktadırlar. Atandıktan sonra MEB'in düzenlemiş olduğu kısa süreli tanıtım seminerine katılmakta ve eğitim öğretim faaliyetlerine başlamaktadır. Bu alanda sertifika ve tezsiz yüksek lisans çalışmalarının eksikliği hissedilmektedir.

İncelenen ülkeler içerisinde İsrail ve ABD gibi bazı ülkelerde bu alanda görev yapacak olan öğretmenlerin eğitimine lisans seviyesinde başlanırken (Abram, 1982; Burg, 1990) diğerlerinin bir kısmında bu iş lisans sonrasına bırakılmaktadır. Ülkemizin de içinde bulunduğu birkaç ülkede ise bu konuya gereken önem verilmemektedir. Lisans sonrasında en çok tercih edilen öğretmen eğitim yöntemi, üniversitelerin düzenlediği sertifika programlarıdır. Özellikle ABD'de sertifika ve geliştirme seminerleri özel kurumlar için bir sektör haline gelmiştir (Detmerr&Laundrum, 1997; Karnes, 2000). Bu seminerler için uzaktan eğitim teknolojileri de kullanılmaktadır. Sertifika eğitiminden başka İngiltere, Amerika, İsrail ve Avustralya gibi ülkelerde bu eğitim alanı ile ilgili yüksek lisans ve doktora programları mevcuttur (Burg, 1990; Freeman, 1992; Abram, 1982).

Ülkemizde İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesinde "Üstün Yetenekliler Öğretmenliği" programı mevuttur. Üniversitelerde bu alanla ilgili yapılan çalışmaların sayısındaki azlığın bir sonucu olarak lisans mezunu öğretmeler için herhangi bir sertifika programı da mevcut değildir.

Sonuç ve Öneriler

Üstün yeteneklilerin eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığı zaman ülkemizde bu çalışmaların başlangıcını Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar götürmek mümkündür. Fakat Cumhuriyet dönemini dikkate aldığımız zaman bu çalışmaların başladığı tarih olan 1959'dur. Bu tarih, dünya ülkeleri dikkate alındığı zaman çok geç kalınmış bir tarih değildir. Bunun en büyük delili, ABD'de de bu çalışmaların hemen hemen aynı tarihlerde başlamış olmasıdır.

Genel olarak bakıldığı zaman bu alandaki eğitim-öğretim faaliyetleri eğitim bakanlıkları kontrolünde sürdürülmektedir. Fakat Amerika, Avustralya ve İsrail gibi ülkelerde bu alanla ilgili görev ve sorumluklar, belli ölçüde yerel yönetimlere verilmiştir. Ülkemizde ise bu alanda yapılan çalışmalar, MEB Özel Eğitim Daire Başkanlığına bağlı bir Üstün Yetenekliler Şube Müdürlüğü bünyesinde devam ettirilmektedir. Bu eğitim alanı ile ilgili yerel düzeyde karar alabilecek ve eğitim hizmetlerini koordine edecek bir kurum mevcut değildir. Sadece Özel Eğitim Şube Müdürlüğü boyutunda bir temsil söz konusudur. İsrail, ABD ve Avustralya örnekleri dikkate alındığı zaman bu alana ülkemizde verilen önemin artırılması gerektiği daha iyi anlaşılacaktır.

Üstün yeteneklilerin eğitim faaliyetlerinin başlangıcında birçok ülkede olduğu gibi bizim ülkemizde de özel üst sınıf uygulaması yapılmıştır. Bu, oldukça normaldir; fakat bu uygulamanın değerlendirilmesinin yapılmadan yürürlükten kaldırılmış olması, ülkemizde üstün yeteneklilerin eğitimi alanında niçin mesafe kat edilemediği sorusunun cevabı olabilecek nitelikte bir bulgudur.

Ülke genelinde uygulanan programlara bakıldığı zaman ABD, İsrail ve Avustralya'da oldukça çeşitlilik göze çarpmaktadır. Bu ülkelerde hemen hemen bütün eğitim programlarının uygulamalarına rastlamak mümkünken diğer ülkelerde bu kadar çeşitlilik mevcut değildir. Yine de bazı ülkelerde birden fazla programın uygulamalarına rastlamak mümkündür. Ülkemiz, bu alanda diğer ülkelerden farklı bir özelliğe sahiptir. Ülke genelinde uygulanan program *Afternoon Enrichment*

Course isimli öğle sonu zenginleştirme seminerleridir. Bu uygulamaya üstün yeteneklilerin eğitimi sürecinde özel eğitim kurumlarının çok fazla görev almamalarının neden olduğu düşünülmektedir.

Örneklemde yer alan ülkelerin çoğunda üniversitelerle eğitim bakanlıkları sıkı bir ilişki içerisinde iken ülkemizde bu durum istenilen düzeyde değildir. Bununla birlikte her geçen gün daha iyiye gidildiğini söylemek de mümkündür. Bu ülkelerde üstün yeteneklilerin eğitiminde üniversiteler; programlar hazırlayan, personel yetiştirme programları hazırlayıp uygulayan kurumlardır. Eğitim bakanlıkları, üniversitelerin bu bölümleri ile yakın bir ilişki içerindedir ve bu kurumlardan hizmet satın almaktadır. Ülkemizde ise özellikle 1993'lü yıllarda ve öğrenci tanılama sürecinde bazı çalışmalarda üniversitelerden yardım alınmış olsa da, 2007'ye kadar gerek öğrenci tanılaması, gerek personel yetiştirme gerekse bu çocuklara yönelik müfredat hazırlama çalışması boyutlarında ülkemizdeki üniversitelerin katkısı yok denecek kadar azdı. Fakat 2007 yılında MEB Özel Eğitim Daire Başkanlığı ile üniversitelerden akademisyenlerin katılımıyla çalışmalar başlamış olup her geçen gün işbirliği artarak devam etmektedir.

Örneklem dahilinde yer alan ülkelerin tamamına yakınında üniversiteler bu eğitim alanı ile çalışmalar sürdürmektedir. Özellikle İsrail ve ABD'de bu alanda yapılan çalışmalar oldukça yoğundur. ABD'de Purdue Üniversitesinde bu eğitim alanı ile ilgili bir enstitü mevcuttur Ülkemizde ise 2003 yılı itibari ile çeşitli üniversitelerin eğitim bilimleri bölümlerinde bu alanla ilgili çalışma yapan akademisyenler mevcuttur. Fakat bu çalışmaların uygulamaya yansıtılamaması en önemli problemlerden birisidir. Bu problemin temelinde üniversitelerde bu konu ile ilgili ödenek ayrılmamış olmasının yattığı düşünülmektedir. Bütün bunlara paralel olarak ulusal veya uluslar arası katılımlı bilimsel aktivitelerin çok fazla olduğu söylenemez. Oysa örneklemde yer alan ABD, İsrail, Avustralya ve İngiltere gibi ülkelerde bu alanla ilgili birçok faaliyet sürdürülmektedir. Hatta bu konuya özel uluslar arası indekslerde taranan Roper Review, Gifted Child Qouerterly, Gifted Child Today gibi birçok bilimsel dergi yayımlanmaktadır.

Bu eğitim alanı ile ilgili ülkemizde birkaç resmi vakıf, birlik ve dernek bulunmasına rağmen bu kuruluşların üstün yeteneklilerin eğitim sürecine yönelik katkıları oldukça azdır. Bu kuruluşlar, daha çok ailelere rehberlik hizmeti vermektedir. Personel yetiştirme ve materyal hazırlama konularında bir faaliyetlerine rastlanılamamıştır. Örneklemde yer alan ülkelerin çoğunda bu alanla ilgili resmi ulusal birlikler

vardır. Bu birlikler, hem personel yetiştirme hem de materyal hazırlama boyutlarında hizmetler vermektedirler. Ülkemizde üstün yeteneklilerin eğitimi alanında görev alacak olan öğretmenlerin eğitimi için özel program ve kurslar mevcut değildir (Gökdere&Çepni, 2003). Bu alanda MEB Özel Eğitim Genel Müdürlüğü bünyesinde BSM öğretmenlerine seminerler düzenlenmektedir. Fakat incelenen birçok ülkede bu alanda görev yapacak olan öğretmenlerin lisans seviyesinde bu alanla ilgili dersler aldıkları, mezuniyet sonrasında özel sertifika programlarını tamamladıkları ve bir seçim sürecinde geçirildikleri görülmektedir. Ülkemizde bu alanda da önemli problemler mevcuttur.

ÇORUM BİLİM VE SANAT MERKEZİ

Çorum Bilim ve Sanat Merkezi Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı olarak eski Eğitim Araçları Hizmet Binasında üstün yetenekli öğrencilerin eğitimine yönelik "Çorum Bilim ve Sanat Merkezi" adıyla gündüzlü bir eğitim kurumu olarak 01.05.2007 tarih ve 2134 sayılı Bakanlık onayı ile kurulmuştur. Merkezde bir müdür, iki müdür yardımcısı ve sekiz branş öğretmeni görev yapmaktadır. Öğretmenlerin branşlara göre dağılımı incelendiği zaman fen ve müzik alanındaki öğretmenlerin eksikliği dikkat çekmektedir. Bilim ve sanat merkezlerinin kuruluş amaçları hatırlandığı zaman özellikle bu branşlardaki öğretmen eksikliğinin önemli bir problem olduğu sonucuna ulaşılacaktır. Bu bağlamda diğer BSM lerindeki öğretmen sayıları ile karşılaştırıldığında Çorum BSM'deki öğretmen sayısının oldukça az olduğu düşünülmektedir. Üstün yeteneklilerin eğitimine harcanan maddi ve manevi çabanın karşılığı alınmak isteniyorsa, Çorum BSM'deki öğretmen açığı acil olarak giderilmelidir. Aksi takdirde zaman kaybı, öğretmen ve öğrencilerde performans düşüklüğü gibi problemlerle karşılaşılması muhtemeldir.

Diğer BSMlerle karşılaştırıldığında Çorum BSM'nin kendine ait müstakil bir binasının bulunması olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Fakat mevcut binanın amaca hizmet edebilirlik derecesi ve üstün yeteneklilerin eğitimine uyguluk düzeyi üzerinde durulması gerekmektedir. BSMler hem sanat alanında hem de bilim alanında zenginleştirme ve derinleştirme çalışmalarının yapıldığı merkezlerdir. Bu iki ana disiplinde çalışma yapan öğrenci ve öğretmenler için farklı nitelikte öğrenme-öğretme ortamlarına ihtiyaç duyulmaktadır. En azından bu iki disiplinde yapılan çalışmalar birbirlerini rahatsız

etmeyecek nitelikte olmalıdır. Bu noktadan hareketle üstün yeteneklilerin eğitim merkezlerinin özel olarak plânlanması ve inşa edilmesi gerekmektedir.

Çorum BSM'de ve son üç yılda kurulan merkezlerde daha önce açılan merkezlere oranla daha sistemli ve objektif kriterlere göre öğretmen seçimi yapılmıştır. 2007 yılından önce öğretmen seçiminde belirli kriterler yok iken bu tarihten sonra MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve uygulanan bir süreç ile öğretmenler seçilmektedir. Çorum BSM'nin personel seçimi yönünden avantajlı olduğunu söylemek mümkündür.

Bilim ve sanat merkezleri ülkemizde ilk olarak 1999 yılında kurulmuş ve işler hale gelmiştir. 1999 yılında Bayburt, 2000 yılında Sinop ve 2001 yılında Trabzon bilim sanat merkezlerinin açılmış olmasına rağmen Çorum BSM 6-7 yıl sonra açılmıştır. Çorum ili gibi ekonomisi, sanayisi ve kültürel yapısı gelişmiş olan bir şehirde üstün yeteneklilerin eğitim gördüğü bir merkez için gecikmiş olunması, üzerinde durulması gereken önemli bir husus olarak göze çarpmaktadır. Üstün yetenekli bir bireyin ülkesi için neler yapabildiği, tarihte birçok örnekle açık bir şekilde görülmektedir. Bu geçen sürede Çorum ilinde değerlendirilemeyen üstün yetenekli bireylerin sayısı ve bunların olası katkıları düşünüldüğünde konunun önemi bir kat daha artmaktadır.

Bununla birlikte BSM yöneticileri ile yürütülen yapılandırılmamış mülakatlar neticesinde, üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde en üst düzeyde başarı elde edilebilmesi ve ÇORUM BSM'de başarıyı arttırabilmek için;

1. İlçelerden gelen öğrencilerin merkeze devamları ile ilgili problemlerin çözülmesi,
2. Proje çalışmaları için maddi kaynak yetersizliğinin giderilmesi,
3. Öğretmenlerin üstün yetenekli çocuklarla yürüttükleri çalışmalar için örnek etkinliklerin yer aldığı Türkçe kaynakların sağlanması,
4. Merkezlere devam eden öğrencilerin SBS ve ÖSS gibi sınavların kaygısı ile merkezdeki çalışmalarda adaptasyon problemleri yaşamamaları için bu çocuklara ek puan verilmesi,
5. Merkezde görev yapan öğretmen ve yöneticiler için branşlara yönelik hizmetiçi eğitim faaliyetlerinin arttırılması,
6. BSM'ler arasında eğitim programının aşamalarında uygulanabirliğin sağlanması, gerektiği yönünde önerilere ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

1. Abram. G.C (1982) Gıfted Educatıon: The Recruıtment/Selectıon Process Of Teachers For Gıfted Elementary Programs And The Perceptıons Of Teachers And Prıncıpals. Yayınlanmamış Doktora tezi. Unıversıty Of Southern Calıfornıa.
2. Burg, B., 1990. Follow up Study of Gifted Students in a University Based Program, Expanding Awareness of Creative Potential Worldwide, Salt Lake City: Brain Talent, Powers Press.
3. Çepni, S. & Gökdere, M. (2002). Profiles of The Gifted Students In Turkey. Education., Changing Times, Changing needs" Fisrst international conference on education, Faculty of Education Eastern Mediterranean University Gazimağusa, Turkish Republic of Northern Cybrus.
4. Enç, M., (1973) Üstün Beyin Gücü Ankara Ünv. yayınları
5. Feldhusen, J. F. (1997). Educating teachers for work with talented youth. In N. Colangelo & G. A. Davis (Eds.), Handbook of gifted education (2nd ed., pp. 547-552). Boston: Allyn & Bacon.
6. Gökdere, M., Çepni, S., (2003) Üstün Yetenekli Öğrencilerin Değer Eğitiminde Öğretmenin Rolü. Değerler Eğitimi Dergisi 2. sayı...
7. Gökdere. M., & Küçük. M., (2003) Üstün Yetenekli Öğrencilerin Fen Öğretimindeki Mevcut Durum; Türkiye Örneklemi. *Kuramda ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi* (Basımda)
8. Grigorenko, E. & Clinkenbeard, P. (1994). An inside view of gifted education in Russia. Roeper review. 16(3). 167-171
9. Karnes, F A., & Whorton , J.E. (2000), Certification and Specialized Competencies For Teachers in Gifted Education programs. Roeper Review, 22(3), 201-??
10. Kolo, I.A., 1995. Placement Options for a More Egalitarian Gifted Education in Nigeria, Perspectives for Educational Reforms in Nigeria, Kano: Bayero University.
11. Kolo, I.A., 1997. Reflections on the Development of Gifted Education in Nigeria. Roper Review, 19, 2, 79-81.
12. Maryland, S. P. (1972). *Education of Gifted And Talented,* Washington D.C: US office of Education.
13. Renzulli, J.S., 1999. What Is Thing Called Giftedness and How Do We Develop it? A Twenty- Five Year Perspective, Journal for the Education of Gifted, 23, 1, 3-54.
14. Yewchuk, C.R., 1992. Gifted Education In China, Roeper Review, 14, 4, 185-188.
15. YÖK yayını (1998): Eğitim fakültelerinde öğretmen yetiştirme lisans programları. Ankara.
16. Dettmer, P. ve Landrum, M., 1998. Staff Development: The Key to Effective Gifted Education Programs, A Publication of The National Association for Gifted Children, Waco, TX: Prufrock Press, Washington, DC.
17. Freeman, J., 1992. Education for The Gifted In A Changing Europe, Roeper Review, 14, 4, 198-201.

Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi 2010/2, 39-51

ÇORUM'DA MEHMET BATTAL EVİ HAMAMI

Doç. Dr. Ömer İskender TULUK*

Özet

2000'li yılların başına kadar Çorum'da Üçdutlar Mahallesi, Alaybeyi Sokak'ta yer alan Mehmet Battal Evi, geleneksel sokak siluetini tamamlayan görünümünün ötesinde, bitişiğinde yer alan özel hamamı nedeniyle dikkat çekiciydi. Anadolu konut geleneğinde sadece konaklarda özel hamamların var olduğu, daha sıradan evlerde ise odalardaki gusülhanelerin yıkanma eylemi için kullanıldığı bilinmektedir. Konak olmadığı rahatlıkla iddia edilebilecek bu yapıda, yaygın uygulamanın aksine bir özel hamamın var olması, yapıyı çağdaşı diğer geleneksel Çorum evlerinden farklı bir konuma sokuyordu. Çarşı hamamlarının teknik donanımlarını tekrarlaması yanında, Çorum'un erken 20. yy geleneksel bazı ev ve konaklarındaki gusülhanelerde de karşılaşılan su ısıtma ve kullanım sisteminin bu özel hamamda da varlığı dikkat çekiciydi. İlgi çekici bu sistem yanında, ortalama bir Çorum evinde özel bir hamamın varlığının taşıdığı anlama ilişkin irdelemeler, bu çalışmanın asıl amacını oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çorum, hamam, gusülhane, Mehmet Battal Evi, Ömer Paşa Konağı.

THE BATH OF MEHMET BATTAL HOUSE IN ÇORUM

Abstract

Until the beginning of 2000's, Mehmet Battal House in the Üçdutlar neighbourhood Alaybeyi street in Çorum was taking interest due to the bath next to it besides its look completing the traditional street silhouette. It is known that only mansion houses had private baths but regular houses had bathing cubicles for bathing in Anatolia residence tradition. In this structure which can not be defined as a mansion house, the existence of a private bath in contrary to prevalent application, makes this house different from other Çorum houses. Besides its repeating of public bath technical installment, heating and usage system in bathing cubicles of early 20th century traditional Çorum houses is also interesting. The discussions regarding the meaning of existence of private bath in an average Çorum house constitutes the basic meaning of this study.

Key words: Çorum, bath, gusülhane, Mehmet Battal House, Ömer Paşa Mansion

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü (otuluk@hotmail.com)

Bahçesindeki özel hamamı nedeniyle bu çalışmaya konu edilen *Mehmet Battal Evi*, 2000'li yılların başına kadar Çorum'da Üçdutlar Mahallesi, Alaybeyi Sokak'ta yer alıyordu (Resim 1).[1] Günümüze ulaşmayı başarabilmiş geleneksel Çorum evlerinde olduğu gibi 20. yy.ın ilk çeyreğine tarihlendirilebilecek bu yapı, geçtiğimiz yüzyılın sonuna kadar özgün sokak siluetini koruyabilmiş Alaybeyi Sokağı'nın, bu siluetini tamamlayan en karakteristik evlerinden birisiydi. Plan kurgusu bakımından da Çorum'un yerel konut geleneğini sürdüren yapıda dikkat çekici ve yapıyı benzerlerinden farklı bir konuma sokan uygulama, bitişiğinde yer alan özel hamamının varlığıydı. Temelde çarşı hamamlarındaki, ancak daha önemlisi Çorum'un erken 20. yy. geleneksel bazı ev ve konaklarındaki gusülhanelerde de karşılaşılan su ısıtma ve kullanım sisteminin bu özel hamamda da varlığı dikkat çekiciydi. Ancak daha ilginç olan nokta, konak olmadığı rahatlıkla iddia edilebilecek bu yapıda, yaygın uygulamanın aksine bir özel hamamın var olmasıydı. Söz konusu çalışma, ilgi çekici su ısıtma ve kullanım sistemi yanında, ortalama bir Çorum evinde özel bir hamamın varlığının taşıdığı anlama ilişkin irdelemeler üzerinde durmaktadır.

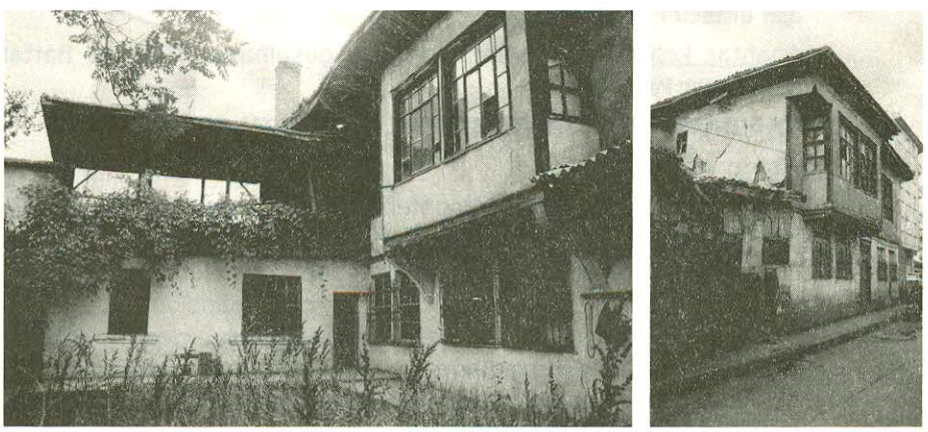

Resim 1. Mehmet Battal Evi yıkılmadan önce (2002)

Mehmet Battal Evi: "Ev" mi, "Konak" mı?

Anadolu konut geleneğinde sadece konaklarda özel hamamların var olduğu, daha sıradan evlerde ise odalardaki gömme dolap düzenindeki gusülhanelerin yıkanma eylemi için kullanılmış olduğu genel yargısından yola çıkılırsa bu soruya verilecek cevap yapının

1 Metinde geçen tüm fotoğraflar aksi belirtilmediği durumlarda yazarın özel arşivindendir.

bitişiğinde yer alan hamamın varlık nedeninin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Anadolu konut geleneğinde "konak" olarak nitelendirilen yapılar, çoğunlukla devletin ileri gelenleri ile eşrafın oturduğu, çok odalı, büyük ve gösterişli yapılardır.[2] Bunlar, tek ya da ayrı kitleler halinde haremlik ve selamlık bölümleri olan, bazı örneklerde bu bölümlerden biriyle ilişkilendirilmiş müştemilat, hamam, sarnıç gibi birimlerin bulunduğu kompleks yapılardır. Ahır, hizmetli odaları, servis birimleri gibi mekanların yer aldığı zemin kat ve bunun üzerinde, bir ya da iki katlı olarak yükselen konaklarda çok sayıda oda bulunabilmektedir. Çorum'da *Velipaşa Konağı*, haremlik-selamlık plan kurgusu ve avlu çevresindeki müştemilatıyla kentin en önemli konağı olma özelliğini hala sürdürmektedir. Birbiriyle ilişkilendirilmiş iki avlu etrafında sıralanan ahır, seyis odası, ambar, kümes, haymalık, hizmetli odası, mutfak, kuyu gibi birimler konağın müştemilatını oluşturur.

Mehmet Battal Evi ise ortadan kaldırılmadan hemen önce, 2002 yılında yaptığımız tespitlere göre "konak" olarak nitelendirilebilecek herhangi bir mekansal düzenleme içermez.[3] Yapı, plan kurgusundan boyutlarına, müştemilatından bezeme yoğunluğuna kadar tümüyle ortalama, hatta sıradan olarak nitelendirilebilecek bir biçimlenmeye sahiptir. Yapının o yıllardaki varislerinden Mehmet Battal'ın verdiği bilgilere göre söz konusu ev[4], Beşiktaş Muhafızı Yedisekiz Hasan Paşa'nın kardeşi Ömer Paşa'nın Mehmet Battal'ın büyükannesini evlatlık olarak alması nedeniyle Battal Ailesi'ne intikal etmiştir.[5]

Söz konusu ev, özgün durumunu nispeten daha iyi koruduğunu söyleyebileceğimiz üst kat plan şemasına göre, doğrudan kuzeydeki bahçeye bakan bir sofa ve bunu iki yönde (batı ve güney) saran üç odadan meydana gelmektedir. Bu katta kuzey-güney yönünde sırt sırta vererek konumlandırılmış iki odadan biri sokağa, öteki ise bahçeye çıkma yapar. Sofanın güney kenarında yer alan diğer oda ise parsel sınırına uymuştur. Zemin katı bu kata bağlayan ahşap merdiven, sofanın doğu kanadı üzerinde yer alır. Her üç oda ile sofa

2 Nur AKIN, "Konak", **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, C: 2, İstanbul 1997, s. 1039.

3 Söz konusu yapıya ilişkin rölöve ve incelemelerimizi babam eğitimci-metal sanatçısı Hasan Tuluk ile 20 Ağustos 2002 tarihinde gerçekleştirdik. Bu hamamın farkına varmamızı sağlayan Sayın Ömer Faruk Atalay'a teşekkür ediyoruz.

4 Mehmet Battal söz konusu evi "konak" olarak nitelendirmektedir.

5 Mehmet Battal ile yapılan görüşmeden (Görüşmeyi yapan: Hasan Tuluk). Ömer Paşa'nın olduğu iddia edilen bir konak Çorum'da restore edilerek korunmuştur. Bunun için bakınız: Ethem ERKOÇ, **Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa ve Bir Devrin Hikayesi**, Çorum 2004, s. 219.

pencereleri daha yaygın uygulamaların aksine kareye yakın biçimlidir. Odalarda ocaklık, yüklük ve gusülhaneler, diğer Çorum evlerinde olduğu gibi olağan uygulamalardır. Yapının zemin katı ise çok sayıda müdahale ile özgün durumunu neredeyse tümüyle yitirmiştir (Resim 2).

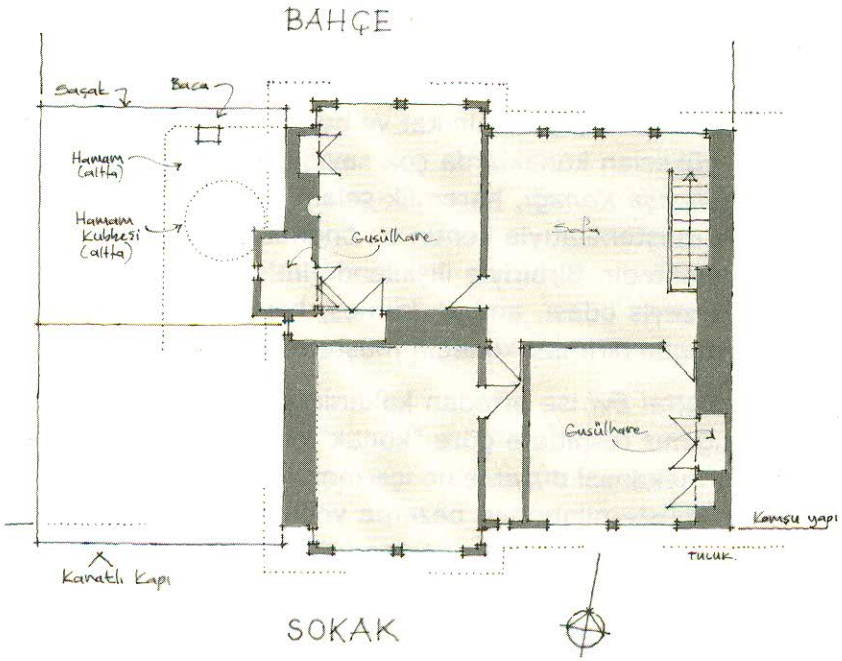

Resim 2. Mehmet Battal Evi üst kat plan krokisi (Çizim: Ömer İskender Tuluk)

Yapının bahçeye bakan kuzeydoğu kenarına, ana kitleyle "L" bir biçim oluşturacak şekilde sonradan betonarme/yığma sistemle bir ekleme yapılmıştır. Zemin katta bağımsız odalardan oluşan bu kitlenin üzeri, sofayla ilişkilendirilmiş, ahşap kırma bir çatı ile örtülü teras olarak planlanmıştır (Resim 1).

Çağdaşı diğer pek çok Çorum evinde olduğu gibi *Mehmet Battal Evi*'nin biri bahçeye açılan kanatlı, öteki ise sokaktan doğrudan evin zemin katına ulaşan iki giriş kapısı vardır. Kanatlı kapı, yapının batı bitişiğinde at arabalarının geçebileceği boyutlardadır (Resim 3). Bahçe, yine pek çok başka evde olduğu gibi günlük işlerin görüldüğü yarı açık ve kapalı mekanlarla (haymalık, ahır vb.) kuşatılmıştır.

Mehmet Battal Evi, Çorum'un belli başlı konakları arasında sayılan *Velipaşa, Kavukçular* ve *Yalçınlar Konağı*'nda görülen ve bu ya-

pılara "konak" niteliği kazandıran pek çok uygulamadan uzaktır. Her şeyden önce söz konusu yapıda haremlik-selamlık kullanım biçimi gösteren bir planlamaya rastlanmamıştır. Oda sayıları ve bezeme yoğunluğu bakımından da son derece mütevazı boyutlardadır. Dahası, müştemilatı ile günümüze ulaşabilmiş tek örnek olan *Velipaşa Konağı* dikkate alındığında, az ya da belirgin benzer bir müştemilata bu evin bahçesinde rastlanmaz. Dolayısıyla *Mehmet Battal Evi*'nin, -özel hamamı dışında- "konak" olarak nitelendirilmeye değer bir planlama anlayışı sergilemediği, aksine dönem yapıları dikkate alındığında sıradan bir Çorum evi şablonuna neredeyse tümüyle uyduğu söylenebilir.

Bu noktada akla gelebilecek soru şu olabilir: Söz konusu özel hamamın yapının hemen bitişiğinde yer aldığı düşünülürse, *Mehmet Battal Evi*, daha büyük bir evin ya da konağın ayakta kalabilmiş haremlik bölümü olabilir mi? Bitişiğinde sıralanan komşu evleri yıkılmadan hemen önce gösteren bir fotoğraf, bu iddianın pek de mümkün olmadığını ortaya koymaktadır (Resim 3). Buna göre bu evler, dışa yansıyan biçim ve düzenlemeleriyle *Mehmet Battal Evi* ile benzerlik ve süreklilik göstermezler. Pencerelerin boyut ve ritmik dizilimleri birbirinden farklıdır. *Mehmet Battal Evi*'nin aksine bu evlerde üst katta sokağa çıkma yoktur, kat hizalarını belirleyen ahşap kuşaklar kullanılmamıştır. Bu yapıların farklı zamanlarda inşa edildikleri açıktır. Üstelik bu evler, dayandıkları *Mehmet Battal Evi*'nden çok daha sıradan bir tasarım ve inşa biçimi gösterirler.

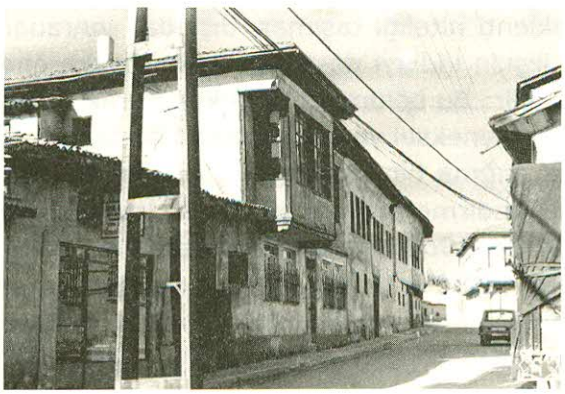

Resim 3. Alaybeyi Sokağı ve Mehmet Battal Evi (1988)
(Çorum Belediyesi Kent Arşivi'nden)

Bu durumda, *Mehmet Battal Evi* "konak" olmadığına göre sıradan bir Çorum evinde bir özel hamamın varlığı ne anlam ifade ediyor olabilir? Acaba, Anadolu konut geleneğindeki yaygın uygulamanın aksine, sıradan Çorum evlerinde bir özel hamam uygulamasının var olabileceği düşünülebilir mi? Bugün bir bölümü hala ayakta olan erken 20. yy. Çorum evleri dikkate alındığında böyle bir uygulamanın söz konusu olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Daha erken Çorum evlerinde olup olmadığını ise bilmiyoruz ve bugün hiçbiri ayakta olmadığına göre, arşiv belgelerindeki mülk satış kayıtları incelenmeden bu konuda bir değerlendirme yapmak da mümkün görünmüyor. Öte yandan, -yine arşiv belgeleriyle kesinleştirmek koşuluyla- Çorum konaklarında dahi yaygın bir özel hamam uygulamasının olmadığı da peşinen söylenebilir. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi, müştemilatıyla günümüze ulaşabilmiş Çorum'un en önemli konağı *Velipaşa Konağı*'nın zengin müştemilatı içerisinde bir özel hamam bulunmamaktadır. Bu konağa ait olduğunu düşündüğümüz, Veliyyüddin Paşa'nın Hacı Veli Sokağı'ndaki evini müştemilatıyla birlikte oğlu Hüseyin Esad Bey'e hibe ettiğini gösterir 15 Muharrem 1301 (16 Kasım 1883) tarihli belgede de bahsi geçen mülkün müştemilatı içerisinde hamamdan söz edilmemiştir.[6] Dolayısıyla bugün Ömer Paşa'ya ait olduğu iddia edilen konağın *(Ömer Paşa Konağı)* avlusunda/bahçesinde yer alan dışında, Çorum konaklarında dahi özel hamamın yaygın bir uygulama olmadığı şimdilik iddia edilebilir. Gelinen bu noktada *Mehmet Battal Evi*'ndeki özel hamamın olağan bir uygulamanın ürünü olmadığı ve büyük olasılıkla sonradan eklendiği söylenebilir.

Hamam kitlesinin, dönem yapılarıyla karşılaştırıldığında ana kitle bitişiğine eklenti niteliği taşıması dışında, sonradan inşa edilmiş olabileceğine ilişkin iddiayı destekleyen bir başka önemli bulgudan daha söz edilebilir: Bu bölüm, konstrüktif olarak da yapının geri kalan kısmındaki geleneksel yapım sistemini sürdürmez. Tümüyle dolu tuğla bloklarla, yığma bir sistemle inşa edilmiştir (Resim 4). Daha keskin bir tarihlendirme yapmak gerekirse, burada kullanılan yığma tuğlalar Çorum'da 1960'lı yıllardan itibaren canlanmaya başlayan tuğla ve kiremit sanayinin bir ürünü olmalıdır[7] ve dolayısıyla ana binaya yapılan bu hamam eklentisinin en erken tarihinin, kentte fabrika üretimine geçildiği 1960 yılına kadar indirilebileceği söylenebilir.

6 Defter No: 10, Sahife No: 65, Hüküm No: 90. **Çorum Şer'iyye Sicilleri Katalogları** (Yay. haz.: Çorum Belediyesi Kent Arşivi), Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, C: 1, Çorum 2009, s. 477.

7 İlhan TEKELİ, "1950-1980 Döneminde Kentin Faaliyetlerindeki Gelişmeler", **Çorum Tarihi** (Der. 5. Hitit Festivali Komitesi), ? 1981, s. 249-251. Yazar, kentte 1955 yılından itibaren tuğla ve kiremit sanayinde bir uzmanlaşma görülmeye başladığını belirtmektedir. Kentte ilk fabrika 1960 yılında Hamoğlu Kiremit adıyla faaliyete geçmiştir.

Resim 4. Mehmet Battal Evi ve bitişiğinde hamamı

Hamam: Planlama, Konstrüksiyon, Teknik Donanım

Yukarıda da belirtildiği üzere, *Mehmet Battal Evi* hamamını karşılaştırmalı olarak değerlendirebileceğimiz Çorum'daki yegane örnek *Ömer Paşa Konağı* avlusundaki/bahçesindeki kalıntıdır (Resim 5 ve 6). Ancak burada dahi, konumu ve içerisindeki geçiş elemanları dışında hamamın diğer özgün yapısal özelliklerini bugünkü görünümü üzerinden okumak zordur: Bir zamanlar var olduğu anlaşılan kubbesi bugün yoktur. Yerine restorasyon sırasında şeffaf plastik bir kubbe yerleştirilmiştir. Dış kabuğu tıraşlanmış, yüzeyi dekoratif yeni tuğlalarla kaplanmıştır. Bitişiğindeki su deposunun ana mekana açılan penceresi zemin seviyesine kadar büyütülerek küçük bir kapı boşluğuna dönüştürülmüştür. Bu deponun zemininde yer alması gereken bakır kazan ile onun altında bulunması gereken külhan da bacasıyla birlikte yok edilmiştir.

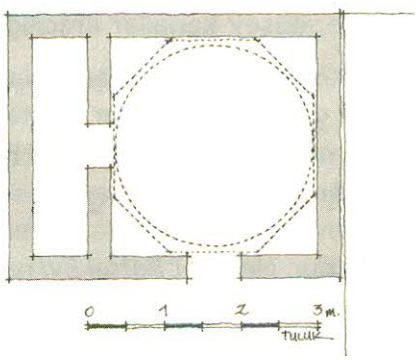

Resim 5. Ömer Paşa Konağı hamamı plan krokisi (Çizim: Ömer İskender Tuluk)

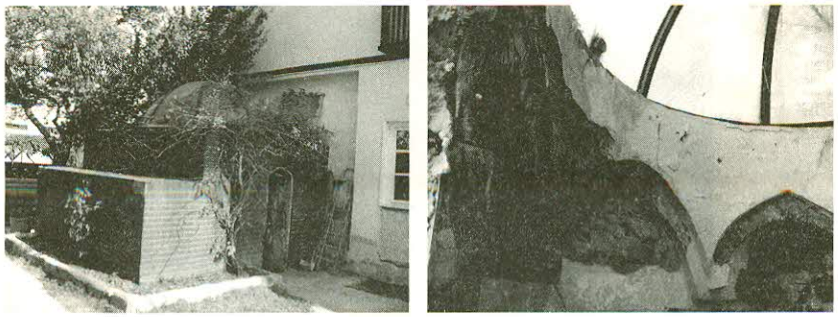

Resim 6. Günümüzde Ömer Paşa Konağı hamamı dış kitle görünümü ve tromplu kubbe geçişi

Mehmet Battal Evi ile *Ömer Paşa Konağı*'ndaki her iki hamam da ana yapıya bitişiktir. *Ömer Paşa Konağı*'nda hamamın giriş kapısı konağın arka avlusuna/bahçesine (harem bölümü) bakarken, *Mehmet Battal Evi*'nde haremlik-selamlık kullanım biçimi zaten olmadığından, zemin katta sonradan eklendiği anlaşılan odayla hamam girişinin ilişkilendirilmesi yeterli olmuştur.

Her iki örnek de temelde çarşı hamamlarındaki olağan planlamanın ürünüdürler. Özetle belirtmek gerekirse; çarşı hamamlarında sıcaklığın bitişiğinde, çoğunlukla bu bölüm boyunca uzanan bir su deposu vardır. Bu deponun, bu bölümdeki eyvan ya da halvetlerden birisine açılan, depodaki su seviyesini kontrol etmek ve gerektiği durumlarda tamiratını gerçekleştirmek için kullanılan bir penceresi vardır. Deponun zemininde bakır bir kazan ile onun da altında külhan bölümü yer alır. Külhanda, bakır kazan altında yakılan ateş depodaki suyu ısıtır. Sıcaklık bölümünün döşeme altı boyunca uzanan ve cehennemlik denilen kanallar boyunca hareket eden duman bu bölümü ısıtır. Duvar yüzeylerinde, düşey kanallar aracılığıyla da dışarı atılır.

Özellikle *Ömer Paşa Konağı*'ndaki hamam, plan kurgusu bakımından çarşı hamamlarıyla güçlü benzerlikler gösterir: Burada da ana mekanın bitişiğinde, bu mekan boyunca uzanan bir su deposu ve buraya açılan bir pencere vardır. Kare biçimli ana mekanın (270x280 cm) örtüsü, köşelerde basık sivri biçimli tromplara oturan kubbedir. Su deposunun örtüsü ise tonozdur. *Mehmet Battal Evi* hamamında ise su deposu ana mekana bir eklenti görünümündedir. *Ömer Paşa Konağı*'nda olduğunun aksine ana mekanın bir duvarı boyunca uzanmaz.

Söz konusu hamam, *Mehmet Battal Evi*'nin batı kenarı boyunca uzanan ve sonradan eklendiğini belirttiğimiz bölümün bahçeye ba-

kan kuzeybatı köşesinde yer alır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan 230x330 cm.lik bir dikdörtgen hacimden ibarettir. Bu dikdörtgenin güneye bakan dar yüzeyi üzerinde, bitişiğindeki hole açılan bir kapı; diğer ucunda ise küçük bir pencere ile bu bölümün kuzeybatı köşesine yerleştirilmiş bir su deposu yer alır. Hamamın batı duvarı üzerinde taşlığa açılan iki küçük penceresi daha vardır. Dikdörtgen biçimli bu iç hacmin güney kanadındaki kareye yakın (230x250 cm) bölümünün örtüsü köşelerde tromplara oturtulan bir kubbedir. Kubbe yüzeyinde, merkezdeki daha geniş olmak üzere, toplam dört ışıklık boşluğu yer alır. İçerisinde su deposunun da yer aldığı diğer bölüm ise düz bir tavanla örtülmüştür. Yığma tuğla bloklarla inşa edilen duvar ve kubbe et kalınlığı 80 cm.dir. Ana binanın batı kenarı boyunca uzanan bu bölümün üzerine sonradan kiremit kaplı kırma bir çatı daha eklenmiştir (Resim 7 ve 8).

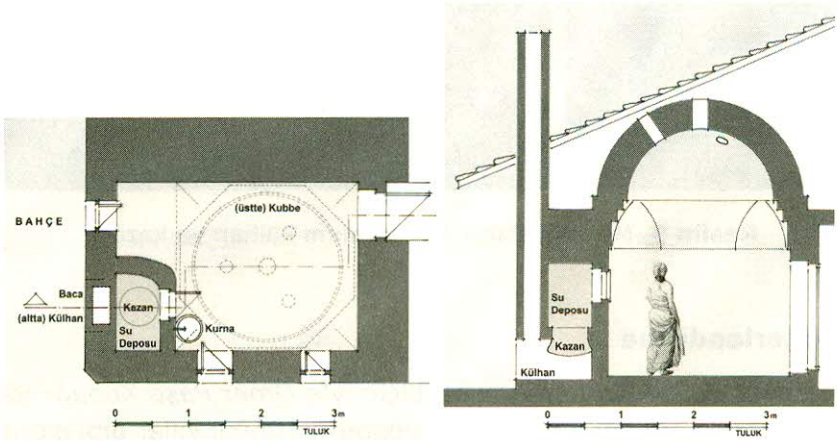

Resim 7. Mehmet Battal Evi hamamı plan ve kesiti (Rölöve: Ömer İskender Tuluk)

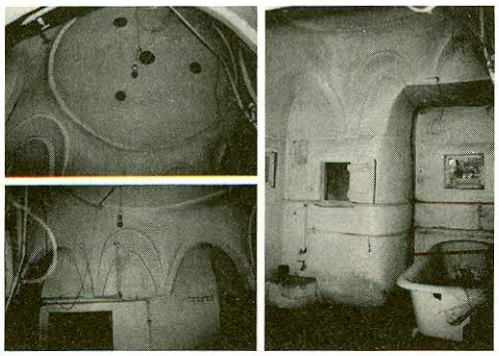

Resim 8. Mehmet Battal Evi hamamı, ışıklıklı kubbe ve tromplu kubbe geçişi

Külhan ile su deposundan oluşan bölüm hamamın kuzeybatı köşesinde yer alır. Tabanında 55 cm.lik bakır bir kazan bulunan yaklaşık 60x100 cm boyutlarındaki bu su deposunun hamamın iç kısmına açılan, su seviyesinin kontrolünü sağlayan kapaklı bir penceresi vardır. Depo tabanındaki bakır kazan, tudor kemerli giriş boşluğu bahçeye bakan külhan haznesi üzerinde yer alır (Resim 9). Baca ise külhanın dış duvarı içerisine yerleştirilmiştir. Kazandaki sıcak suyu tahliye edecek bir musluk ile altında bir kurna, su deposunun hamamın iç yüzeyine bakan duvarı üzerindedir.

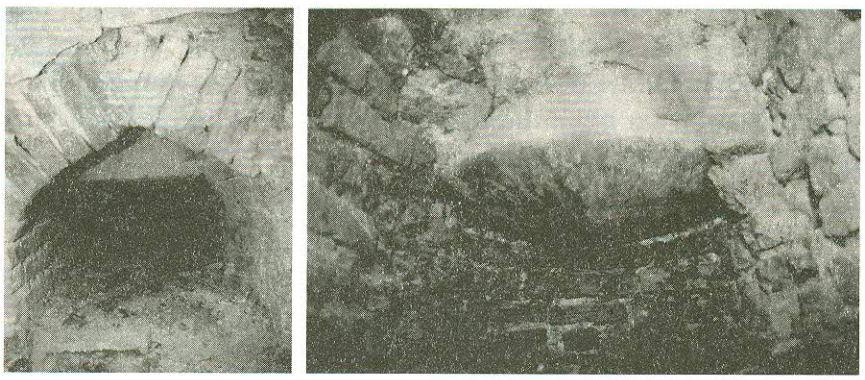

Resim 9. Mehmet Battal Evi hamamı külhan ve kazanı

Değerlendirme

Mehmet Battal Evi hamamı bu biçimiyle *Ömer Paşa Konağı*'ndaki özel hamamla önemli benzerlikler gösterir. 1960'lı yıllar gibi oldukça geç bir döneme tarihlendirilse de tümüyle bu hamam örnek alınarak inşa edilmiş olabileceği dahi iddia edilebilir. Adeta bu hamamın niteliksiz bir kopyasıdır. Köşelerde tromplara oturan kubbeli örtü, bir duvarına dayandırılmış su deposu ve külhan bölümü bu benzerliğin temel nedenlerindendir. Bu güçlü benzerlik, *Mehmet Battal Evi*'nin inşasında dikkati çeken oldukça niteliksiz yapım tekniğine rağmen belirgin şekilde hissedilir: Kubbenin oturtulduğu tromplar sistem olarak *Ömer Paşa Konağı*'ndakini tekrarlar, ancak biçim olarak esinlendiği örnekten oldukça uzaktır. Kare biçimden kubbeye geçişte önemli görev üstlenen ve mükemmel sekizgen bir çerçeve oluşturması gereken böyle bir sistemin inşası da aslında beceri gerektiren bir iştir. Büyük olasılıkla usta, *Ömer Paşa Konağı* dışında Çorum'un en önemli hamamı olan *Ali Paşa Hamamı*'nda da gördüğü bu sistemi, inşası konusunda hiçbir deneyimi olmadığından zorlanmış olmalıdır.

Ömer Paşa Konağı'ndaki basık sivri biçimli trompların tüm yıpranmalara karşın hala muntazam biçimini koruyan görüntüsüne karşın, *Mehmet Battal Evi* hamamında bu tromplar herhangi aşina bir biçime benzetilemeyecek kadar deforme bir görünüme sahiptir.

Küçük çaplı böylesi bir "ek" yapı için kubbeli örtü tercihi de dikkate değerdir. *Ömer Paşa Konağı* hamamının bugün ayakta olmayan kubbesinde olup olmadığını bilmemekle birlikte, *Mehmet Battal Evi* hamamındaki bu kubbenin, çarşı hamamlarının filgözü pencereli kubbelerine öykünen bir biçimde inşa edilmesi de ilginçtir. Hamamı inşa eden ustanın tromplarda gösteremediği beceriyi, adeta ışıklıklı küresel kubbe inşasında gösterdiği söylenebilir. İnşa edildiği yıllar ve eklemlendiği yapının niteliği dikkate alındığında iddialı ve sıra dışı denebilecek böylesine zorlayıcı bir öykünme çabasının gerekçesini, *Mehmet Battal Evi* ile *Ömer Paşa Konağı* sakinleri arasındaki akrabalık ilişkileri ve dolayısıyla bu yapının göz önündeliği ile ilişkilendirmek doğru olur.

Mehmet Battal Evi hamamında bahsi geçen bu dikkat çekici benzerliğin kısmen bozulduğu tek uygulama, su deposunun kapladığı alanla ilgilidir. Daha önce sözü edildiği üzere, *Ömer Paşa Konağı*'ndakinin aksine bu hamamda su deposu, eklemlendiği duvarın ancak yarısını kaplar. Öyle anlaşılıyor ki, ısıtılması gereken daha fazla suya ve dolayısıyla depo hacmine gereksinim duyulmamıştır. *Mehmet Battal Evi*'nin mekansal büyüklüğüne bağlı olarak içerisinde yaşayan sakinlerinin muhtemel sayısı düşünüldüğünde, bunun, bir konağı paylaşan geniş aileye göre daha az sayıda kişinin gereksinimini karşılamaya yönelik bir uyarlama olduğu söylenebilir.

Erken 20. yy. Çorum evlerinde, geniş ailenin parçası olarak konağın ya da evin bir odasını paylaşan çekirdek bir ailenin kullandığı daha mahrem banyo mekanları ise gusülhanelerdir.[8] Ortalama bir Çorum evi gusülhanesinde yıkanma eylemi ibrik, güğüm, kazan, hamam tası gibi birkaç banyo malzemesi ile gerçekleştirilir, ocaklıklarda ısıtılan su ılıştırılarak kullanıma hazır hale getirilirdi. Ancak gusülhaneler her zaman bu kadar yalın bir mekansal oluşum ve kullanım biçimi göstermemiştir. Bazı evlerde suyun gusülhanelerde ısıtıldığı, basit ancak işlevsel, oldukça özgün ve akılcı tasarımlara da rastlanmaktadır. Bu örneklerde su ısıtma sistemi, duvar içerisine yerleştirilmiş küçük bakır bir kazanın alttan ısıtılmasına olanak sağlayan

8 Bu konuda geniş kapsamlı bir değerlendirme için şu çalışmamıza bakılabilir: Ömer İskender TULUK, "Erken 20. yy Çorum Evlerinde Banyo Teknolojisi", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi (METU JFA)**, C: 27, S: 2 (2010), s. 61-82.

bir düzenekten ibarettir. Bu, temelde çarşı hamamlarındaki ve daha özelde ise *Mehmet Battal Evi* hamamındaki sistemin neredeyse tümüyle aynısıdır.

Bu sistemin uygulandığı örneklerden en önemlisi *Hanoğulları Konağı*'ndadır. Bu konağın zemin kat güneybatı köşesindeki oda gusülhanesinde duvar içerisine yerleştirilmiş küçük bakır bir kazanın alttan ısıtılmasına olanak sağlayan bir düzenek vardır. Bu düzenekte, 25 cm çapındaki bakır kazan beşik kemerli bir niş içerisinde duvara gömülmüştür. Kazandaki su, hemen yanı başındaki beşik kemer formlu, odalardaki ocaklığa benzer bir nişin tabanından kazanın altına doğru açılmış bir hazneye yerleştirilen odun parçalarının yakılmasıyla ısıtılır. Burada yanan ateşten çıkan duman, ocaklığın bacasından tahliye edilir. Kazandaki suyun tahliyesi ise, kazanın tabanına yakın bir yere yerleştirilmiş muslukla sağlanmaktadır (Resim 10).

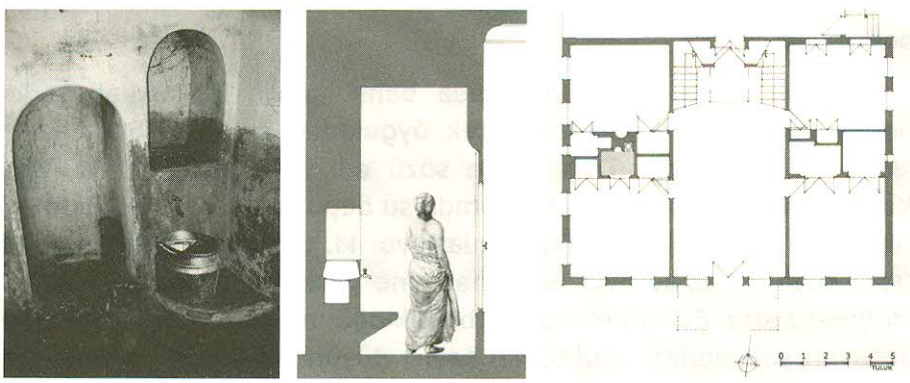

Resim 10. Hanoğlulları Konağı'nda gusülhane (Rölöve: Ömer İskender Tuluk)

Gelinen bu noktada, *Mehmet Battal Evi* hamamının başta *Ömer Paşa Konağı* bitişiğindeki özel hamam örnek alınarak inşa edildiği, özellikle su ısıtma ve kullanım sistemi bakımından o yıllardaki bazı eski Çorum evlerinde karşılaşılan gusülhanelerdeki uygulamalara da yakın durduğu söylenebilir. Bir bakıma bu iki banyo yapısının harmanlandığı, o yıllardaki gereksinimlere göre uyarlandığı sıra dışı bir uygulamadır. Ancak her halükarda özel hamam ya da gusülhanelerin, veyahut da her ikisi arasında bir konumda yer aldığını iddia edebileceğimiz bahse konu *Mehmet Battal Evi* hamamının, temelde çarşı hamamları örnek alınarak inşa edildiği açıktır. Dahası, -ihtiyat-

lı davranmak koşuluyla- Anadolu konut geleneğinde içerisinde su ısıtma sisteminin bulunduğu bir başka gusülhane örneği olmadığı düşünüldüğünde, *Mehmet Battal Evi* hamamının konstrüktif yapısındaki tüm niteliksiz görüntüye karşın Çorumlu yerel ustaların teknik donanım konusundaki becerilerinin son halkasının ürünü olduğu da bir gerçektir.

KAYNAKÇA

AKIN Nur, "Konak", **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, C: 2, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1997, s. 1039.

Çorum Şer'iyye Sicilleri Katalogları (Yay. haz.: Çorum Belediyesi Kent Arşivi), Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, C: 1, Çorum 2009.

ERKOÇ Ethem, **Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa ve Bir Devrin Hikayesi**, Çorum 2004.

TEKELİ İlhan, "1950-1980 Döneminde Kentin Faaliyetlerindeki Gelişmeler", **Çorum Tarihi** (Der.: 5. Hitit Festivali Komitesi), ? 1981, s. 235-278.

TULUK Ömer İskender, "Erken 20. yy. Çorum Evlerinde Banyo Teknolojisi", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi (METU JFA)**, C: 27, S: 2 (2010), s. 61-82.

Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi 2010/2, 53-70

AMASYA MÜZESİNDE BULUNAN ANADOLU'DA SELÇUKLU DÖNEMİNE AİT SİKKELER

Mustafa Kemal ŞAHİN*

ÖZET

Sikkeler; yapıldığı metal, üzerinde ki yazı, figür ve motifleri ile dönemi için belge özelliği taşırlar. Bu yönüyle özel bir öneme sahip olmakla birlikte, diğer yandan tarihsel verilerin doğrulayıcıları durumdadırlar. Amasya konusunda çoğu çalışmalar bulunmasına karşın, mimari verilerle sikkelerin nasıl bir paralellik göstereceği düşüncesinden hareketle söz konusu çalışma hazırlanmaya çalışıldı. Siyasal ve ekonomik koşullar güçlü olduğu sürece yapı sayısında artış olduğu izlenebilmektedir. Kuşkusuz sosyal ve düşün yaşam biçimlerinin de bir anlamda yansıtıcısı durumdadırlar.

ABSTRACT

Coins, made of metal, on which inscription, figures and motifs carry a document property for the period. Has a special importance in this respect, but on the other hand are just historical data validators. Although there are many studies in Amasya, architecture, data parallelism of the coins to show how the idea of a movement that tried to prepare for work. As long as building a strong increase in the number of political and economic conditions that can be advisered. Certainly a sense of social and intellectual life styles are just reflected.

Özellikle Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait yapıtlarıyla özdeş hale gelen Amasya önemli kentlerimizin başında geliyor ve kuşkusuz büyük tarihsel bir öneme sahiptir. Kentte bulunan yapılar ve yazıtlar üzerinde farklı çalışmalar olmasına karşın, ileride yapılacak olan tipoloji ile bağlantılı sosyolojik çalışmaların yapıtların tarihsel konumlarını daha iyi ortaya koyacağına inanıyorum. Yine bu düşünceden hareketle sikkelerden elde edilecek verilerin tarihsel sorunlara ışık tutacağına ve farklı bir yaklaşım biçimi ile konunun ele alınabileceği kanısındayım.

* Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi- AYDIN mksahin@adu.edu.tr

Orta Karadeniz Bölgesi'nde Anadolu Selçuklu döneminde gerçekleştirilen yapıtların sayısal oranı[1] bu konuda bize önemli veriler sunuyor. Mimari verilerin dışında Amasya özelinde konuyu sikkeler bakımından ele almak gereği doğdu, bu düşünceden hareketle söz konusu çalışma gerçekleştirilmeye çalışıldı ve Amasya Müzesinde teşhirde bulunan beş (5) sikke 22.10.2008 tarihinde incelendi. Sikkelerden birisi Rükn ed-Din Mevdûd, ikisi Tokat Meliki Rükn ed-Din Süleyman Şâh, birisi I. İzze'd-Din Keykavus ve birisi I. Alâe'd-Din Keykubad dönemlerine aittir. Konuya geçmeden önce Anadolu Selçuklu dönemi ağırlıklı olmak üzere bölgenin tarihçesine değinmekte yarar görünüyor.

Amasya ve çevresi Danişmentlilerin önemli merkezleri arasındadır. Sultan II. Kılıç Arslan döneminde (1155-1192) sultanın oğulları arasında yapılan bölüşümde bölgenin yönetimi Nizameddin Argunşah'a verildi, fakat yönetimi, daha sonra Rükneddin Süleyman Şah aldı[2]. Dönemin önemli olaylarından birisi de Baba İshak isyanı bu bölge de oluştu ve gerek siyasal, gerekse düşünsel ve toplumsal etkileri bakımından önemi büyük oldu. 1243 Kösedağ savaşından sonra bölge Moğolların yönetimine geçti. Pervane Muineddin Süleyman döneminin etken olduğu kentler arasında Amasya da bulunuyordu[3]. Son Selçuklu

1 Sinop- Samsun- Amasya- Çorum ve Tokat illerinde günümüze gelen- gelemeyen Yüz Seksen (180) yapı belirlendi. Söz konusu çalışma tarafımızdan, 27-30 Eylül tarihleri arasında Kayseri Erciyes Üniversitesinde düzenlenen I. Uluslar arası Selçuklu Sempozyumuna "Orta Karadeniz Bölgesinde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Yapıların Çözümlemeli Plan İrdelenmesi" başlıklı bildiri ile sunulmuştur. Bu çalışmanın dışında; yaptığımız değişik çalışmalar ile konu ele alınmaya çalışılmıştır. Bkz. "Samsun- Çarşamba Yaycılar Köyü Camii", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4,Sayı-2, 2004, s.15-36.; "Anadolu Selçuklu Döneminin Önemli Yapıtlarından Çakallı Han Üzerine Bazı Düşünceler", **Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2006, Geçmişten Geleceğe Samsun-2006, Bildiriler**, 1. Kitap, Yayına Haz. Doç. Dr. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Samsun, 2006, s.427-447.; -"Pervane Muineddin Süleyman'ın Yaptırdığı Yapılar Üzerine Bazı Gözlemler", **Uluslar arası Türk Sanatı ve Arkeolojisi Sempozyumu**, 25-27 Nisan 2007, Prof. Dr. Oluş Arık ve Prof. Dr. Rüçhan Arık'a Armağan, Konya Kitabı X, Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Özel sayı, Aralık 2007, Ed. Prof. Dr. Haşim Karpuz- Doç. Dr. Osman Eravşar, Konya, 2007, s.543-578.; -"Çorum- Merkez Cemilbey Köyünde Bir Selçuklu Camisi", **Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu**, 23-25 Kasım 2007, II. C., Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum, 2008, s.641-655.; **"Merzifon'da Günümüze Gelemeyen Üç Yapı: Kara Mustafa Paşa Çeşmesi, Dedeoğlu Camisi ve Çeşmesi"**, Uluçam Armağanı, Ed. Doç. Dr. Ali Boran- Yrd. Doç. Dr. Osman Aytekin- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Top, Van Çevre ve Kültür Dergisi, Mayıs 2008, s.275- 290.; **"Amasya-Hamamözü- Çay Köyü ve Gümüşhacıköy- Köseler Köyünde Bilinmeyen İki Cami"**, XII. Ortaçağ- Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008, Çanakkale, Bildiriler, Ed. Prof. Dr. A. Osman Uysal, Yrd. Doç. Dr. A. Yavaş, Dr. M. Dündar, Arş. Gör. O. Koçyiğit, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Yay., İzmir, 2010, s.73- 92.

2 İlhan Şahin- Ferdidun Emecan, "Amasya", **İslam Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, 1993, s.1-4.

3 Nejat Kaymaz, **Pervane Mu'iüd-din Süleyman**, Ankara, 1970.

Sultanı II. Gıyase'd-Din Mesud'un oğlu Taceddin Altınbaş'ın yönetimi Selçuklu döneminin izlerinin sürmesi yönünle de kayda değerdir.

Dönem içerisinde Gümüşpazar (Gümüş)[4] önemli sikke basım yeri olarak görülüyor. Daha doğrusu günümüze gelen sikkeler bunu belirlememizi sağlıyor. II. İzze'd-Din Keykavus (2. Saltanatı) (655-657/1257-1258), IV. Rükn el-Din Kılıç Arslan (2. Saltanatı) (655-663/1257-1264) ve özellikle III. Gıyase'd-Din Keyhüsrev (663-681/1264-1283) dönemlerinde sikke basılmış[5], sikkelerin Moğol istilasından sonra basılması ve III. Gıyase'd-Din Keyhüsrev döneminde artış göstermesi dikkati çekiyor[6].

Artuk oğulları, Hısnkeyfâ, Amid, Harput, Mardin, Düneysir, Hani (Hini) ve Haleb'de darphaneler kurmuşlardır. Zülkarneyn ve Ergani

4 Bu dönemde; Aksara (Aksaray), Alaiye (Alanya), Alaşehir, Amid (Diyarbakır), Ankara, Antalya, Bafra, Bartın, Bayburt, Belveran, Benlüpazar (Pazarören), Beyşehir (Süleymanşehir), Bitlis, Burdur, Burgulu (Uluborlu- Darülamin), Bünyan, Develu (Develi), Dımaşk (Şam), Dinar (Darülmülk), Duneysır (Kızıltepe), Durmuş (Derbent), Eğridur (Eğridir), El - Cezire (Cizre),Ermenek, Erzincan, Erzurum (Erzenelrum), Gümüşpazar (Gümüş), Halep, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kale-i Kuguyik (Hatunhisar), Ladik (Denizli), Lulue (Ulukışla- Hasangazi), Maden (Madenşehr), Madenpazar, Madenşehir, Malatya, Mardin, Meyyafarigin (Silvan), Milad (Milas), Musul, Samasur (Çapakçur), Samsun, Sanduklu (Sandıklı), Sarus (Sarız), Sarıkavak (Mut civarı), Sinop, Sis (Kozan), Sivas, Şarkpazar, Tokat, (Halit Erkiletlioğlu-Oğuz Güler, **Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri**, Kayseri, 1996, s.29-34) olarak darp yerlerini sıraya biliriz. Moğol ve İlhanlı dönemlerinde ise; Aksaray, Alanya, Amasya, Amid, Ankara, Bayburt, Besni, Bitlis, Erzincan, Erzurum, Harput, Kastamonu, Kırşehir, Kayseri, Malatya, Mazgirt, Niksar, Oltu, Samsun, Tokat, Van daphanelerinde sikkeler basılmıştır. (**Ak Akçe – Moğol ve İlhanlı Sikkeleri – Mongol And Ilhanid Coins-,**İstanbul, 1992, s.21.; Cüneyt Ölçer, "Yeni Bir Darb Yeri "Besni", **Türk Nümismatik Derneği Yayınlar- Bültenler**, No:22, (Makale No:3), (http://www.turknumismatik.org.tr), s.1-3.; Celil Ender, "İlhanlıların Anadolu'da Bir Darp Yeri: Mazgird", **Türk Nümismatik Derneği Yayınlar- Bültenler**, No:11, (Makale No:2), (http://www.turknumismatik.org.tr), s.1,2.; Ömer Diler,"Ebu Sa'id Dirhemlerinde Mazgird Darhanesi", **Türk Nümismatik Derneği Yayınlar- Bültenler**, No:18, (Makale No:2), (http://www.turknumismatik.org.tr), s.1.; Celil Ender, "Doğu Anadolu'da İlhanilerin Diğer Bir Sikke Darp Mahalli "Oltu", **Türk Nümismatik Derneği Yayınlar- Bültenler**, No:21, (Makale No:4), (http://www.turknumismatik.org.tr), s.1,2.; M. İskender Targaç- Şevket Dönmez, "Duribe Van", **Türk Nümismatik Derneği- Yayınlar- Bültenler,** No:37-38, (Makale No:2), (http://www.turknumismatik.org.tr), s.1-12), Anadolu'da Selçuklu döneminde 52 (Elli iki) sikke basılan yer olduğu saptanmakla birlikte, bunlardan Moğol ve İlhanlılar zamanında da 14 (on dört) merkezin aynı olduğu görülmektedir.

5 İsmail Galib, **Takvim-i Meskukat-ı Selçukiye**, Konstantiniye, 1309, s.75, 85 Cevriye- İbrahim Artuk, **İstanbul Arkeoloji Müzeleri –Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu-,** İstanbul, 1970, s.373, 378.; Erkiletlioğlu- Güler, 1996, s.408, 410, 449, 450, 457, 467, 486, 500- 505, 519-520, 530, 538, 544, 574, 583, 593, 604, 619, 634, 646, 655, 665, 677, 686, 696, 705, 717, 727-728, 740, 768, 773, 781, 790, 800, 809, 819, 829, 841, 854, 864, 876, 888, 923.

6 Erkiletlioğlu- Güler, 1996, s.65-68.; Şevki Nezihi Aykut, **Türkiye Selçuklu Sikkeleri-I I. Mesud'dan I. Keykubad'a Kadar (510-616/1116-1220)**, İstanbul, 2000, 171.

Kaleleri yakınında, zengin bakır madeni yataklarının varlığı[7] ve İbnu'l Ezrak'ın para basımı için Maden'e gidip bakır alındığı yolundaki anlatımları[8] Artuklukluların maden yatakları ile ilgili bilgiler içermektedir.

Artukoğullarından Melik Mesud Rükne'd-Din Mevdud'un I. Alâe'd-Din Keykubad adına 624/1227 yılında bastırmış olduğu sikke yanında[9], Ermeni kralı I. Hetoum'un (1226-1270), 635/1237-38, 636/1238-39, 637/1239-40, 639/1241-42, 640/1242-43, 641/1243-44, 642/1244-45, 643/1245-46, 644/1246-47 yıllarında I. Alae'd-Din Keykubad ve II. Gıyase'd-Din Keyhüsrev ile müşterek sikkeleri basılmıştır[10].

II. Rükne'd-Din Süleyman Şâh (593-601/1196-1204/5) altın, gümüş ve bakır sikkeler kestirmiş, sikkelerinde, Abbasi halifesi El Nasır Lidinillah kendisine "El Kahir" unvanını verdiğinden bununla birlikte "Ebu'l feth" ve "Emir el mü'minin" unvanlarını da kullanmıştır[11]. "Es Sultan El Kahir Rûkne'd-dünya ved-din Ebu el feth Süleyman Şah bin Kılıç Arslan Nasır Emir ül mü'minin Burhanü Emir ül'müminin" isim, lakap ve unvanları sikkelerinde yer alır[12]. Döneminde, yalnızca bakırlar üzerinde görülen süvari tasviri ilk kez gümüş sikkeler üzerine işlenmiş, gümüş dirhem ve bakır sikkelerin üzerinde yer alan başları haleli ve halesiz süvari tasvirleri yönüyle de farklılıklar gösterirler[13].

I. İzze'd-Din Keykavus (606-616/1209/10-1219/20), 611/1214-15[14] yılında Sinop'u fethettiği için "Sultan ül Galib" unvanını elde et-

7 "...Hüsam el-Din Timurtaş 542 (1147) de bizzat Maden'e gidub bakır istihsalini incelemişti. Bu arada, Tarihçi İbn Ezrak, sikke basımında lazım gelen bakırı satın almak için, Maden'e, gönderildiğini, keza 544-545 senelerinde Musul'a giderek oradan yine Timurtaş adına bakır satışını idare ettiğini söyler..." şeklindeki açıklama bu konuda önemli bilgiler vermektedir. İbrahim Artuk- Cevriye Artuk, **Artukoğulları Sikkeleri**, İstanbul, 1993, s.40.

8 İbnü'l Ezrak (Ahmed b. Yûsuf b. Ali 510 / 1117, 577/1181), **Meyyâfârikin ve Âmid Târihi (Artuklular Kısmı),** İnceleme ve notlarla çeviren Prof. Dr. Ahmet Savran , Erzurum, 1992, s.82.

9 Mehmet Çayırdağ, "Artukoğullarından Melik Mesud Rükneddin Mevdud'un I. Alaaddin Keykubad Adına Bastırmış Olduğu Sikke", **Türk Nümismatik Derneği- Yayınlar- Bültenler**, No:6-7, (Makale No:7), (http://www.turknumismatik.org.tr), s.1-3.

10 Y.T. Nercessian, **Armenian Coins And Their Values**, Los Angeles, 1995, s.123-128. Bu dönemde Selçuklu- Ermeni ilişkileri konusunda bkz. Ali Sevim, **Genel Çizgileriyle Selçuklu- Ermeni İlişkileri**, Ankara, 1983, s.33-40.; Mehmet Çayırdağ, "Artukoğullarından Melik Mesud Rükneddin Mevcud'un I. Alaaddin Keykubad Adına Bastırmış Olduğu Sikke", **Türk Nümismatik Derneği- Yayınlar- Bültenler, No:2** (http://www.turknumismatik.org.tr) s.1-3.

11 Erkiletlioğlu- Güler, 1996, s.69-74.

12 Aykut, 2000, s.172.

13 Yaşar Yılmaz, "Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Sultanlara Göre Gelişimi", **Müze, (Müzeler Haftası Özel Sayısı-3)**, Konya, s.30-33.; Oğuz Güler, "Anadolu Selçuklu Hükümdarlarının Tasvirli Sikkeleri ve Kayseri Selçuklu Darphanesi", **Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet, 14 Mart 1991**, **Kayseri**, Kayseri, 1992, s.216.; Aykut, 2000, s.139.

14 Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1993, s.302-307.; Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)**, Ankara, 1997, s.30-35.

miş, sikkelerinde görülen resim ve nakışlarla yeni bir anlayış getirilmiş, bundan sonrakilere öncülük etmiştir. Daha önce ki süvari tasviri geleneği yerine sikkenin bir yüzüne kare alanlar içerisinde halifenin adı ve çevresine Kelime-i tevhid , diğer yüzüne sultanın lakabı ve ismi yazılmıştır[15].

I. Alae'd-Din Keykubad "Melik Mansur" unvanı yanında, halifenin yardımcısı anlamında "nasır emiri'l- mü'minin" ifadesini kullanmış, adını ise "Alae'd dünya ve'd-din" şeklinde değil, "Alae'd-devlete ve'd-din" olarak yazdırmıştır[16]. I. Alae'd-Din Keykubad'ın (616-634./1219/20-1236/37) sultanlığı döneminde ilk altın sikke yanı sıra, kufi yazı ve satırların arasında daha önce de kullanılan çiçek ve yıldız işlemeleri görülmektedir. Abbasi halifelerinden Halife lidinillah, Ez Zahir Biemrillah, el Müstansir Billah'ın adları dönemlerine göre yazılmışlardır. Alae'd-Din Keykubad'ın paralarında çoğunlukla Keykubad ismi, bir kısmında ise ismiyle beraber mahlası da işlenmiş, unvan olarak (el Sultan ül Muazzam) veya (el Sultan ül Azam) ile (Ebu'l Feth) geçmektedir. Sultanın sikkelerinde; Es- Sultanü'l- azam Keykubad bin Keyhüsrev, Es- Sultanü'l- muazzam Keykubad bin Keyhüsrev, Es- Sultanü'l- azam Alae'd dünya ve'd-din Keykubad bin Keyhüsrev, Es- Sultanü'l- muazzam Alae'd dünya ve'd-din Keykubad bin Keyhüsrev, Es- Sultanü'l- muazzam Alae'd'dünya ve'd-din Ebü'l-feth Keykubad bin Keyhüsrev ve Es Sultan'ül Berr ve'l – Bahreyn ibareleri geçmektedir[17].

Konya'da; II. İzze'd-Din Kılıç Arslan, I. Gıyase'd-Din Keyhüsrev, II. Süleyman Şah, I. İzze'd-Din Keykavus 607-616/1211-1219, I. Alae'd-din Keykubad 616-634/1220-123, II. Gıyase'd-Din Keyhüsrev 634-644/1236-1246, II. İzze'd-Din Keykavus, (Üç Kardeşler Dönemi II. İzzeddin Keykavus- IV. Rükneddin Kılıç Arslan 646-647/1248-1249, 655-663/1257-1264)- II. Alae'd-Din Keykubad), (IV. Rükn'ed-Din Kılıç Arslan- II. Alae'd-Din Keykubad), IV. Rükn'ed-Din Kılıç Arslan, III. Gıyas'ed-Din Keyhüsrev, Siyavuş Cimri (Alaeddin- Gıyaseddin), II. Mes'ud, III. Alae'd-Din Keykubad, II. Mes'ud (İkinci Saltanatı),

15 İsmail Galib, 1309, 22-25.; Erkiletlioğlu- Güler, 1996, s.85-91.
16 İsmail Galib, 1309, 26-42.; İbrahim Artuk, "Ala el-Din Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", **Belleten,** C.XLIV, S.173-176, Ankara, 1980, s.265-271.; Mehmet Çayırdağ, "I. Alaaddin Keykubad'ın Sikkeleri", **2.Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri-1992**, Alanya, 1996, s.79-83.
17 Çayırdağ, 1996, 82.; Salim Koca., "Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarlarının Aldıkları ve Kullanılan Hakimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri", **III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, 20-22 Mayıs 1993**, Konya, 1994, s.149-161.; Erkiletlioğlu- Güler, 1996, s.6.

Sivas'ta; II. İzze'd-Din Kılıç Arslan, II. Süleyman Şah, I. İzze'd-Din Keykavus, I. Alae'd-Din Keykubad 616-634/1220-1237, II. Gıyase'd-Din Keyhüsrev 634-644/1236-1246, II. Gıyase'd-Din Keyhüsrev, II. İzze'd-Din Keykavus, IV. Rükn'ed-Din Kılıç Arslan 646-647/1248-1249, 655-663/1257-1264, (Üç Kardeşler Dönemi II. İzze'd-Din Keykavus- IV: Rükne'd-Din Kılıç Arslan- II. Alae'd-Din Keykubad), (IV. Rükne'd-Din Kılıç Arslan- II. Alae'd-Din Keykubad), IV. Rükne'd-Din Kılıç Arslan, III. Gıyase'd-Din Keyhüsrev (664-683/1264-1285), II. Mes'ud, III. Alae'd-Din Keykubad, II. Mes'ud (İkinci Saltanatı), dönemlerinde sikke basılmıştır. 551-588/1156-1192 yılından 681-697/1282-1297 yılına kadar aralıksız sikke basıldığı anlaşılıyor. Konu dışı almakla birlikte aynı yoğunluğu yapılar yönünden de düşünebilmek mümkün görünüyor, yani aynı süreçte yapıların sayısal oranında da bu bölgelerde artış görünüyor. Ekonomik gelişmişlikle yapıların yapılması arasında bir ilintinin olduğu belirlenebiliyor.

SIRA NO/ RESİM NO	**1/1-2**		
DARP YAPAN SULTAN	Rükn' ed-Din Mevdud, - Hısn Keyfa/Amid (Diyarbekir Şubesi)-		
SALTANAT DÖNEMİ	616-629/1222-1231		
GELDİĞİ YER VE MÜZEYE GELİŞ TARİHİ	Ahmet Suntay'dan satın alma. 3.6.1970		
ENVANTER NO	420/70.7.10		
SİKKENİN YILI/DÖN.	?		
BASTIRILDIĞI YER	?		
AĞIRLIĞI/ ÖLÇÜ BİRİMİ	7.094 gr.		
BOYUTLARI/ KALINLIK	24.00x23.5x2 mm.		
MALZEMESİ/ TEKNİĞİ	Bakır/Kabartma		
KOMPOZİSYON/ÖNYÜZ	سنة	Çift başlı kartal.	ضرب .... Duribe
KOMPOZİSYON/ ARKA YÜZ	.....		

	بن محمد	الامام المستنصر امير المؤمنين الملك المسعود ركن الدين مودود بن محمود	...بن ارتوق
		بن قرا ارسلا ن	
TÜRKÇE ANLAMI	Sene 615. Hısn-ı (Keyfa) (Hasankeyf)'te basıldı. Müminlerin emiri İmam Nâsır (yardımcının önderi) faziletli hükümdar Artuk oğlu Mahmud, adil hükümdar Ebubekir.		

SIRA NO/ RESİM NO	**2/3-4**		
DARP YAPAN SULTAN[39]	Tokat Meliki Süleyman Şah		
SALTANAT DÖNEMİ	**562-595/595-600 ? 582-593 (1186-1197)**		
GELDİĞİ YER VE MÜZEYE GELİŞ TARİHİ	Özcan Taşan'dan satın alma. 3.12.1997		
ENVANTER NO	97.9.16		
SİKKENİN YILI/DÖN.	595/1198-99		
BASTIRILDIĞI YER	-		
AĞIRLIĞI/ ÖLÇÜ BİRİMİ	6.852 gr		
BOYUTLARI/ KALINLIK	28.00x 31.5x2 mm.		
MALZEMESİ/ TEKNİĞİ	Bakır		
KOMPOZİSYON/ÖNYÜZ			
		Noktalardan oluşan dairesel alanda sağa doğru gitmekte olan bir süvari elinde üç çatallı mızrak. Başının solunda yıldız yer alıyor. Başı haleli.	
KOMPOZİSYON/ ARKA YÜZ			
	لملك القاهر سليمان شاه بن قلج ارسلا ن El-melikü'l-kâhir Süleyman Şâh bin Kılıç Arslan		

18 Artuk, 1970, s.352, Resim:1066. ; Erkiletlioğlu- Güler, 1996, s.69-74.; Gündegül Parlar, **Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler**, Ankara, 2001, 5s.6, 57.

TÜRKÇE ANLAMI	(Kötüleri) kahreden Melik Kılıç Arslan oğlu Süleyman Şah

SIRA NO/ RESİM NO	**3/5-6**		
DARP YAPAN BEY	Tokat Meliki Süleyman Şah		
SALTANAT DÖNEMİ	**562-595/595-600 ? 582-593 (1186-1197)**		
GELDİĞİ YER VE MÜZEYE GELİŞ TARİHİ	Zeki Çetin'den satın alma. 5.9.1962		
ENVANTER NO	62.3.5		
SİKKENİN YILI/DÖN.	-		
BASTIRILDIĞI YER	-		
AĞIRLIĞI/ ÖLÇÜ BİRİMİ	6.687 gr.		
BOYUTLARI/ KALINLIK	27.00x27.00x2 mm.		
MALZEMESİ/ TEKNİĞİ	Bakır		
KOMPOZİSYON/ÖNYÜZ			
		Noktalardan oluşan dairesel alanda sağa doğru gitmekte olan bir süvari elinde üç çatallı bir mızrak. Başının solunda bir yıldız yer alıyor. Başı haleli.	
KOMPOZİSYON/ ARKA YÜZ			
	لملك القاهر سليمان شاه بن قلج ارسلا ن El-melikü'l-kâhir Süleyman Şâh bin Kılıç Arslan		
TÜRKÇE ANLAMI	(Kötüleri) kahreden Melik Kılıç Arslan oğlu Süleyman Şah		

SIRA NO/ RESİM NO	**4/7-8**
DARP YAPAN SULTAN	I.İzze'd-Din Keykavus
SALTANAT DÖNEMİ	607-616/1210-1219-20
GELDİĞİ YER VE MÜZEYE GELİŞ TARİHİ	Zeki Çetin'den satın alma. 5.9.1962
ENVANTER NO	62.3.12
SİKKENİN YILI/DÖN.	610/1214-15

BASTIRILDIĞI YER	Sivas		
AĞIRLIĞI/ ÖLÇÜ BİRİMİ	4.789 gr.		
BOYUTLARI/ KALINLIK	25.00x26.00x1.5 mm.		
MALZEMESİ/ TEKNİĞİ	Bakır		
KOMPOZİSYON/ÖNYÜZ			
		(سنه عشر) الامام لناصر لدين اللّه امير المؤمنين و ستمايُه	
		Senete aşrin El- İmâmu'n- Nâşıru Lidini'llâh Emirü'l mü'minin Ve sittemie	
KOMPOZİSYON/ ARKA YÜZ		ضرب السلطان الغاب كيكاوس بن كيحسرو بسيواس	
		duribe Es- Sultan ü'l- galib Keykavus bin Keyhüsrev bi Sivase (?)	
TÜRKÇE ANLAMI			

SIRA NO/ RESİM NO	**5/9-10**		
DARP YAPAN SULTAN	I. Alae'd-Din Keykubad		
SALTANAT DÖNEMİ	616-634/1219-20/1236-37		
GELDİĞİ YER VE MÜZEYE GELİŞ TARİHİ	İsmet Çopuroğlu'ndan satın alma. 5.1.1972.		
ENVANTER NO	609.72.1.12		
SİKKENİN YILI/DÖN.	623/ 1226-27- 623 ?		
BASTIRILDIĞI YER	Konya		
AĞIRLIĞI/ ÖLÇÜ BİRİMİ	2.895 gr.		
BOYUTLARI/ KALINLIK	24.00x23.00x1 mm.		
MALZEMESİ/ TEKNİĞİ	Bakır		
KOMPOZİSYON/ÖNYÜZ		المؤمنين	
	سنه سبح عشر		ستمائه ve sitte mi'e
	Senetü Seb'a aşere	الا مام الناصر اميرالمؤمنيإلدين اللّه	
	617 ?	امير	
		Emîrü'l-mü'minîn/ el-İmâmü'n-nâsır li'dîni'lâh	
		بقنيه bi Konya	
KOMPOZİSYON/ ARKA YÜZ	ضرب duribe		الدرهم dirhem
		السلطان المعظم كيقباد بن كيخسر و	
		هذ ا Hâzâ	
		E's-sultânu'l- mu'azzam Keykubad bin Keyhüsrev	
TÜRKÇE ANLAMI	Müminlerin emiri İmam Nâsır (Allah'ın dininin yardımcısı olan önder), büyük sultan dünyanın ve dinin üzerindeki (temsilcisi) fatih Keyhüsrev oğlu Keykubad.		

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Artuklu sikkeleri figürlü betimlemeler yönüyle oldukça zengindir[19]. Hısnkeyfa- Amid (Diyarbekir Şubesi) yöneticilerinden; Fahrû'd-Din Kara Arslan (543-570/1148-1174) adına basılan sikkenin öncül örneklerini antik dönem sikkelerinde görüyoruz. Güneş tanrısı Helios veya Apollon'un figürlü örneklerin Artukluların ilk güneş biçimli sikke örneği olduğu ifade edilmektedir[20]. Necmeddin Alpi (547-572/1152-1176) adına basılan sikkede yan yana duran ve her ikisinin de cepheden betimlendiği iki büstün Augustus ve Agrippa sikkelerini anımsattığı, Merkür ile ikizler burcunu sembolize edebileceği yoruma yapılmaktadır[21]. Yine Artuklu sikkelerinden Hüsame'd-Din Yavlak (Yoluk) Arslan (580-597/1184-1200)'a ait olan sikke de, bağdaş kurarak oturan bir elinde kılıcı, diğer elinde başında başlığı olan ve baş tutan Türk hükümdarı betimlenmiştir. Hükümdarın sol yanında bereket sembolü olan iki nar yer almaktadır. Elinde kılıç ve kesik baş taşıyan figürün, Mars gezegenine işaret ettiği açıklanmaktadır[22]. Hüsame'd-Din Yavlak (Yoluk) Arslan'ın 587/1191 yılına ait olan diğer sikkesinde ön yüzde ortada oturan bir kadın figürü ve çevresinde ellerini havaya kaldırmış üç küçük insan figürü betimlemesi yer almaktadır. II. Kutbe'd-Din Sökmen (581-597/1185-1200)'in sikkesinde aksi yöne bakan iki büst uygulamasının benzerini Roma Dönemi'nden Augustus- Agrippina ile Octavian- Caesar sikkelerinde buluyoruz[23]. Necmeddin Alpi'ye ait olan sikkelerde de rastladığımız gibi bu sikkede görülen uzun saçların Bizans sikkelerinde de görüldüğü, Orta Asya'dan Türklerle Anadolu'ya geldiği ve Selçuklular ile diğer ülkelere yayıldığı düşüncesi de ileri sürülmektedir[24]. Çift başlı kartal örnekleri Nasıre'd-Din Mahmûd ve Rükn el-Din Mevdud Rükn el-Din Mevdud dönemlerinde yaygındır. Ön yüzünde çift başlı kartal arka yüzünde ise Nasıre'd-Din Mahmûd ve Rükn el-Din Mevdud'un adları geçmektedir. Özelliklerine göre İbra-

19 **Mustafa Kemal Şahin, "Aydın Müzesi'nde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler"**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi, Sayı: XV/1, Nisan 2006, İzmir, 2006, s. 125-165.

20 William Spengler- Wayne G. Sayles, **Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconograpy,** Lodi, Wisconsin Clio's Cabinet, 1992, s.19, 20.; Adil Özme, "Artuklu ve Zengi Sikkelerinde Hellenistik ve Roma Sikkelerinin Etkileri", **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, 8-10 Nisan 2002, Bildiriler**, Kayseri, 2002, s.653.

21 Ahmet Çaycı, "Selçuklu ve Artuklu Sikkelerinde Zodiak Tasvirleri", **I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler-I,** Konya, 2001, s.213, 214.; Ahmet Çaycı, **Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri**, Ankara, 2002, s.48, 49.

22 Çaycı, Anadolu Selçuklu Sanatında...2002, s.50.

23 Özme, "Artuklu ve Zengi Sikkelerinde..., s.653, 654.

24 Gündegül Parlar, "Artuklu Sikkelerinde Figüratif Unsurlar", **Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu**, Elazığ, 1999, s.359.

him ve Cevriye Artuk tarafından Nasıre'd-Din Mahmûd'un sikkelerinde 1. Tip içerisinde sınıflandırılmıştır[25]. Çift başlı kartal figürü tasviri Anadolu'da Selçuklu dönemi içerisinde oldukça fazladır. Koruyucu unsur, nazarlık, tılsım- arma, totem-mezar - talih, havayı tayin eden unsur, bilginlik, aydınlık- güneş gibi sembolik anlamları vardır[26]. Artuklu sikkelerinde kartal ikizler burcunun evini temsil eden Merkürü tanımlamaktadır[27]. XII. Yüzyılın sonu- XIII. yüzyılın başında Zengi ve Artuklu bölgesinde yoğunlaştığını gördüğümüz[28] çift başlı kartal betimlemesine, sikkelerin dışında; Diyarbakır Kalesi, Divriği Ulu Camisi (626/1228-29), Erzurum Çifte Minareli Medrese (1280-1290'lı yıllar), Erzurum Yakutiye Medresesi (710/1310) ve Kubadabad çinileri başta olmak üzere çoğu yapıtta rastlıyoruz[29]. Bunların sonucunda astrolojik ve astronomik düşüncelerin[30] Selçuklu dönemi Anadolu yaşamında ve inancında büyük etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Nasıre'd-Din Artuk Arslan (597-637/1200-1239)'ın sikkesinin benzer örneklerini Hellenistik ve Roma dönemlerinde Augustus (MÖ.27- MS.14) ve Claudius (MS.41-54) sikkelerinde rastlanılmaktadır[31]. İncelediğimiz sikke İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından yapılan sınıflama da 1. ve 6. Tip[32] içerisinde değerlendirilmektedir. Bağdaş kurarak ya da tahtta oturur şekilde ve büst şeklinde tasarlanan Artuklu sikkelerinde yerli Anadolu hıristiyan sanatının, Sasani ve Orta Asya ikonografisine dayanan etkilerin görülmesi[33] sikkelerin önemini daha da artırmaktadır. Burada bir

25 Artuk, 1993, s.78, 79.

26 Gönül Öney, **Anadolu Selçuklularında Heykel ve Figürlü Kabartma,** Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1966, s.89-94.; Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Öney, 1966, s.73-94.; Gündegül Parlar, "Çift Başlı Kartal Figürlü Bir Artuklu Sikkesi Üzerine", **Vakıf ve Kültür**, Yıl.2, C.1, S.4, İlkbahar, 1999, Ankara, 1999, s.21.

27 Spengler- Sayles, 1992, s.46.; Çaycı, 2002, s.93.

28 Adil Özme, "İslami Sikkelerde Çift Başlı Kartal Figürü", **Uluslar arası Sanat Tarihi Sempozyumu –Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan, 10-13 Ekim 2001, Bildiriler**, İzmir, 2002, s.461-466, Lev.CXVII- CXLIII.

29 Konu dışı olmak üzere Artuklu döneminde sikkeler dışında mimari yapılar üzerinde karşılaştığımız figürlerin özellikle insan figürlerinin gezegen ve burçları temsil etmesi yanında eski Türk inancından kaynaklanan tılsım maksadıyla ve koruyucu olarak verildiği şeklinde değerlendirmeler de yapılmaktadır. Bu konuda bkz., Öney, 1966, s.30-33.; Hamza Gündoğdu, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1979, s.480, 481.; Hüseyin Yurttaş, **Hasankeyf Yapılarının Sanat Tarihimizdeki Yeri-I,** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1991, s.355.; Yaşar Çoruhlu, **Türk sanatında Hayvan Sembolizmi**, İstanbul, 1995, s.165, 166.; Joachim Gierlichs, **Mittelalterliche Tierreliefs In Anatolien und Nordmesopotamien**, Istanbuler Forshungen, Band 42, Tübingen, 1996.

30 Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Çaycı, Anadolu Selçuklu Sanatında...2002.

31 Özme, "Artuklu ve Zengi Sikkelerinde...2002, s.650.

32 Artuk, 1993, s.99-106.

33 Ahmet Çaycı, "Artuklu Sikkelerinde Hükümdar Tasvirleri", **Uluslar arası Sanat Tarihi Sempozyumu –Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan-, 10-13 Ekim 2001, Bildiriler,** İzmir, 2002, s.185-194.

konuyu önemle vurgulamanın yerinde olacağı kanısındayım. Selçuklulardan önce Anadolu'da Selçuklulardan önce farklı kültüre, düşünceye, yaşayışa ve inanca sahip olan insanlar yaşamışlar ve yaşıyorlardı. Günümüze gelen yapıtlar bunların kanıtlayıcılarıdır. Bu nedenle etki ve etkilenme olayı yadsınamaz olarak ortaya çıkmaktadır. Her alanda olduğu gibi sanatsal alanda da böyle olduğu izlenebilmektedir. Anadolu'da Selçuklu dönemini incelerken ya da Anadolu'daki başka bir uygarlığı incelerken sanıyorum Selçuklu öncesi Anadolu'sunun kültürel birikimini göz önüne almalıyız. Artuklu sikkeleri de bunun en güzel örnekleridir.

Anadolu Selçuklularından II. Süleyman Şah (593-601/1196-1204) tarafından bastırılan sikkenin ön yüzünde elinde üç çatallı bir mızrak taşıyan süvari figürü betimlenmiştir. Erken yıllara ait olan sikkelerin çoğunluğunda at figürü ile karşılaşırken daha sonrakiler de süvari ile birlikte at figürü görülmektedir. II. Keyhüsrev dönemine kadar olan sikkelerde süvari figürü tarzındaki örnekler çoğunluktadır[34]. Sülayman Şah'ın başındaki hale Bizans etkilerini göstermesi bakımından önemlidir[35]. At üzerinde süvari figürünün benzerleri I. Alae'd-Din Keykubad ve II. Gıyase'd-Din Keyhüsrev'in Ermeni kralı I. Hetoum (1226-1270) ile müşterek kestirdikleri sikkeler üzerinde vardır[36]. Avcı ve atlı kabartmalarına, sikkelerin dışında Afyon, Akşehir ve Amasya'da bulunan mezar taşlarında rastlanılmakta, betimlenen kişinin genellikle kendisi olduğu, bayrak tutan, avını ve düşmanını mızraklayan, düşmanı ile savaşan kişi olarak yorumlanmaktadır[37]. Atlı ya da süvari örnekleri Hun kurganlarından çıkan Pazırık halısı[38] üzerinde de görülmektedir.

İncelediğimiz sikkeler yazılı belge olmaları yanında figürlü süslemeleriyle önem taşımaktadırlar. Etki ve etkileşim olgusu sanatın diğer alanlarında olduğu gibi sikkelere de yansımış, Artuklu- Mengücekli- Danişmendli ve Konya Selçuklularının sikkelerinde benzer özellikler belirlenebilmektedir. Bu nedenle anılan sikkelerin Anadolu Selçuklu dönemi sanat anlayışı içerisinde değerlendirmeleri gerektiği kanısındayım.

34 Parlar, 2001, s.120.
35 Bizans sikkeleri konusunda ayrıntılı olarak bkz. Paul F Rynearson, **Byzantine Coin Values**, California, 1967.; Oğuz Tekin, **Bizans Sikkeleri- Byzantine Coins**, İstanbul, 1999.
36 Nercessian, 1995, s.124-128, Lev.316-331.
37 Öney, 1966, s.23-27.
38 Nejat Diyerbekirli, **Hun Sanatı**, İstanbul, 1977, s.132-134.; E. Fuat Tekçe., **Pazırık- Altaylardan Bir Halının Öyküsü-**, Ankara, 1993.; İlhan Özkeçeci, **Zamanı Aşanlar –IX. Yüzyıla Kadar Türk Sanatı**-, İstanbul, 2004.

KAYNAKÇA

ARTUK Cevriye- İbrahim, **İstanbul Arkeoloji Müzeleri –Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu-,** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

ARTUK İbrahim, "Ala el-Din Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", **Belleten,** C.XLIV, S.173-176, Ankara, 1980, s.265-271.

AYKUT Şevki Nezihi, **Türkiye Selçuklu Sikkeleri-I I. Mesud'dan I. Keykubad'a Kadar (510-616/1116-1220),** Antoine Makzume Internatinal Transport and Trading Ltd. Co., İstanbul, 2000.

BAYRAM Mikail, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Bazı Yöreler Arasındaki Kültürel Yapılanma ve Siyasi Boyutları", Selçuk Üniversitesi **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.1, Konya, 1994, s.79-92.

BAYRAM Sadi, "Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan,** Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1993, s.61-72.

ÇAYCI Ahmet, "Selçuklu ve Artuklu Sikkelerinde Zodiak Tasvirleri", **I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler-I,** Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 2001, s.207-218.

ÇAYCI Ahmet, **Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.

ÇAYCI Ahmet, "Artuklu Sikkelerinde Hükümdar Tasvirleri", **Uluslar arası Sanat Tarihi Sempozyumu –Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan-, 10-13 Ekim 2001, Bildiriler, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.,** İzmir, 2002, s.185-194.

ÇAYIRDAĞ Mehmet, "I. Alaaddin Keykubad'ın Sikkeleri", **2.Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri-1992**, Alanya Belediyesi Yay., Alanya, 1996, s.79-83.

ÇAYIRDAĞ Mehmet, Artukoğullarından Melik Mesud Rükneddin Mevdud'un I. Alaaddin Keykubad Adına Bastırmış Olduğu Sikke", **Türk Nümismatik Derneği-Yayınlar- Bültenler**, No:6-7, (Makale No:7), (http://www.turknumismatik.org.tr), s.1-3.

ÇORUHLU Yaşar, **Türk sanatında Hayvan Sembolizmi**, Seyran Yay., İstanbul, 1995.

DİLER Ömer," Ebu Sa'id Dirhemlerinde Mazgird Darhanesi", **Türk Nümismatik Derneği Yayınlar- Bültenler**, No:18, (Makale No:2), (http://www.turknumismatik.org.tr), s.1.

DİYARBEKİRLİ Nejat, **Hun Sanatı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.

ENDER Celil, "İlhanlıların Anadolu'da Bir Darp Yeri: Mazgird", **Türk Nümismatik Derneği Yayınlar- Bültenler**, No:11, (Makale No:2), (http://www.turknumismatik.org.tr), 1,2.

ENDER Celil, "Doğu Anadolu'da İlhanilerin Diğer Bir Sikke Darp Mahalli "Oltu", **Türk Nümismatik Derneği Yayınlar- Bültenler**, No:21, (Makale No:4), (http://www.turknumismatik.org.tr), 1,2.

ERKİLETLİOĞLU Halit, GÜLER Oğuz, **Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri**, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1996.

GIERLICHS Joachim, **Mittelalterliche Tierreliefs In Anatolien und Nordmesopotamien**, Istanbuler Forshungen, Band 42, Tübingen, 1996.

GÜLER Oğuz, "Anadolu Selçuklu Hükümdarlarının Tasvirli Sikkeleri ve Kayseri Selçuklu Darphanesi", **Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet, 14 Mart 1991, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yay.,** Kayseri, 1992, s.209-224.

GÜNDOĞDU Hamza, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1979.

KAYMAZ Nejat, **Pervane Mu'iüd-din Süleyman**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1970.

KOCA Salim, "Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarlarının Aldıkları ve Kullanılan Hakimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri", **III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, 20-22 Mayıs 1993**, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1994, s.149-161.

KOCA Salim, **Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1997.

NERCESSİAN Y.T, **Armenian Coins And Their Values**, Armenian Numismatic Society, Special Publication No:8, Los Angeles, 1995.

PARLAR Gündegül, **Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler,** Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.

PARLAR Gündegül, "Çift Başlı Kartal Figürlü Bir Artuklu Sikkesi Üzerine", **Vakıf ve Kültür**, Yıl.2, C.1, S.4, İlkbahar, 1999, Ankara, 1999, s.20-21.

PARLAR Gündegül, "Artuklu Sikkelerinde Figüratif Unsurlar", **Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu-I, 24-27 Eylül 1998** Elazığ, Yayına Haz. Doç. Dr. Fikret Karaman, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yay., Elazığ, 1999, s. 357-364.

RYNEARSON Paul F, **Byzantine Coin Values**, Pegasus Publishing Co., California, 1967.

ÖLÇER Cüneyt, "Yeni Bir Darb Yeri "Besni", **Türk Nümismatik Derneği Yayınlar- Bültenler**, No:22, (Makale No:3), s.1-3.

ÖNEY Gönül, **Anadolu Selçuklularında Heykel ve Figürlü Kabartma,** Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1966.

ÖZERGİN M. Kemal, Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi **Tarih Dergisi**, C.XV, S.20, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mat., İstanbul, 1965, s.141-170.

ÖZKEÇECİ İlhan, **Zamanı Aşanlar –IX. Yüzyıla Kadar Türk Sanatı**-, HMS Grup Sanat Dizisi: 001, İstanbul, 2004.

ÖZME Adil, **Malatya Müzesindeki İslam Dönemi Sikkeleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993.

ÖZME Adil, "İslami Sikkelerde Çift Başlı Kartal Figürü", **Uluslar arası Sanat Tarihi Sempozyumu –Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan, 10-13 Ekim 2001, Bildiriler**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir, 2002, s.461-466, Lev.CXVII-CXLIII.

ÖZME Adil, "Artuklu ve Zengi Sikkelerinde Hellenistik ve Roma Sikkelerinin Etkileri", **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, 8-10 Nisan 2002, Bildiriler**, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 2002, s.649-659.

SEVİM Ali, **Genel Çizgileriyle Selçuklu- Ermeni İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1983.

SPENGLER William, SAYLES Wayne G., **Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconograpy,** Lodi, Wisconsin Clio's Cabinet, 1992.

ŞAHİN İlhan, EMECAN Feridun, "Amasya", **İslam Ansiklopedisi**, C.3, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s.1-4.

ŞAHİN Mustafa Kemal, "Samsun- Çarşamba Yaycılar Köyü Camii", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4,Sayı-2, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 2004, s.15-36.

ŞAHİN Mustafa Kemal, "Anadolu Selçuklu Döneminin Önemli Yapıtlarından Çakallı Han Üzerine Bazı Düşünceler", **Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2006, Geçmişten Geleceğe Samsun-2006, Bildiriler**, 1. Kitap, Yayına Haz. Doç. Dr. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Samsun, 2006, s.427-447.

ŞAHİN Mustafa Kemal, "Aydın Müzesi'nde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi **Sanat Tarihi Dergisi**, Sayı: XV/1, Nisan 2006, İzmir, 2006, s. 125-165.

ŞAHİN Mustafa Kemal, "Pervane Muineddin Süleyman'ın Yaptırdığı Yapılar Üzerine Bazı Gözlemler", **Uluslar arası Türk Sanatı ve Arkeolojisi Sempozyumu**, 25-27 Nisan 2007, Prof. Dr. Oluş Arık ve Prof. Dr. Rüçhan Arık'a Armağan, Konya Kitabı X, Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Özel sayı, Aralık 2007, Ed. Prof. Dr. Haşim Karpuz- Doç. Dr. Osman Eravşar, İnci Kağıtcılık Ofset Mat., Konya, 2007, s.543-578.

ŞAHİN Mustafa Kemal, "Merzifon'da Günümüze Gelemeyen Üç Yapı: Kara Mustafa Paşa **Çeşmesi**, Dedeoğlu Camisi ve Çeşmesi", **Uluçam Armağanı**, Ed. Doç. Dr. Ali Boran- Yrd. Doç. Dr. Osman Aytekin- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Top, Van Çevre ve Kültür Dergisi, Mayıs 2008, s.275- 290.

ŞAHİN Mustafa Kemal, "Çorum- Merkez Cemilbey Köyünde Bir Selçuklu Camisi", **Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu**, 23-25 Kasım 2007, II. C., Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum, 2008, s.641-655.

ŞAHİN Mustafa Kemal, "Amasya-Hamamözü- Çay Köyü ve Gümüşhacıköy- Köseler Köyünde Bilinmeyen İki Cami", **XII. Ortaçağ- Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008, Çanakkale, Bildiriler,** Ed. Prof. Dr. A. Osman Uysal, Yrd. Doç. Dr. A. Yavaş, Dr. M. Dündar, Arş. Gör. O. Koçyiğit, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Yay., İzmir, 2010, s.73- 92.

TARGAÇ M. İskender- DÖNMEZ Şevket, "Duribe Van", **Türk Nümismatik Derneği- Yayınlar- Bültenler,** No:37-38, (Makale No:2), (http://www.turknumismatik.org.tr), s.1-12.

TEKÇE E. Fuat, **Pazırık- Altaylardan Bir Halının Öyküsü-,** Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.

TEKİN Oğuz, **Bizans Sikkeleri- Byzantine Coins**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999.

TURAN Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, 3. Baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993.

TURAN Osman, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, 3. Baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993.

YILMAZ Yaşar, "Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Sultanlara Göre Gelişimi", **Müze, (Müzeler Haftası Özel Sayısı-3)**, Konya, s.30-33.

YURTTAŞ Hüseyin, **Hasankeyf Yapılarının Sanat Tarihimizdeki Yeri-I,** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1991.

(**Ak Akçe – Moğol ve İlhanlı Sikkeleri –Mongol And Ilhanid Coins-,** İstanbul, 1992.

İbnü'l Ezrak (Ahmed b. Yûsuf b. Ali 510 / 1117, 577/1181), **Meyyâfârikin ve Âmid Târihi (Artuklular Kısmı),** İnceleme ve notlarla çeviren Prof. Dr. Ahmet Savran , Erzurum, 1992.

İsmail Galib, **Takvim-i Meskukat-ı Selçukiye**, Konstantiniye, 1309.

Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi 2010/2, 71-93

ÇORUM BİBLİYOGRAFYASI 1
ÇORUM EKSENLİ YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ

Doç. Dr. Yavuz BAYRAM*

Özet

Bir şehrin bibliyografyası o şehirle ilgili olarak gerçekleştirilmiş her türlü yayın faaliyetini kapsayacağına göre, bütünüyle sağlıklı verilerle ve mükemmel biçimde ortaya konması da son derece güçtür. Zira ilgili yayınların bir bölümü zaman zaman literatürde yerleşmemiş olabileceği gibi bir bölümü de çalışmaların bitiminden sonra tamamlanmış olabilir. Bibliyografyası hazırlanmaya çalışılan şehir, tarihî Hititlere kadar uzanan ve günümüzde de pek çok çalışmaya konu edilen Çorum gibi bir şehir olunca bu güçlük, bir kat daha artmaktadır. Dolayısıyla Çorum Bibliyografyası için bu çalışmanın bir başlangıç olarak değerlendirilmesi ve her fırsatta eksikliklerin giderilerek olabildiğince kapsamlı bir bibliyografyanın hazırlanması gerektiği daima hatırda tutulmalıdır.

GİRİŞ

Çorum Bibliyografyası oluşturma noktasında bir başlangıç olarak düşünülen bu çalışmada, Çorum ve ilçeleriyle ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri üzerinde durulmuştur. Bu amaçla Yüksek Öğretim Kurulunun "tez tarama" sisteminde kayıtlı veriler taranmış; elde edilen veriler sosyal bilimler, fen bilimleri, sağlık bilimleri ve eğitim bilimleri alanları dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmada ayrıca çalışmaların yüksek lisans veya doktora düzeyleri de göz önünde tutulmuştur. 2011 yılının ilk yarısında yapılan tarama, "Çorum, Alaca, Bayat, Boğazkale, Boğazköy, Dodurga, İskilip, Kargı, Laçin, Mecitözü, Oğuzlar, Ortaköy Osmancık, Sungurlu, Uğurludağ" gibi merkez ve ilçe adları yanında "Alacahöyük, Hattuşa ve Hitit" gibi Çorum'la özdeşleşmiş kelimeler de sorgulanmıştır.[1] Sorgulama sonucunda "tez tarama sistemi"nde 191'i yüksek lisans, 37'si doktora, 3'ü de sanatta yeterlilik düzeyinde olmak üzere Çorum eksenli 231 lisansüstü tez tespit edilmiştir. Bu tezlerin 146'sı sosyal bilimler, 74'ü

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi OÖSA Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD öğretim üyesi.

1 Tarama yapılan adres: http://tez2.yok.gov.tr/ [ET:22.02.2011]

fen bilimleri, 7'si eğitim bilimleri, 2'si sağlık bilimleri, 2'si de güzel sanatlar enstitüsü bünyesinde yapılmıştır.[2]

Bibliyografya hazırlanırken, künye bilgilerinin sıralanışında CMS (Chicago of Manuel Style) sistemi tercih edilmiştir. Bu bağlamda bibliyografyaların künyelerindeki bilgiler şu sırayla verilmiştir:

Tezi Hazırlayanın Adı Soyadı, **Tezin Adı,** Danışmanın Adı Soyadı, Üniversite ve Enstitü Adı, tezin türü, yer tarih, sayfa sayısı.[3]

Tezin pdf dosyası, sistemde erişime açık ise künyenin sonunda [pdf] şeklinde bir nota yer verilmiştir. Tez adlarının yazımında, zaman zaman imlâ açısından önemli düzeltmelere ihtiyaç duyulmuşsa da, tezlerin kayıtlarda yer alan özgün imlâların korunmuştur.[4]

2 Verilerle ilgili sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi için, daha ayrıntılı bir değerlendirmeye ihtiyaç olduğu dikkate alınmalıdır. Söz gelimi sosyal bilimler enstitüleri bünyesinde tamamlanmış görünen 6 yüksek lisans tezi, aslında eğitim bilimleri alanında tamamlanmıştır. Bunun gibi güzel sanatlar alanına ait bazı tezlerin sosyal bilimler enstitüleri bünyesinde tamamlanmış olması da söz konusu olabilir.

3 Künye bilgileri verilirken kullanılan kısaltmalar şunlardır: Dan.: Danışman, d.b.: Danışman belirtilmemiş, d.t.: doktora tezi, EBE: Eğitim Bilimleri Enstitüsü, FBE: Fen Bilimleri Enstitüsü, GSE: Güzel Sanatlar Enstitüsü, s.: sayfa, SABE: Sağlık Bilimleri Enstitüsü, SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.y.t.: sanatta yeterlilik tezi, Ü.: Üniversite, y.l.t.: yüksek lisans tezi.
Üniversitelere ait kısaltmalar: ADMÜ: Adnan Menderes Üniversitesi, AİBÜ: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, AKÜ: Afyon Kocatepe Üniversitesi, ANÜ: Anadolu Üniversitesi, ATAÜNİ: Atatürk Üniversitesi, CBÜ: Celal Bayar Üniversitesi, ÇÜ: Çukurova Üniversitesi, DEÜ: Dokuz Eylül Üniversitei, ERÜ: Erciyes Üniversitesi, EÜ: Ege Üniversitesi, FÜ: Fırat Üniversitesi, GOP: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, GÜ: Gazi Üniversitesi, HÜ: Hacettepe Üniversitesi, İDBÜ: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, İNÜ: İnönü Üniversitesi, İTÜ: İstanbul Teknik Üniversitesi, İÜ: İstanbul Üniversitesi, KIÜ: Kırıkkale Üniversitesi, KTÜ: Karadeniz Teknik Üniversitesi, MKÜ: Mustafa Kemal Üniversitesi, MUÜ: Muğla Üniversitesi, MSGSÜ: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, MÜ: Marmara Üniversitesi, NKÜ: Namık Kemal Üniversitesi, ODTÜ: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, OGÜ: Osman Gazi Üniversitesi, OMÜ: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, OÜ: Ordu Üniversitesi, PAÜ: Pamukkale Üniversitesi, SDÜ: Süleyman Demirel Üniversitesi, TÜ: Trakya Üniversitesi, YÜ: Yeditepe Üniversitesi, ZKÜ: Zonguldak Karaelmas üniversitesi.

4 Söz gelimi Türkçeyle ilgili bir tezin adının yazımında yalnızca ilk kelimenin ilk harfinin büyük yazılıp diğer kelimelerin ilk harflerinin küçük yazılmış olması; dahası Türkçe kelimesinin bile küçük harfle başlatılmış olması, son derece yanlıştır. Türkçeyle ilgili bir çalışma yapılırken en azından Türkçenin en temel kurallarına ve hassasiyetlerine saygı gösterilmelidir. Aksi durumda Türkçe konusunda insanları bilinçli ve duyarlı olmaya çalışılan birçok makale, bildiri, konferans, program veya kitapta yapıldığı gibi açıklanamaz bir çelişki; başka bir yönüyle de samimiyetsizlik örneği ortaya çıkmış olacaktır.

Kasım Özdemir, **Çorum ili ve turizm,** (Dan.Prof.Dr. Cemal Şanlı), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 1989, 111 s.

Abdullah Gündoğdu, **Çorum'un 2 numaralı şer`iyye sicili transkripsiyon ve değerlendirme (H.1268-1280 M.1852-1863),** (Dan.Prof.Dr. Mustafa Kafalı), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1989, 399 s.

Faruk Aylar, **Coğrafya eğitiminde alan çalışmalarına bir örnek: Budaközü çayı havzasının fiziki coğrafyası,** (Dan.Yrd.Doç. Dr. Asım Çoban), OMÜ SBE, d.t., Samsun 2006, 250 s. [pdf]

Neyran Taşman (Kazazoğlu), **Çorum ili İskilip ilçesi geleneksel kadın giysileri,** (Dan.Prof.Dr. Yahşi Yazıcıoğlu), GÜ SBE, y.l.t., Ankara 1994, 85 s.

Orhan Gümüşçü, **Boğazkale ilçesi (Çorum) coğrafyası,** (Dan. Doç.Dr. Mesut Elibüyük), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1994, 204 s.

Halim Temur, **Laçin ilçesi (Çorum) coğrafyası,** (Dan.Doç.Dr. Mesut Elibüyük), GÜ SBE, y.l.t., Ankara 1994, 153 s.

Önder İpek, **Çorum müzesi koleksiyonlarında yer alan M-Ö. 3 ve 11. bine ait madeni eserler,** (Dan.Prof.Dr. Aykut Çınaroğlu), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1994, 106 s.

Ahmet Yaramış, **Çorum'un H.1240-1254 / M.1824-1836 tarihli Şer`iyye Sicili'nin H.1240-1241 / M.1824-1826 yılları arası transkripsiyon ve değerlendirme**, (Dan.Prof.Dr. Reşat Genç), GÜ SBE, y.l.t., 1993, 205 s.

Çetin Polat, **Çorum ili ekonomisi: Sorunları ve çözüm önerileri,** (d.b.), ANÜ SBE, y.l.t., 1995, 91 s.

Şerif Korkmaz, **H. 1255-1264 (M. 1839-1847) tarihli Çorum Şer`iyye sicili (Transkripsiyon ve değerlendirme),** (Dan. Prof.Dr. Kazım Yaşar Kopraman), GÜ SBE, y.l.t., Eskişehir 1995, 690 s.

Mustafa Bilgin, **Ekonomik kalkınma sürecinde belediyeler (Çorum Belediyesi örneği),** (Dan.Prof.Dr. İ. Hakkı Düğer), SDÜ SBE, y.l.t., 1996, 149 s.

Ahmet Çağlar, **KİT'lerdeki özelleştirmenin verimlilik ve karlılık üzerindeki etkileri (Çorum Çimento Fabrikası örneği),** (Dan.Prof.Dr. Ekrem Yıldız), KIÜ SBE, y.l.t., Kırıkkale 1997, 177 s.

Mustafa Gökçe, **Gümrük Birliği'nin KOBİ'ler üzerindeki muhtemel etkileri "Çorum KOBİ'leri üzerinde bir araştırma",**

(Dan.Prof.Dr. Mahmud Özdemir), KIÜ SBE, y.l.t., Kırıkkale 1997, 154 s.

Murat Okçu, **Organizational change: A case study of Sivas and Çorum cement factories** [Örgütsel değişim: Sivas ve Çorum çimento fabrikaları örnek olay incelemesi], (Dan.Doç.Dr. Yılmaz Üstüner), ODTÜ SBE, y.l.t., Ankara 1997, 144 s.

Mehmet Çog, **The History and belief geography of Çorum in the 20. century** [20. yüzyıl Çorum tarihi ve inanç coğrafyası], (Dan.Doç.Dr. M. Beşir Aşan Y.Doç.Dr. Ramazan Hurç), FÜ SBE, y.l.t., Elazığ 1997, 129 s.

Atilla Şahin, **Türkiye'de kentleşmenin yönetiminde kent yönetiminin rolü Çorum örneği: (1974-1994),** (Dan.Y.Doç.Dr. Hasan Hüseyin Doğan), İNÜ SBE, d.t., Malatya 2000, 321 s.

Hülya Esin Söğüt, **Çorum yağlık dokumalarının renk desen ve kompozisyon özellikleri üzerine bir araştırma**, (Dan.Doç. Fatma Özcan), GÜ SBE, y.l.t., Ankara 2001, 192 s.

Ali Ilıca, **Çorum vakıfları,** (Dan.Prof.Dr. Hüseyin Algül),UÜ SBE, y.l.t., Bursa 2001, 262 s.

Mutlu Yılmaz, **Çorum ilinde endüstri,** (Dan.Prof.Dr. Hamdi Kara), AÜ SBE, d.t., Ankara 2002, 248 s.

Seçil Ekmekçi, **Türk bankacılık sektöründe halkla ilişkiler faaliyetleri ve Çorum ili uygulaması,** (Dan.Y.Doç.Dr. Övgü Emgin), MÜ SBE, y.l.t., Muğla 2002, 175 s.

Mustafa Arslan, **Türk popüler dindarlığı üzerine sosyolojik bir araştırma: Çorum örneği,** (Dan.Prof.Dr. Ünver Günay), ERÜ SBE, d.t., Kayseri 2002, 240 s.

Nejat Taner, **Çorum'un 12 numaralı şeriye sicilinin transkripsiyon ve değerlendirmesi (H. 1304-1307 M. 1886-1889),** (Dan.Y.Doç.Dr. Mehmet Esat Sarıcaoğlu), KIÜ SBE, y.l.t., Kırıkkale 2002, 459 s.

Şerif Korkmaz, **Çorum'un idari, sosyal ve ekonomik yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet),** (Dan.Prof.Dr. Azmi Süslü), GÜ SBE, d.t., Ankara 2003, 385 s.

Cem Dişbudak, **International migration transnational entrepreneurship, and the making of Çorum as an Anatolian Tiger** [Uluslararası göç, ulus-ötesi girişimcilik, ve Çorum'un Anadolu Kaplanı haline gelmesi], (Dan.Prof.Dr. Eyüp Özveren), ODTÜ SBE, d.t., Ankara 2003, 243 s.

Remzi Karadurak, **Harf inkılabının Çorum basınındaki yansımaları**, (Dan.Yrd.Doç.Dr. Sadiye Tutsak), AKÜ SBE, y.l.t., Afyon 2006, 236 s. [pdf]

Cafiye Baklan Çelik, **Çorumlu Âşık Halil Erdugan ve çırakları,** (Dan.Yrd.Doç.Dr. Ahsen Turan), GÜ SBE, y.l.t., Ankara 2007, 350 s. [pdf]

Demet Cılaz, **Çorum ilinde yaşayan aleviler üzerine bir araştırma,** (Dan.Prof. Vahap Sağ), CÜ SBE, y.l.t., Sivas 2006, 117 s. [pdf]

İsmail Serdar Yakar, **Çorum ili aşıklık geleneği ve aşık Rıfat Kurtoğlu,** (Dan.Yrd.Doç.Dr. Türker Eroğlu), SÜ SBE, y.l.t., Sakarya 2007, 383 s. [pdf]

Sabiha Kılıç, **Küçük ve orta ölçekli işletmelerde ihracat pazarlaması: Çorum makine imalat sanayii'nde faaliyet gösteren Kobi'lere yönelik bir uygulama,** (Dan.Prof.Dr. Eyyüp Aktepe), GÜ SBE, d.t., Ankara 2007, 218 s. [pdf]

Ali Gökşen, **Anadolu Selçuklu ve beylikler döneminde Çorum şehri,** (Dan.Prof.Dr. Abdulhalik Bakır), FÜ SBE, y.l.t., Elazığ 2007, 199 s. [pdf]

Ali Rıza Yağlı, **75-127 numaralı mühimme defterlerinde Çorum sancağı,** (Dan.Doç.Dr. Hasan Basri Karadeniz), DÜ SBE, y.l.t., Kütahya 2007, 190 s. [pdf]

Yusuf Mahir Çakar, **Türkiye'de 1980 sonrası kırsal kalkınma uygulamaları ve Çorum ili örneği,** (Dan.Doç. Dr. Hikmet Kavruk), GÜ SBE, y.l.t., Ankara 2007 210 s.

Yasemin Güher, **Tekirdağ ve Çorum illerinde üretilen buğday ve çavdar unlarında aflatoksin miktarlarının belirlenmesi,** (Dan. Yrd. Doç. Dr. Tuncay Gümüş), NKÜ, y.l.t., Tekirdağ 2008, 62 s.

Duygu Özlem Yalçın, **Çorum Müzesi sikke koleksiyonu'ndaki Roma eyalet sikkeleri ve Roma Dönemi ekonomisindeki yeri,** (Dan.Doç. Dr. Zeynep Çizmeli Öğün), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2008, 144 s. [pdf]

Mahmut Şener, **Çorum mebusu İsmet Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki faaliyetleri,** (Dan.Prof. Dr. Cezmi Eraslan), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 2008, 329 s. [pdf]

Metin Uçar, **Ulusallıktan post-ulusallığa geçiş sürecinde enformel dayanışma ağları: Çorum örneği,** (Dan.Prof. Dr. Serpil Sancar), AÜ SBE, d.t., Ankara 2008, 321 s. [pdf]

Cihat Savsar, **Küçük ve orta ölçekli işletmelerde (Kobiler) muhasebe bilgi sistemlerinin yeri ve önemi, Çorum ilindeki Kobi'lerde tanımlayıcı bir araştırma**, (Dan.Doç. Dr. Fatih Yılmaz), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 2005, 141 s. [pdf]

Ayfer Ertan, **Milli Mücadele Döneminde Çorum ve çevresi**, (Dan. Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu), MÜ TAM, y.l.t., İstanbul 2008, 215 s. [pdf]

Emine Nilüfer Sevin, **Çorum şehri mezar taşları,** (Dan.Prof. Dr. Halit Çal), GÜ SBE, y.l.t., Ankara 2008, 331 s. [pdf]

Sefer Yavuz, **Dini değerlerin çalışma hayatındaki yeri: Sanayi işçileri üzerine bir araştırma (Çorum örneği),** (Dan.Prof. Dr. Niyazi Akyüz), AÜ SBE, d.t., Ankara 2008, 233 s. [pdf]

Hülya Çağıran Kendirli, **İşletmelerde rekabet tekniği olarak yenilik ve Çorum'daki KOBİ'lerde bir uygulama çalışması,** (Dan. Prof. Dr. Eyyüp Aktepe), GÜ SBE, d.t., Ankara 2009, 247 s. [pdf]

Esra Doğan, **13 numaralı (H.1314/ M. 1896) Çorum şer'iyye sicilinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi,** (Dan.Prof. Dr. Sebahattin Samur), ERÜ SBE, y.l.t., Kayseri 2009, 298 s. [pdf]

Hatice Yıldırım, **I. ve II. Dönem TBMM Çorum milletvekilleri (biyografi ve faaliyetleri),** (Dan.Prof. Dr. Ramazan Tosun), SÜ SBE, y.l.t., Konya 2008, 145 s. [pdf]

Çağlar Çakır, **Hamamözü Çayı Havzası'nın (Amasya-Çorum) fiziki coğrafyası**, (Dan.Yrd. Doç. Dr. İbrahim Kopar), ATAÜNİ SBE, y.l.t., Erzurum 2009, 149 s. [pdf]

Salih Arslan, **Yönetim faaliyetlerini harekete geçiren güç olarak otorite kullanımı, ortaya çıkan sorunlar, çözüm önerileri ve Çorum ilinde faaliyet gösteren iş örgütlerinde bir araştırma** (Dan.Prof. Dr. Feyzullah Eroğlu), PÜ SBE, y.l.t., Denizli 2009, 168 s. [pdf]

Ömer Tokat, **IX. Dönem TBMM Çorum milletvekilleri ve siyasi faaliyetleri** (Dan.Yrd. Doç. Dr. Cemal Güven), SÜ SBE, y.l.t., Konya 2009, 103 s. [pdf]

Esra Keskin, **Çorum ili ve çevresinde bulunan Bizans Dönemi taş eserler,** (Dan.Prof. Dr. Sema Doğan), HÜ SBE, d.t., Ankara 2010, 349 s. [pdf]

Ebru Çelebi, **Çorum'da tekke tarzı şiir gelenekleri ve temsilcileri,** (Dan.Doç. Dr. Bayram Durbilmez), ERÜ SBE, y.l.t., Kayseri 2010, 412 s. [pdf]

Mustafa Yakar, **Kargı ilçesi coğrafyası,** (Dan.Prof.Dr. Mesut Elibüyük), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2004, 277 s. [pdf]

Salih Şahin, **Kızılırmak üzerindeki İbik Boğazı (Osmancık güneyi) ve çevresinde fiziki coğrafya araştırmaları,** (Dan. Prof.Dr. Erdoğan Akkan), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1993, 105 s.

Hümeyra Karabıyık, **Temettuât defterlerine göre Osmancık kazasının sosyal ve iktisadi yapısı,** (Dan.Prof.Dr. Necdet Hayta), GÜ SBE, y.l.t., Ankara 2005, 103 s.

Tülay Mete, **Hitit çivi yazılı Boğazköy metinlerinde geçen "hesti" ve "hekur" üzerine yeni görüşler, (Dan.Prof.Dr. Yaşar Coşkun),** AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1994, 47 s.

İlknur Taş, **Çivi yazılı Boğazköy belgelerinde adı geçen Masa ülkesi ve kenti**, (Dan.Y.Doç.Dr. Sedat Erkut), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1997, 171 s.

Savaş Özkan Savaş, **Çiviyazılı Boğazköy metinlerinde altın, gümüş, bronz, kalay, kurşun ve bunlardan yapılan alet ve nesneler**, (Dan.Prof.Dr. Hayri Ertem), AÜ SBE, d.t., Ankara 1998, 279 s.

Uğur Yanar, **Boğazköy Çivi yazılı metinlerinde geçen Eski Hitit devri yerleşim yerleri hakkında elde edilen bilgiler,** (Dan.Prof.Dr. Cem Karasu), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2004, 180 s.

Kübra Erhan, **Mecitözü ilçe merkezi'nin coğrafyası,** (Dan.Yrd. Doç. Dr. Zerrin Karakuzulu), ATAÜNİ SBE, y.l.t., Erzurum 2007, 127 s. [pdf]

Belkıs Dinçol, B**elgelere göre orta Hitit döneminin tarihsel problemleri,** (Dan.Doç.Dr. Ali Dinçol), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 1988, 104 s.

N.Gülsün Umurtak, **Hitit İmparatorluk çağında İsuva ülkesi çanak çömleği üzerine bir araştırma (Korucutepe, İmikuşağı, Pınartepe, Çınaz I, Çınaz II, Yazıkonak ve Tilenzit höyükleri) (2 cilt),** (Dan.Prof.Dr. Refik Duru), İÜ SBE, d.t., İstanbul 1988, 231 s.

Ş.Recai Tekoğlu, **KUB LIV 1 metnini de içeren hitit metinlerindekendini aklama motifi,** (Dan.Prof.Dr. Ali Dinçol), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 1989, 0088 s.

Turgut Yiğit, **Hitit büyük kentlerinden Samuha ve Lauazantıa'nın lokalizasyonu ile bu şehirler hakkında elde edilen bilgiler,** (Dan.Doç.Dr. Ömer Çapar), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1989, 87 s.

Nimet Kıymaz, **KBo XVII-XXXIII ve IBoT IV'de geçen Hititler devri Anadolu'sunun florası** (Dan.Prof.Dr. Hayri Ertem), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1990, 58 s.

İshak Özlü, **En eski çağlardan Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar Anadolu kadınının sosyal, siyasal ve ekonomik fonksiyonu,** (Dan.Doç.Dr. Ekrem Memiş), SÜ SBE y.l.t., Konya 1989, 77 s.

H.Gülöz Yaman, **Hititler'de aile hukuku,** (Dan.Doç.Dr. Ekrem Memiş), SÜ SBE, y.l.t., Konya 1990, 70 s.

Elvan Satıcı, **Hititler'de din ve tapınaklar,** (Dan.Dr. Sebahattin Ağaldağ), SÜ SBE, y.l.t., Konya 1990, 130 s.

Ramazan Doğan, **Amarna çağında Hitit-Mısır ilişkileri,** (Dan.Dr. Sebahattin Ağaldağ), SÜ SBE, y.l.t., Konya 1990, 129 s.

Belkıs Dinçol, **Hitit metinlerinde geçen baş ve ayak kıyafetleri, (**Dan.Prof.Dr. Ali Dinçol), İÜ SBE, d.t., İstanbul 1991, 119 s.

Meltem Uysal, **Hitit tabletlerinin yeni bir boyut kazanması,** (Dan.Doç. Hamiye Çolakoğlu), HÜ SBE, y.l.t., Ankara 1991, 61 s.

Gül Eralp, **Geç Hitit Devri tasvirli sanat eserlerinde aslan motifi (2 cilt),** (Dan.Prof.Dr. Uğur Silistreli), AÜ SBE, d.t., Ankara 1991, 553 s.

Ali Osman Elmalı, **Hititler'de mitoloji,** (Dan.Y.Doç.Dr. Sebahattin Ağaldağ), SÜ SBE, y.l.t., Konya 1991, 217 s. [pdf]

Savaş Özkan Savaş, **Neşredilmiş Hitit hiyeroglif kitabelerinde geçen tanrı, şahıs ve coğrafya adları,** (Dan.Prof.Dr. Hayri Ertem), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1992, 274 s.

Mustafa Tahir Seçkinli, **Amarna çağında Hitit dış siyaseti,** (Dan. Doç.Dr. Ekrem Memiş), SÜ SBE, y.l.t., Konya 1992, 95 s.

Gülser İlhan, **Hitit sanatındaki stilizasyonların piktografik ve ideografik açıdan incelenmesi,** (Dan.Y.Doç.Dr. Abdullah Taşçı), MSGSÜ SBE, s.t.t, İstanbul 1992, 158 s.

Emine Gönüllü, **Hitit seramiği ve günümüz endüstriyel seramik tasarımında biçim-işlev ilişkisi,** (Dan.Prof. Sadi Diren), MSGSÜ SBE, y.l.t., İstanbul 1992, 75 s.

Emine Yüzüncü, **Devlet adamı ve asker olarak Hitit İmparatoru 1. Şuppiluliuma,** (Dan.Doç.Dr. Ekrem Memiş), SÜ SBE, y.l.t., Konya 1993, 102 s.

Şeyma Nalça(Reisoğlu), **Başlangıcından Hitit dönemine kadar Anadolu'da anatanrıça Kültü ve toprak İdol,** (Dan.Prof.Dr. Tankut Öktem), MÜ SBE, y.l.t., İstanbul 1993, 167 s.

Mehmet Kurt, **Geç-Hitit şehir devletleri döneminde Asur-Anadolu ilişkileri,** (Dan.Y.Doç.Dr. Sebahattin Ağaldağ), SÜ SBE, y.l.t., Konya 1994, 90 s.

Leyla Murat, **Hitit metinlerinde geçen "Yukarı Ülke" (Kururugutı) üzerine bir inceleme,** (Dan.Prof.Dr. Aygül Süel), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1994, 213 s.

Esma Reyhan, **Hitit idari sisteminde yer alan yönetim görevlileri,** (Dan.Prof.Dr. Aygül Süel), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1994, 347 s.

Tülay Mete, **Hitit çivi yazılı Boğazköy metinlerinde geçen "hesti" ve "hekur" üzerine yeni görüşler,** (Dan.Prof.Dr. Yaşar Coşkun), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1994, 47 s.

Gaye Şahinbaş, B**oğazköy belgelerine göre Hititler devrinde Anadolu'da anatomi ve tıp,** (Dan.Prof.Dr. Ali M. Dinçol), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 1995, 325 s.

Şehnaz Sayar, **Tarih öncesinden Hitit uygarlığı sonuna Anadolu uygarlıklarında toprak boğa formları ve çağdaş uygulamaları,** (Dan.Prof.Dr. Tankut Öktem), MÜ SBE, y.l.t., İstanbul 1995, 105 s.

Kadir Demir, **Seramik Hitit ritonlarının plastik açıdan incelenmesi,** (Dan.Y.Doç.Dr. Özkan Ertuğrul), TÜ SBE, y.l.t., Edirne 1995, 49 s.

Fırat Necmi Daltaban, **Hitit çağı heykelcikleri,** (Dan.Prof.Dr. Kutlu Emre), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1996, 89 s.

Halil Hamdi Ekiz, **M.Ö. 2.bin Hitit Dönemi madeni insan figürleri,** (Dan.Prof.Dr. Hayat Erkanal), HÜ SBE, y.l.t., Ankara 1996, 159 s.

Güngör Karauğuz, **Hitit coğrafi isimlerinin eski Anadolu tarihi açısından önemi,** (Dan.Yrd.Doç.Dr.Hasan Bahar), SÜ SBE, y.l.t., Konya 1996, 146 s.

M.Fatih Karagül, **Hitit İmparatorluk Çağı sonuna kadar Anadolu'da figür kullanımı ve günümüzdeki yorumları,** (Dan.Doç. Gül Özturanlı), MSGSÜ SBE, y.l.t., İstanbul 1997, 80 s.

Tuncer Acar, **Hitit sanatının sanatıma yansımaları,** (Dan.Prof.Dr. Tankut Öktem), MÜ SBE, y.l.t., İstanbul 1997, 50 s.

Fikri Kulakoğlu, **Orta Anadolu'da eski Hitit krallık çağı seramiği,** (Dan.Prof.Dr. Kutlu Emre), AÜ SBE, d.t., Ankara 1997, 357 s.

Tunç Bakır, **Hitit şahıs adları ve bazılarının fonksiyonları hakkında**, (Dan.Prof.Dr. Hayri Ertem), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1998, 118 s.

Fatma Sevinç, **Tasvirli eski Hitit kapları**, (Dan.Y.Doç.Dr. Sedat Erkut), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 1999, 96 s.

Meltem Alparslan Doğan, **Hitit bayram ritüellerinde geçen bazı eylem, çağrı ve sahne oyunlarının tasviri ve yorumu**, (Dan.Prof.Dr. Ali Dinçol), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 1999, 140 s.

Metin Alparslan, **Hitit metinlerine göre M.Ö. İkinci binyılda Hitit-Ege dünyası ilişkileri**, (Dan.Prof.Dr. Ali Dinçol), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 2000, 80 s.

Abdullah Kıvrak, **Hitit Dönemi kulplu emzikli seramik biçimlerin günümüz formları ile karşılaştırılması**, (Dan.Y.Doç.Dr. İrfan Aydın), MSGSÜ SBE, y.l.t., 2000, 99 s. [pdf]

Filiz Yıldız, **Hitit uygarlığı seramiklerinin form, dekor ve desenlerinin incelenmesi**, (Dan.Y.Doç. Cemalettin Sevim), ANÜ SBE, y.l.t., Eskişehir 2001, 134 s.

Yener Çavdar, **M. Ö İkinci Binyıl Hitit Dönemi boğa tasvirleri ve Anadolu sanatındaki yeri**, (Dan.Prof.Dr. Önder Bilgi), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 2001, 215 s.

Ömer Yılmaz, **Hitit Dönemi kaya anıtları**, (Dan.Doç.Dr. Hasan Bahar), SÜ SBE, y.l.t., Konya 2002, 99 s.

Esma Reyhan, **Hitit kaynaklarında Kizzuwatna'lı bayan Mastigga'ya ait ritüel metinler**, (Dan.Prof.Dr. Aygül Süel), AÜ SBE, d.t., Ankara 2002, 328 s.

Funda Uçar, **Hitit metinlerinde adı geçen Kur Uru Sapliti (Aşağı Ülke)**, (Dan.Prof.Dr. Yaşar Coşkun), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2002, 124 s.

Yusuf Kılıç, **Eski Mezopotamya ve Anadolu'da aile Hukuku (Babil, Asur ve Hitit Devleti'nin sonuna kadar),** (Dan.Prof.Dr. Sebahattin Bayram), GÜ SBE, d.t., Ankara 2002, 152 s.

H. Ertuğ Atlı, **Hitit heykellerindeki sembollerin yapıtlarıma yansımaları**, (Dan.Prof. Rahmi Aksungur), MSGSÜ SBE, s.y.t., İstanbul 2002, 120 s.

Mesut Taş, **Orta Anadolu Antik Dönem Hitit kabartma figürleri'nde ritm**, (Dan.Y.Doç.Dr. Salih Tekkol), AİBÜ SBE, y.l.t., Bolu 2002, 138 s.

Yusuf Ortaarslan, **Seramik sektör analizi, Hitit Seramik uygulanması**, (Dan.Y.Doç.Dr. Yusuf Topal), AKÜ SBE, y.l.t., Afyon 2003, 104 s.

Yener Duran, **Hitit Dönemi Anadolu coğrafyasının incelenmesinde yeni bir yaklaşım**, (Dan.Yrd.Doç.Dr. Turgut Yiğit), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2003, 100 s.

Emet Egemen Işık, **Hititlerde bir kült objesi olan boğa başı ve boynuz formunun çağdaş seramik yorumları**(Dan.Öğr. Gör. M. Doğan Özgündoğdu), HÜ SBE, y.l.t., Ankara 2003, 59 s. [pdf]

Fulya Dedeoğlu, **Hitit Krallık Dönemi Kuzey Suriye yayılım politikası**, (Dan.Y.Doç.Dr. Eşref Abay), EÜ SBE, y.l.t., İzmir 2003, 145 s.

Uğur Yanar, **Boğazköy Çivi yazılı metinlerinde geçen Eski Hitit devri yerleşim yerleri hakkında elde edilen bilgiler**, (Dan.Prof.Dr. Cem Karasu), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2004, 180 s.

Hasan Peker, **Hitit egemenliğinden Assur istilasına kadar yazılı belgelere göre Kargamış tarihi**, (Dan.Prof.Dr. Ali Dinçol), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 2004, 113 s.

Işıl Demirtaş, **Hitit çanak çömleğinin biçimleri bakımından değerlendirilmesi (tablo ve levhalar)**, (Dan.Doç.Dr. Gülsün Umurtak), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 2004, 272 s.

Işıl Demirtaş, **Hitit çanak çömleğinin biçimleri bakımından değerlendirilmesi (metin),** (Dan.Doç.Dr. Gülsün Umurtak), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 2004, 273 s.

İlhami İnanlı, **Hititlerde madencilik,** (Dan.Prof.Dr. Hasan Bahar), SÜ SBE, y.l.t., Konya 2004, 50 s.

Sema Onurlu, **Symbol space and meaning in Hittite architecture** [Hitit mimarisinde sembol mekan ve anlam], (Dan.Prof.Dr. Suna Güven), ODTÜ SBE, y.l.t., Ankara 2004, 161 s.

Yiğit Erbil, **Hitit dönemi su kültü,** (Dan.Prof.Dr. Armağan Erkanal), HÜ SBE, d.t., Ankara 2005, 147 s.

Bozena Kabatiarova, **Ugaritic seal metamorphoses as a reflection of the Hittite administration and the egyptain influence in the late Bronze age in western Syria** [Batı Suriye'de Geç Tunç çağındaki Hitit yönetimi ve Mısır etkisinin yansımasında Ugarit Mühür başkalaşımları], (Dan.Doç.Dr. Marie Henriette Gates), İDBÜ SBE, y.l.t., Ankara 2006, 158 s. [pdf]

Derya Alemdar, **Kizzuwatna memleketi ile Hitit Devleti arasında yapılan antlaşmalar**, (Dan.Prof.Dr. Aygül Süel), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2006, 193 s. [pdf]

Serdar Okur, **Hitit yazılı belgelerine göre Anadolu'da iktisadi hayat**, (Dan.Y.Doç.Dr. Füsun Kara), FÜ SBE, y.l.t., Elazığ 2006, 212 s. [pdf]

Pınar Bülbül Yaman, **Hitit Dönemi Anadolu coğrafyası**, (Dan.Prof. Dr. Ekrem Memiş), AKÜ SBE, y.l.t., Afyon 2006, 118 s. [pdf]

Ayşe Perizat Tümen Genç, **Hitit seramikleri**, (Dan.Y.Doç.Dr. Serap Ünal), SDÜ SBE, y.l.t., Isparta 2005, 152 s. [pdf]

Kevser Taşdöner, **Hititler'in tarihinde Gaşkalar'ın rolü ve önemi**, (Dan.Prof.Dr. Ekrem Memiş), AKÜ SBE, y.l.t., Afyon 2005, 122 s. [pdf]

Fatma Sevinç, **Hititlerde ölülere ve yeraltı tanrılarına sunulan kurbanlar**, (Dan.Y.Doç.Dr. Sedat Erkut), AÜ SBE, d.t., Ankara 2007, 381 s. [pdf]

Serkan Başol, **Hitit askeri teşkilatı ve sefer organizasyonu**, (Dan.Y.Doç.Dr. Yusuf Kılıç), PÜ SBE, y.l.t., Denizli 2006, 171 s. [pdf]

Müzeyyen Karataş, **Hitit Bayram Törenlerinde Yer Alan Bazı Görevliler**, (Dan.Y.Doç.Dr. Sedat Erkut), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2007, 200 s. [pdf]

Seda Akarsu, **Hitit tasvir sanatında boğa**, (Dan.Prof.Dr. Ahmet Adil Tırpan), SÜ SBE, y.l.t., Konya 2007, 220 s. [pdf]

Sanem Erdil Kocaman, **Urartu kültürü üzerindeki geç Hitit etkileri**, (Dan.Prof.Dr. Kemalettin Köroğlu), MÜ SBE, y.l.t., İstanbul 2006, 89 s. [pdf]

Tolunay Sandıkcıoğlu, **Hititler döneminde beslenme ve yemeiçme alışkanlıkları**, (Dan.Y.Doç.Dr. Sedat Erkut), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2007, 128 s. [pdf]

Nursel Önal, **Hitit metinlerinde geçen Isuua memleketi üzerine bir inceleme**, (Dan.Yrd. Doç. Dr. Savaş Özkan Savaş), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2007, 266 s. [pdf]

İsmail Coşkun, **Hitit sanatında lituus tasvirleri**, (Dan.Y.Doç.Dr. Hatice Kübra Ensert), MKÜ SBE, y.l.t., Hatay 2007, 115 s. [pdf]

Tuğba Cevriye Özkaral, **Hitit dünyasında katipler ve günümüz eğitimine katkıları,** (Dan.Doç.Dr. Güngör Karauğuz), SÜ SBE, y.l.t., Konya 2007, 41 s. [pdf]

Başak Yıldız, **Hititlerde aile hukuku,** (Dan.Prof.Dr. Yasemin Arıkan), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2007, 78 s. [pdf]

Binnur Çelebi, **Anadolu'da Hitit sosyal yaşamında kadının yeri ve önemi**, (Dan.Prof.Dr. Aygül Süel), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2007, 246 s. [pdf]

Sedef Ayyıldız, **Hitit metinlerinde Alaşiya ülkesi**, (Dan.Prof.Dr. Aygül Süel), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2007, 213 s. [pdf]

Banu Güçerdem, **Hitit ritüelleri üzerine,** (Dan.Yrd. Doç. Dr. Sedat Erkut), AÜ SBE, y.l.t., Ankara 2007, 284 s. [pdf]

Evin Özgül, **Hitit sanatı,** (Dan.Prof. Dr. Ekrem Memiş), AKÜ SBE, y.l.t., Afyon 2008, 99 s. [pdf]

Nilüfer Çolpan, **Hititlerin Anadolu'ya göçü ve çevre kültürlerle etkileşimi**, (Dan.Prof. Dr. Salih Çeçen), GÜ SBE, y.l.t., Ankara 2008, 178 s. [pdf]

Mehmet Bozca, **Eski doğu ve batı kavimlerinde felsefi düşünce (Sümer, Babil, Asur, Hurri, Hitit, Grek)**, (Dan.Prof. Dr. Salih Çeçen), GÜ SBE, y.l.t., Ankara 2008, 243 s. [pdf]

Nilüfer Ülker, **'Hitit Ders Kitapları' örneğinde yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kültür aktarımı sürecine çözümleyici ve değerlendirici bir bakış**, (Dan.Prof. Dr. Nilüfer Tapan), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 2007, 174 s. [pdf]

Serkan Bulut, **Batı Anadolu, Ege adaları ve Kıta Yunanistan'da ele geçen Hitit kökenli-etkili eserler**, (Dan.Doç. Dr. Engin Akdeniz), ADMÜ SBE, y.l.t., Aydın 2008, 214 s. [pdf]

Mehmet Nahit Çiçek, **Hitit İmparatorluk Dönemi kaya anıtları**, (Dan.Prof. Dr. Harun Taşkıran), SÜ SBE, y.l.t., Konya 2009, 139 s. [pdf]

Adil Eker, **Hitit seramikleri ve kullanım amaçlarına göre sınıflandırılması,** (Dan.Prof. Dr. Ahmet Adil Tırpan), SÜ SBE, y.l.t., Konya 2009, 93 s. [pdf]

Mustafa Seyfullah Kolağasıoğlu, **Hitit çağında orta Karadeniz bölgesi**, (Dan.Doç. Dr. Asuman Baldıran), SÜ SBE, y.l.t., Konya 2009, 79 s. [pdf]

Hasan Peker, **Suriye üzerindeki Hitit hakimiyetinin kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakındoğuda süper güçler ve küçük devletler**, (Dan.Prof. Dr. Ali Dinçol), İÜ SBE, d.t., İstanbul 2009, 199 s. [pdf]

Yiğit Değer Bengi, **Yazılı belgeler ışığında Assur Geç-Hitit ilişkileri**, (Dan.Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu), MÜ SBE, y.l.t., İstanbul 2010, 144 s. [pdf]

Umut Zoroğlu, **Hitit sanatında sfenks**, (Dan.Yrd. Doç. Dr. Hatice Kübra Ensert), MKÜ SBE, y.l.t., Hatay 2010, 270 s. [pdf]

Hacı Osman Alkan, **Geç Hitit Beyliklerinden Tabal Krallığı**, (Dan. Doç. Dr. Hasan Ali Şahin), ERÜ SBE, y.l.t., Kayseri 2010, 74 s. [pdf]

Fen Bilimleri Enstitüleri Bünyesinde Tamamlanmış Tezler

Metin Arslan, **Çorum toprak sanayii malzeme sahası olarak Sazköy killerinin etüdü,** (Dan. Yrd.Doç.Dr. Recep Kılıç), GÜ FBE, y.l., 1987, 35 s.

Eyyüp Yıldırım, **Çorum'da üretilen tuğla atıklarının tekrar değerlendirilmesinin araştırılması**, (Dan.Yrd.Doç.Dr. Mehmet Orhan), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 2001, 110 s.

Ahmet Apaydın, **Derinçay havzasının (Çorum) hidrojeoloji incelemesi,** (Dan. Prof.Dr. Gültekin Güney), HÜ FBE, y.l.t., Ankara 1993, 127 s.

Mehmet Duru, **Ortaköy (SE Çorum) yöresinin jeolojik incelenmesi 2 cilt,** (Dan. Prof.Dr. Baysal Batman), HÜ FBE, d.t., Ankara 1993, 270 s.

Yakup Özçelik, **Tectonostratigraphy of the Laçin area (Çorum-Turkey)** [Laçin (Çorum-Türkiye) alanının tektonostratigrafisi], (Dan. Prof.Dr. Ali Koçyiğit), ODTÜ FBE, y.l.t., Ankara 1994, 134 s.

Selami Toprak, **Alpagut-Dodurga (Osmancık-Çorum) bölgesi çevresindeki kömürlerin oluşum ortamları ve özelliklerinin belirlenmesi**, (Dan. Prof.Dr. Erkan Yavuz), HÜ FBE, d.t., Ankara 1996 164 s. [pdf]

Şenol Karslı, **Dodurga (Çorum) yöresi kömürlü miyosen çökellerinin kil mineralojisi**, (Dan. Doç.Dr. Hüseyin Yalçın), CÜ FBE, y.l.t., Sivas 1996, 81 s.

Faruk Ocakoğlu, **Çankırı-Çorum Havzasındaki lütesiyen yaşlı çökel sistemlerinin evrimi, İç Anadolu, Türkiye** (Dan. d.b.), HÜ FBE, d.t., Ankara 1997, 158 s. [pdf]

Erhan Kansu, **A Remote sensing study using landsat 5 TM imagery for geological mapping around Sungurlu (Çorum)**

[Sungurlu (Çorum) çevresinde jeolojik haritalama için landsat 5 TM görüntüsü ile uzaktan algılama çalışması], (Dan. Doç.Dr. Vedat Toprak), ODTÜ FBE, y.l.t., Ankara 1998, 117 s.

Yurdal Öztaş, **Bayat (Çorum) eosen yaşlı yoncalı formasyonu'nun petrol-anakaya özelliklerinin incelenmesi**, (Dan. Prof.Dr. Nurettin Sonel), AÜ FBE, y.l.t., Ankara 1998, 32 s.

Halil Fidan, **Çorum ilinde sığır yetiştiriciliği yapan tarım işletmelerinin ekonomik analizi ve hayvansal ürünlerin maliyet unsurlarının araştırılması**, (Dan. Prof.Dr. Mehmet Bülbül), AÜ FBE, y.l.t., Ankara 1992, 346 s. [pdf]

Sovsan Hosseini, **Çorum yöresinde çeltik tarımı yapılan toprakların azot formlarının belirlenmesi**, (Dan. Doç.Dr. Sadık Usta), AÜ FBE, y.l.t., Ankara 1992, 64 s.

Hasan Bahçevan, **Çorum-Kargı devlet Orman İşletme'sinde otlatma problemleri ve çözüm yolları,** (Dan. Prof.Dr. Torul Mol), İÜ FBE, y.l.t., İstanbul 1992, 91 s.

Temur Kurtaslan, **Çorum İlinde yumurta tavukçuluğu işletmelerinin ekonomik yapısı ve üretim faktörlerinin ekonometrik analizi**, (Dan. Doç.Dr. Adnan Çiçek), GOP FBE, d.t., Tokat 1997, 93 s.

Muhammed Adak, **Kırsal alan planlamasında politikalar. Çorum İli örneği,** (Dan. Prof.Dr. Şule Karaaslan), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 1997, 84 s.

Recep Nişancı, **Belediye bilgi sistemine geçişte mülkiyet bilgilerinin irdelenmesi: Çorum Belediyesi örneği**, (Dan. Doç. Dr. Tahsin Yomralıoğlu), KTÜ FBE, y.l.t., Trabzon 1998, 110 s. [pdf]

Mehmet Tok, **Çorum-Karhın Çayı havzası topraklarının bazı fiziksel ve hidrolojik özellikleri ile erozyon eğilimi değerlerinin belirlenmesi üzerine araştırmalar,** (Dan.Yrd.Doç. Dr. Arslan Okatan), KTÜ FBE, y.l.t., Trabzon 1998, 101 s.

Levent Karadenizli, **Çankırı-Çorum havzasındaki orta eosen, erken miyosen tortullarının sedimantolojisi**, (Dan. Prof.Dr. Nizamettin Kazancı), AÜ FBE, d.t., Ankara 1999, 251 s.

Ayşe Kuleyin, **Çankırı-Çorum havzası klinoptilolize tüfleri kullanılarak atık su ve sızıntı suyundan amonyak azotu, kurşun ve kadmiyum giderimi**, (Dan. Prof.Dr. Osman N. Ergun), OMÜ FBE, d.t., Samsun 1999, 131 s.

Emin Serdar Kurşun, **Tarımda üretici birliklerinin kurulması ve yapılanmasının Türk tarımına olası etkileri Çorum Osmancık Çeltik Yetiştiricileri Birliği örneği**, (Dan. Prof.Dr. İ. Hakkı İnan), TÜ FBE, y.l.t., Edirne 2000, 70 s.

Tolga Karabıyıkoğlu, **Çankırı-Çorum havzası kuzeybatı kenarı pliyosen birimlerinin tektono-sedimanter evrimi**, (Dan. Doç.Dr. Gürol Seyitoğlu), AÜ FBE, y.l.t., Ankara 2000, 45 s.

İbrahim Gündoğan, **Geology, mineralogy-petrography and economic potential of the upper miocene evaporites in the Beypazarı and Çankırı-Çorum basins** [Beypazarı ve Çankırı-Çorum havzasındaki üst miyosen yaşlı evaporitlerin jeolojisi, mineraloji-petrografisi ve ekonomik potansiyeli], (Dan. Prof.Dr. Cahit Helvacı), DEÜ FBE, d.t., İzmir 2000, 254 s.

Atilla Şahin, **Türkiye'de kentleşmenin yönetiminde kent yönetiminin rolü Çorum örneği: (1974-1999),** (Dan.Hasan Hüseyin Doğan), İNÜ SBE, d.t., Malatya 2000, 312 s.

Berk Besbelli, **Bayat (Çorum)-Amasya arasında yer alan eosen istiflerinin sedimanter jeolojisi,** (Dan. Prof.Dr. Baki Varol), AÜ FBE, d.t., Ankara 2001, 244 s.

Ali Sülük, **Çorum İskilip koşullarında bazı ekmeklik ve makarnalık buğday çeşitlerinin verim ve verim unsurlarının belirlenmesi üzerinde bir araştırma**, (Dan. Doç.Dr. Sabri Gökmen), Gaziosmanpaşa Ü. FBE, y.l.t., Tokat 2002, 65 s.

Zafer Arıgün, **Çorum-Mecitözü doğusu ile Amasya-Doğantepe arasındaki karstik kaynakların ve Beke Kaplıcasının hidrojeoloji**, (Dan. Prof.Dr. Baki Canik), AÜ FBE, d.t., Ankara 2002, 217 s.

Sibel Özcan, **Çorum il merkezinde üretilen katı atıkların bertarafında alternatif çözüm önerileri**, (Dan. Doç.Dr. Mahmut Özbay), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 2002, 162 s.

Ayhan Koçbay, **Osmancık-Çorum yöresindeki bazaltların ayrışma karakteristiklerinin ve derecesinin incelenmesi**, (Dan. Prof.Dr. Recep Kılıç), AÜ FBE, d.t., Ankara 2003, 146 s.

Gülnur Güdücü, **Archaeometrical investigation of mud plasters on hittite buildings in Şapinuwa-Çorum** [Şapınuwa-Çorum hitit kenti yapılarındaki kerpiç sıvaların arkeometrik yönden incelenmesi], (Dan. Prof.Dr. Emine Caner Saltık Prof.Dr. Şahinde Demirci), ODTÜ FBE, y.l.t., Ankara 2003, 125 s.

Zafer Akpınar, **Boğazkaya (Mecitözü-Çorum) bölgesinin stratigrafik ve tektonik özellikleri**, (Dan. Prof.Dr. Ali Öztürk), CÜ FBE, y.l.t., Sivas 2004, 72 .

Emine Köroğlu, **Çorum ili İskilip ceviz popülasyonu içerisinde üstün özellikli ceviz tiplerinin seleksiyon yolu ile ıslahı**, (Dan. Prof.Dr. Yaşar Akça), GOP FBE, Tokat 2004, 86 s.

Özgecan Uysal, **Çorum ili Boğazköy-Alacahöyük Milli Parkı florası**, (Dan.Yrd.Doç.Dr. Ebru Ataşlar), OGÜ FBE, y.l.t., Eskişehir 2004, 94 s.

Mehmet Nurullah Alkan, **Çorum Organize Sanayi Bölgesi afet bilgi sistemi altyapısının oluşturulması**, (Dan. Prof.Dr. Muhammed Şahin), İTÜ FBE, y.l.t., İstanbul 2005, 112 s.

Zübeyir Tuncel, **Çorum ilinde katı atıklar, düzenli depolama ve ayrıştırma ünitelerinin modellemesi,** (Dan. Prof.Dr. Suat Kıyak), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 2006, 113 s. [pdf]

Bülent Albayrak, **Çorum kenti mevcut alan kullanım kararları ve açık-yeşil alan verilerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma**, (Dan. Prof.Dr. Mükerrem Arslan), AÜ FBE, y.l.t., Ankara 2006, 125 s. [pdf]

Murat Yılmazçoban, **Türkiye'de geleneksel yayım yaklaşımı ile eğitim ziyaret yayım yaklaşımının karşılaştırmalı analizi (Çorum ve Sivas illeri örneği)**, (Dan.Yrd.Doç.Dr. Nuray Kızılaslan, Dan.Yrd.Doç.Dr. Metin Akay , Dan.Yrd.Doç.Dr. Ahmet Özkiraz), GOP FBE, y.l.t., Tokat 2006, 122 s. [pdf]

Ercan Demiryürek, **Soğucak (İskilip-Çorum) Cu-Pb cevherleşmeleri ve kökeni,** (Dan.Yrd.Doç.Dr. Hasan Emre), İÜ FBE, y.l.t., İstanbul 2006, 108 s. [pdf]

Serdar Uçar, **İskilip (Çorum) ilçesi makrofungusları**, (Dan. Doç. Dr. Gıyasettin Kaşık), SÜ FBE, y.l.t., Konya 2006, 59 s. [pdf]

Fatih Eroğlu, **Çorum ili Spalax leucodon nordmann, 1840 (Mammalia:Rodentia)'larının karyolojik ve morfolojik analizi**, (Dan. Doç.Dr. Mustafa Sözen), ZKÜ, FBE, y.l.t., Zonguldak 2006, 82 s. [pdf]

Eftal Böke, **Delice (Kırıkkale), Ortakışla (Çorum) ve Salmanlı (Yozgat) arasında kalan bölgenin florası**, (Dan. Doç.Dr. Yusuf Menemen), KIÜ FBE, y.l.t., Kırıkkale 2005, 102 s. [pdf]

Fazlı Engin Tombuş, **Uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak erozyon risk belirlemesine yeni bir yakla-**

şım, Çorum ili örneği, (Dan. Prof.Dr. Can Ayday), ANÜ., FBE, y.l.t., Eskişehir 2005, 87 s. [pdf]

Semanur Özakkoyunlu, **Gölünyazı Gölü'nün (Çorum) su kalitesinin fiziksel ve kimyasal yöntemlerle tespit edilmesi ve göl civarında yaşayan bazı hayvanların belirlenmesi**, (Dan. Dr. Ali Salur), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 2007, 66 s. [pdf]

Mehmet Zengin, **Osmancık (Çorum) kuzeydoğusunda yer alan volkaniklerin epitermal cevherleşme potansiyeli ve mavi kalsedon oluşumu**, (Dan. Prof.Dr. M. Sezai Kırıkoğlu), İTÜ FBE, y.l.t., İstanbul 2006, 106 s. [pdf]

İsmail Erdem Ufuk, **Çorum Hacıhamza'da sit koruma projesi**, (Dan. Doç.Dr. Kemal Kutgün Eyüpgiller), İTÜ FBE, y.l.t., İstanbul 2007, 266 s. [pdf]

Mustafa Çeşmeci, **Çorum ilindeki tavuk çiftliklerinin atıklarının yeraltı suyu kirliliğine etkisi ve yapay sinir ağı modellemesi**, (Dan. Yrd. Doç. Dr. Erdal Karadurmuş), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 2007, 112 s. [pdf]

Veysel Urkan, **Laçin-Oğuzlar (Çorum) arasında yer alan magmatik kayaçların mineralojik-petrografik, jeokimyasal ve petrojenetik özellikleri**, (Dan. Yrd. Doç. Dr. Nazmi Otlu), CÜ FBE, y.l.t., Sivas 2007, 105 s. [pdf]

Aslı Tepecik, **Bayat (Çankırı-Çorum Havzası) Dolaylarının Jeolojisi ve Tuz-Petrol İlişkilerinin İncelenmesi**, (Dan. Prof. Dr. Bülent Coşkun), AÜ FBE, y.l.t., Ankara 2007, 56 s. [pdf]

Selda Eken Karataş, **Çankırı ve Çorum illeri çeltik (Oryza sativa L.) ekim alanlarındaki bitki paraziti nematod türlerinin taksonomik özellikleri, yoğunlukları ve yaygınlıkları üzerine araştırmalar**, (Dan. Prof.Dr. Metin Aktaş), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 2007, 144 s. [pdf]

Yasemin Güher, **Tekirdağ ve Çorum illerinde üretilen buğday ve çavdar unlarında aflatoksin miktarlarının belirlenmesi**, (Dan. Yrd. Doç. Dr. Tuncay Gümüş), NKÜ FBE, y.l.t., Tekirdağ 2008, 62s. [pdf]

Doğa Kırmızılaoğlu, **Sağpazarı ve Toyhane (Çankırı- Çorum havzası) antiklinallerinin petrol potansiyellerinin incelenmesi**, (Dan. Prof. Dr. Bülent Coşkun), AÜ FBE, y.l.t., Ankara 2008, 77 s. [pdf]

Mehmet Kılıç, **Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının hukuki ve sosyo-ekonomik boyutları: Çorum ili Merkez ilçesi**

toprak sanayi işletmeleri örneği, (Dan. Yrd. Doç. Dr. Sema Gün), AÜ FBE, d.t., Ankara 2008, 267 s. [pdf]

Evren Atakay Gündoğdu, **Çorum güneybatısındaki volkanik kayaçların jeolojik ve petrolojik özellikleri ve Alaca Höyük kazısında jeoarkeolojik çalışmalar**, (Dan. Doç. Dr. İ. Sönmez Sayılı), AÜ FBE, d.t., Ankara 2009, 212 s. [pdf]

Sefa Üzbey, **Çorum ili genelinde faaliyet gösteren kömür ocaklarındaki radon gazının ölçülmesi**, (Dan. Doç. Dr. Eyyüp Tel), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 2009, 81 s. [pdf]

Çağrı Yıldırım, **Çorum yöresi düşük tenörlü krom cevherlerinin zenginleştirilmesi**, (Dan. Yrd. Doç. Dr. İsmail Bentli), DÜ FBE, y.l.t., Kütahya 2009, 83 s. [pdf]

Burcu Saraçoğlu Eraslan, **Çorum ili patates üretim alanlarında gövde kanseri ve siyah kabukluluk hastalığı etmeni rhizoctonia solani' nin yaygınlık ve anastomosis gruplarının belirlenmesi üzerine araştırmalar**, (Dan. Doç. Dr. Yusuf Yanar), GOP FBE, y.l.t., Tokat 2010, 52 s. [pdf]

Mustafa Serdar Çorumlu, **Çorum ili İskilip ilçesinde yetiştirilen bazı yerel elma (Malus communis L.) çeşitlerinin fenolojik ve pomolojik özelliklerinin belirlenmesi**, (Dan. Prof. Dr. Turan Karadeniz), OÜ FBE, Ordu 2010, 107 s. [pdf]

Nurcan Karslıoglu Kerman, **Çorum ili Karabek konağı restorasyon önerisi**, (Dan. Prof. Dr. Can Mehmet Hersek), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 2010, 338 s. [pdf]

Nilgün Şeker Gevher, **Çorum ili Cerit Konağı restorasyon önerisi**, (Dan. Prof. Dr. Zehra Gediz Urak), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 2010, 457 s. [pdf]

Ferdane Bostancı, **Korunması gerekli tarihi kentsel dokulardaki bozulma nedenleri ve İskilip Çarşı mahallesinde örneklenmesi**, (Dan. Doç.Dr. Esen Onat), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 1989, 180 s. [pdf]

Okan Tüysüz, **Kargı masifi ve dolayındaki tektonik birliklerin ayırdı ve araştırılması (petrolojik inceleme),** (Dan. Doç. Dr. Yücel Yılmaz), İÜ FBE, d.t., İstanbul 1985, 450 s.

Fikret Koçbulut, **Göynücek-Gediksaray kuzeyinde (GB Amasya) Ezinepazarı-Sungurlu fayı'nın neotektonik özellikleri,** (Dan. Prof.Dr. Orhan Tatar**),** CÜ FBE, d.t., Sivas 2004, 210 s.

Turgut Yıldırım, **Çavuşçayı havzası batısının (Sungurlu) hidrojeni incelemesi**, (Dan. Doç.Dr. Mehmet Çelik), ANÜ FBE, y.l.t., Eskişehir 2004, 111 s.

Ece Gökok, **Anadolu uygarlıklarından Hititler'de arazi biçimlendirme ve kullanım yaklaşımının belirlenmesi amacıyla Boğazköy (Hattuşa) arkeolojik yerleşimi üzerine bir araştırma**, (Dan. Prof.Dr.Nur Sözen), AÜ FBE, y.l.t., Ankara 1993, 134 s.

Pınar Dündar, **Morphological analyses in Hattusha (Boğazkale/Turkey)** [Hattuşaş'ta morfolojik analizler (Boğazkale/Türkiye)] (Dan. Prof. Dr. Vedat Toprak, Doç. Dr. Andreas Schachner), ODTÜ FBE, y.l.t., Ankara 2009, 140 s. [pdf]

Veli Doğan, **Load and convergence measurements and support design at longwall faces of Alpagut-Dodurga lignite (ADL) mine,** (Dan. Doç.Dr. Celal Karpuz), ODTÜ FBE, y.l.t., Ankara 1990, 114 s.

Murat Karaoğlu, **TKİ Alpagut-Dodurga linyitleri işletmesi şlamlarından kömürün kazanılması**, (Dan. Doç.Dr. Sabiha Koca), OGÜ FBE, Eskişehir 1999, 73 s.

Fatma Tokay, **Eskişehir fay zonunun İnönü-Dodurga segmentinin neotektonik özellikleri**, (Dan. Doç.Dr. Erhan Altunel), OGÜ FBE, y.l.t., Eskişehir 2001, 67 s.

Ece Gökok, **Anadolu uygarlıklarından Hititler'de arazi biçimlendirme ve kullanım yaklaşımının belirlenmesi amacıyla Boğazköy (Hattuşa) arkeolojik yerleşimi üzerine bir araştırma**, (Dan. Prof.Dr. Nur Sözen), AÜ FBE, y.l.t., Ankara 1993, 134 s.

Esen Ertem, **Compositional and technological characteristics of Hittite plainware ceramics from sites in the Kızılırmak Basin: A Pilot study**, (Dan.Yrd.Doç.Dr. Şahinde Demirci), ODTÜ FBE, y.l.t., Ankara 1997, 93 s.

Osman Murat Süslü, **Adana-Çine köyünde yeni bulunan geç hitit dönemine ait bazalt eserin mineralojik ve mikromorfolojik özelliklerinin ve kaynak kayacının saptanması**, (Dan. Prof.Dr. Servet Yaman), ÇÜ FBE, y.l.t., Adana 2000, 47 s.

Serdar Paksoy, **Domuztepe'de (Karatepe) bolunan Geç Hitit Dönemi topraklarının fiziksel, kimyasal ve mineralojik özellikleri**, (Dan. Prof.Dr. Servet Yaman), ÇÜ FBE, y.l.t., Adana 2000, 78 s.

Türker Şen, **A Step in archaeometry: Development of a computer program for Hittite tablets** [Arkeometride bir adım olarak Hitit tabletleri için yazılım geliştirme], (Dan. Doç.Dr. Ali Uzun, Prof.Dr. Aygül Süel), ODTÜ FBE, y.l.t., Ankara 2001, 69 s.

Yasemin Kıcıman, **Anadolu Tunç ve Demir çağlarında, Hitit ve Urartu uygarlıkları iktidarlarının mimarlığa etkileri**, (Dan.Yrd.Doç.Dr. Nihal Çetintürk), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 2003, 196 s.

Gülnur Güdücü, **Archaeometrical investigation of mud plasters on hittite buildings in Şapinuwa-Çorum** [Şapınuwa-Çorum hitit kenti yapılarındaki kerpiç sıvaların arkeometrik yönden incelenmesi], (Dan. Prof.Dr. Emine Caner Saltık, Prof.Dr. Şahinde Demirci), ODTÜ FBE, y.l.t., Ankara 2003, 125 s.

Serap Binol, **Doğal yapıtaşlarında alterasyon: Eflatunpınar Hitit Anıtı'nda ve Kızılören Hanı'nda (Konya) yapıtaşı alterasyonu örnekleri**, (Dan. Doç.Dr. Veysel Zedef), SÜ FBE, y.l.t., Konya 2005, 59 s. [pdf]

Diğer Enstitüler Bünyesinde Tamamlanmış Tezler[5]

Umut Ömer Sular,**Halk bilgisi haberleri ve Çorumlu dergilerinin konu ve eğitim açısından karşılaştırılarak incelenmesi,** (Dan.Yrd.Doç.Dr. Mehmet Yardımcı), DEÜ EBE, İzmir 2006, y.l.t., 325 s. [pdf]

Emre Akgözlü, **KOBİ'lerin pazarlama sorunları ve pazarlama eğitimi ihtiyaçlarının tespiti (Çorum ilinde tanımlayıcı bir araştırma),** (Dan.Yrd. Doç. Dr. F. Tahir Dardeniz), GÜ EBE, y.l.t., Ankara 2008, 131 s. [pdf]

Ayşe Abaz, **Çorum-İskilip ve yöresi ağızları**, (Dan.Yrd.Doç.Dr. Suzan Tokatlı), ERÜ EBE, y.l.t., Kayseri 2004, 215 s.

Hikmet N. Bingöl, **Birleştirilmiş sınıflı ilköğretim okullarında müdür yetkili öğretmenlerin karşılaştıkları yönetim sorunları (Çorum ili-Sungurlu ilçesi örneği),** (Dan.Yrd.Doç. Dr. Şener Büyüköztürk), AÜ EBE, y.l.t., Ankara 2002, 80 s.

Ayşe Demirdalıç, **Çorum il merkezinde okulöncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin oyun etkinliklerini, planlama, uygulama ve oyuncak seçimi kullanımı becerilerinin incelenmesi,** (Dan. Yrd.Doç.Dr. Fatma Tezel Şahin), GÜ EBE, y.l.t., Ankara 2003, 129 s.

5 Bu bölümde eğitim bilimleri ve sağlık bilimleri enstitüleri bünyelerinde gerçekleştirilmiş lisansüstü tezler değerlendirilmiştir. Diğer taraftan sosyal bilimler veya fen bilimleri enstitüleri bünyesinde tamamlanmış eğitim bilimleri alanındaki lisansüstü tezler de bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Başar Keleş, **İlköğretim okullarının etkili okul özelliklerine sahip olma dereceleri hakkında öğretmen görüşleri (Çorum ili örneği),** (Dan. Yrd.Doç.Dr. Mehmet Şeren), GÜ EBE, y.l.t., Ankara 2006, 125 s. [pdf]

Duran Torbacıoğlu, **İlköğretim okulu yöneticilerinin iletişim yöntemleri ve güdüleme derecelerine ilişkin öğretmen algıları (Çorum ili örneği),** (Dan. Prof. Dr. İrfan Erdoğan), YÜ SBE, y.l.t., İstanbul 2007, 174 s. [pdf]

Sinan Kalkan, **Özel eğitim sınıfları ile birlikte eğitim ortamlarına devam eden, zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin okuduğunu anlama, okuma hızları ve okuma hatası performanslarının karşılaştırılması (Çorum ili örneği),** (Dan. Doç. Dr. E. Rüya Güzel Özmen), GÜ EBE, y.l.t., Ankara 2009, 123 s. [pdf]

Adnan Özdemir, **Orta öğretimde Beden Eğitimi ve Spor derslerinin uygulanabilirliği, Çorum ili ve ilçelerindeki farklılıkların değerlendirilmesi**, (Dan. Yrd.Doç.Dr. Mürsel Akdenk), OMÜ SBE, y.l.t., Samsun 2000, 120 y. s.

Kerim Sarı, **Çorum ili ilköğretim müfettişlerinin ilkokul öğretmenlerine yapması gereken rehberliğin yeterliği,** (Dan. Doç.Dr. Ayşegül Ataman), GÜ SBE, y.l.t., Ankara 1987, 129 s.

Necmettin Tokat, **Mahalli idarelerde hizmet içi eğitim ve Çorum ili örneği,** (Dan.Yrd.Doç.Dr. Burhan Aykaç), GÜ SBE, y.l.t., Ankara 1988, 88 s.

Işıl Hasekioğlu, Y**abancı dil olarak türkçe öğretiminde sözcük bilgisi öğretimi-Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 1 Serisinde sözcük öğretiminin değerlendirilmesi ve sözcük öğretimi için uygulama örnekleri,** (Dan. Yrd. Doç. Binnur Erişkon Cangil), İÜ SBE, y.l.t., İstanbul 2009, 306 s. [pdf]

Dilek Pirinç, **Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ortaçların incelenmesi ve öğretimi-Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı orta 2 örneğinde,** (Dan.Prof. Dr. Nilüfer Tapan), İÜ SBE, İstanbul 2010, 180 s. [pdf]

Barış Gergin, **İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş doyum düzeyleri (Çorum ili örneği)**, (Dan.Yrd.Doç.Dr. Mehmet Korkmaz), GÜ FBE, y.l.t., Ankara 2006, 163 s. [pdf]

D.Kurtuluş Şendur, **Alacahöyük taş heykel işçiliği,** (Dan.Doç. Nilay Tezonar), MÜ GSE, y.l.t., İstanbul 1997, 59 s.

Nilgün Benli, **Son Hititli,** (Dan.Prof.Dr. Selahattin Yıldız), MÜ GSE, s.y.t., İstanbul 2003, 83 s.

Yeliz Yelen Akpınar, **Çorum il merkezinde çalışan hekim, hemşire ve ebelerin meme kanseri konusunda bilgi tutum ve davranışları**, (Dan. Prof. Dr. Fevziye Çetinkaya), ERÜ SABE, y.l.t., Kayseri 2008, 100 s. [pdf]

Emrah Bilgener, **Akut KOAH alevlenmesinde Çorum Göğüs Hastalıkları Hastanesinde kullanılan iki farklı antibiyotiğin maliyet-etkinlik analizi üzerinde bir çalışma**, (Dan. Prof. Dr. Gülbin Özçelikay), AÜ SABE, d.t., Ankara 2009, 185 s. [pdf]

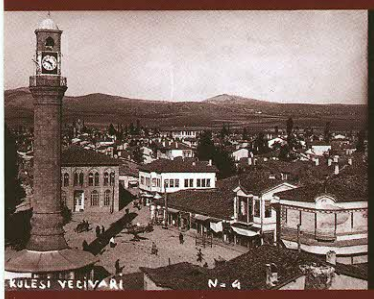

Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi **2010** yıl **1** cilt **1** sayı **2**

Ethem ERKOÇ Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'ndeki Yazma Eserler Üzerine Bir Değerlendirme ve Bazı Seçmeler

Murat GÖKDERE Dünyada Türkiye'de ve Çorum'da Üstün Yeteneklerin Eğitimi

Ömer İskender TULUK Çorum'da Mehmet Battal Evi Hamamı

Mustafa Kemal ŞAHİN Amasya Müzesi'nde Bulunan Anadolu'da Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler

Yavuz BAYRAM Çorum Bibliyografyası 1

ISSN 1309-0933

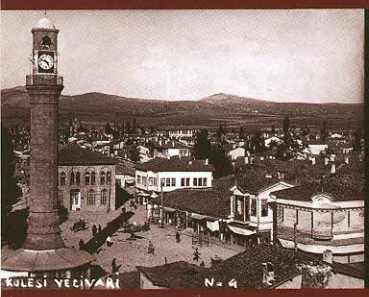

Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi **2010** yıl **1** cilt **1** sayı **2**

Ethem ERKOÇ Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'ndeki Yazma Eserler Üzerine Bir Değerlendirme ve Bazı Seçmeler

Murat GÖKDERE Dünyada Türkiye'de ve Çorum'da Üstün Yeteneklerin Eğitimi

Ömer İskender TULUK Çorum'da Mehmet Battal Evi Hamamı

Mustafa Kemal ŞAHİN Amasya Müzesi'nde Bulunan Anadolu'da Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler

Yavuz BAYRAM Çorum Bibliyografyası 1

ISSN 1309-0933